

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ESKİ HÜKÜMLÜLERİN TOPLUMLA
BÜTÜNLEŞMELERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR
ANALİZ

Kıymet Gökçen SEÇEN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hacer TOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

ŞUBAT 2021

**ESKİ HÜKÜMLÜLERİN TOPLUMLA BÜTÜNLEŞMELERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR ANALİZ**

Kıymet Gökçen SEÇEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

23.02.2021

Kıymet Gökçen SEÇEN

Eski Hükümlülerin Toplumla Bütünleşmeleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz
(Yüksek Lisans Tezi)

K. Gökçen SEÇEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Şubat 2021

ÖZET

Çeşitli etkenlerden dolayı suç işleyerek ceza alan bireyin eski hükümlü statüsü elde etmesi, toplumsal yaşamda dezavantajlı olmayı beraberinde getiren bir unsurdur. Eski hükümlülerin dezavantajlı grupta yer almaları ise toplumsal bütünleşme ve yeniden sosyalleşme düzeylerini zayıflatmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmada eski hükümlülerin toplumla bütünleşme düzeylerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemine göre kurgulanmıştır. Örneklemin ulaşılması zor bir grubu temsil etmesi nedeniyle amaca yönelik örneklem yöntemi belirlenerek 12 eski hükümlüyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların deneyimlerinin birinci ağızdan paylaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi amacıyla, görüşmelerden elde edilen bulguların analiz edilebilmesi için betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların; suç geçmişlerine ilişkin bilgileri, cezaevi sürecine ilişkin deneyimleri ve cezaevinden sonraki sürece ilişkin deneyimleri olmak üzere üç ana çerçeve üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çalışmada yer alan katılımcıların; eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu, çoğunluklu olarak özel sektörde çalıştıkları saptanmıştır. Bununla beraber katılımcıların; cezaevi sürecinde ortak deneyimleri paylaştıkları, hükümlüler arasında bir dayanışma ağının söz konusu olduğu ve cezaevi içerisinde belli bir cezaevi hiyerarşisi olduğu bulgulanmıştır. Diğer taraftan katılımcıların cezaevinde gerçekleştirilen rehabilitasyon faaliyetlerine katılımları oldukça düşük olmakla beraber bu faaliyetlere ilişkin bilinç düzeyleri de zayıftır. Bununla beraber eski hükümlülerin tahliye sonrasında karşılaştıkları en büyük zorluk istihdam alanındadır. İstihdam alanında yaşanan zorluklar; işsizlik, düşük gelir, düzensiz işler ve işverenin önyargısı olarak sıralanmaktadır. Eski hükümlüler bireysel olarak mekânsal dışlanmayla karşılaşmamaktadır, ancak mekânsal dışlanmanın mahalle boyutunda olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan katılımcıların, toplumun eski hükümlüye karşı olumsuz bir tutumu olduğuna ilişkin inançları bulunmaktadır. Son olarak katılımcılar, devlet tarafından eski hükümlüye yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetleri ve politikaları yetersiz bulmaktadırlar.

Bilim Kodu: 113801

Anahtar Kelimeler: suçluluk, eski hükümlü, toplumsal bütünleşme

Sayfa Adedi: 137

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hacer TOR

Öğrenci ORCID: 0000-0001-7720-8289

A Sociological Analysis of the Social Integration of Ex-Offenders
(M. Sc. Thesis)

K. Gökçen SEÇEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOLL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSİTY
February 2021

ABSTRACT

The fact that the individual, who is punished by committing a crime due to various factors, gets the status of ex-convict is a factor that brings disadvantage in social life. The fact that ex-convicts are in the disadvantaged group weakens the levels of social integration and re-socialization. In this study, it was aimed to reveal the social integration levels of ex-convicts. The study was designed according to the qualitative research method. Since the sample represented a difficult group to reach, the purposive sampling method was determined and conducted in-depth interviews with 12 ex-convicts. The findings obtained from the interviews were analyzed with descriptive analysis technique, because it was aimed to share and interpret the experiences of the participants firsthand. Accordingly, an analysis was carried out on three main frameworks; participants' informations on their crime background, their experience in the prison process and their experience in the post-prison process. As a result of the analysis, it was determined that the education and income levels of ex-convicts are low and they work intensively in the private sector. However, it was found that the participants shared common experiences in the prison process, there was a network of solidarity among the convicts and there was a certain prison hierarchy within the prison. On the other hand, the participation of ex-convicts in rehabilitation activities in prison is very low and the levels of awareness of these activities are weak for the ex-convicts. However, the biggest challenge faced by former convicts after the evacuation is in the area of employment. Employment challenges are listed as unemployment, low income, irregular jobs and the employer's prejudice. Ex-convicts individually do not encounter spatial exclusion, but it is possible to say that spatial exclusion is at the neighborhood level. On the other hand, the participants have beliefs that the society has a negative attitude towards the ex-convict. Finally, participants find that the activities and policies carried out by the state against the ex-convict are inadequate.

Science code: 113801

Key Words: guilt, ex-convict, social integration

Page Number: 137

Supervisor: Prof. Dr. Hacer TOR

Student ORCID ID: 0000-0001-7720-8289

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmayı gerçekleştirmemde çok büyük katkıları olan, yüksek lisans eğitimim boyunca bana her daim güvenen ve destekleyen danışmanım Prof. Dr. Hacer TOR'a çok teşekkür ederim. Çalışmanın saha sürecinde katılımcılara ulaşma konusunda yardımları dokunan Av. M. Arif TAYFUN ve Av. Ömür BAŞ'a değerli vakitlerini bana ayırdıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmaya katılmayı kabul ederek, kendi ailelerine dahi paylaşmadıkları pek çok anıyı benimle paylaşan ve bu çalışmanın gerçekleşebilmesine vesile olan katılımcılara minnettarım. Umarım yaşadıkları deneyimleri olabilen en iyi şekilde aktarmayı başarabilmişimdir.

Bütün hayatım boyunca ve çalışma sürecinde de benden desteklerini esirgemeyen aileme göstermiş oldukları sabır için teşekkür ediyorum. Tanışmamızdan bu yana her daim yanımda olan; güvenini, sevgisini bir an olsun eksik etmeyen, kendime olan inancımın kırıldığı her anda beni cesaretlendiren sevgili arkadaşım Merve KAYA'ya büyük bir teşekkür borçluyum.

Son olarak; sevgisiyle bana güç veren, zorlandığım her anda yanımda olan Volkan ONAR'a bütün bir çalışma boyunca en stresli anlarımı büyük bir anlayışla karşıladığı ve bana her daim destek olduğu için çok teşekkür eder, varlığının ne kadar kıymetli olduğunu belirtmek isterim.

Kıymet Gökçen SEÇEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Suç, Sapma ve Sapkınlık Kavramları.....	4
2.2. Biyolojik Açıdan Suç.....	6
2.3. Psikolojik Açıdan Suç.....	6
2.4. Sosyolojik Açıdan Suç.....	8
2.4.1. Sosyal Yapı Teorileri.....	8
2.4.1.1. Durkheim ve yapısal fonksiyonel teoriler.....	9
2.4.1.2. Gerilim teorileri.....	10
2.4.1.3. Alt kültür teorileri.....	12
2.4.1.4. Sosyal ekoloji teorileri.....	14
2.4.1.5. Sosyal düzensizlik teorisi.....	16
2.4.2. Sosyal Çatışma Teorileri.....	18
2.4.3. Sosyal Süreç Teorileri.....	20
2.4.3.1. Sosyal öğrenme teorileri.....	20
2.4.3.2. Kontrol teorileri.....	23
2.4.3.3. Etiketleme teorileri.....	26
2.4.3.3.1. Frank Tannenbaum ve kötülüğün dramatize edilmesi.....	28
2.4.3.3.2. Edwin M. Lemert ve birincil ve ikincil sapma.....	29
2.4.3.3.3. Erving Goffman ve damgalama.....	31
2.4.3.3.4. Erving Goffman ve total kurumlar.....	36
2.4.3.3.5. Howard Becker ve hariciler.....	38
2.5. Hükümlü ve Eski Hükümlü Kavramları.....	42
2.6. Türkiye’de Hükümlülerin Genel Görünümü.....	43
2.7. Ceza İnfaz Kurumlarında Yürütülen Rehabilitasyon Faaliyetleri.....	44
2.7.1. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri.....	45
2.7.1.1. Yetişkinler okuma yazma 1 ve 2’inci kademe kursları.....	46
2.7.1.2. Yaygın eğitim kurumları çalışmaları.....	46

2.7.1.3.	Örgün öğretim kurumları çalışmaları	46
2.7.1.4.	Mesleki ve teknik eğitim çalışmaları	47
2.7.2.	Dini Gelişim ve Manevi Rehberlik Çalışmaları	47
2.7.3.	Kütüphane Faaliyetleri	47
2.7.4.	Sosyal, Kültürel ve Sportif Faaliyetler	48
2.7.5.	Psiko-Sosyal Servis Faaliyetleri	48
2.8.	Eski Hükümlülerin Toplumsal Bütünleşmeleri	49
2.9.	Eski Hükümlülere Yönelik Uygulamalar	52
3.	YÖNTEM	56
3.1.	Hipotezler	57
3.2.	Kapsam ve Sınırlılıklar	57
3.3.	Veri Toplama Tekniği	58
3.4.	Verilerin Analizi	61
4.	BULGULAR	61
4.1.	Suç Geçmişine İlişkin Bilgiler	64
4.2.	Cezaevi Sürecine İlişkin Deneyimler	76
4.2.1.	Cezaevine Alışma Süreci	77
4.2.2.	Cezaevinde Gündelik Hayat	80
4.2.3.	Cezaevi Hiyerarşisi	82
4.2.4.	Hükümlüler Arasındaki İletişim	86
4.2.5.	Ceza İnfaz Kurumlarında Yürütülen Rehabilitasyon Faaliyetleri	88
4.3.	Cezaevinden Sonraki Sürece İlişkin Deneyimler	91
4.3.1.	Tahliye Sonrası İş Yaşamı	94
4.3.2.	Eski Hükümlülere Yönelik Aile ve Sosyal Çevre Tutumu	101
4.3.3.	Eski Hükümlülerin Mekansal Dışlanmaları	103
4.3.4.	Eski Hükümlülerin Suç Deneyimlerini Paylaşmaya İlişkin Durumları	105
4.3.5.	Eski Hükümlülerin Toplumun Hükümlülere Yönelik Bakış Açısına İlişkin Algıları	107
4.3.6.	Eski Hükümlülerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar	108
4.3.7.	Eski Hükümlülerin Geleceğe Yönelik Beklentileri	111
4.3.8.	Eski Hükümlülerin Hükümlülere Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Faaliyetleri Yeterli Bulma Düzeyleri	112

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	115
KAYNAKLAR	123
EKLER.....	129
EK-1. GÖRÜŞME FORMU	129
EK-2. ETİK KURUL ONAYI	133
EK-3. CEZA VE TEVKİFEVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARAŞTIRMA TALEBİ SONUCU	134
ÖZGEÇMİŞ	135

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1. Merton uyum modelleri	11
Şekil 2. Ernest Burgess aynı merkezli daireler kuramı	16
Şekil 3. Shaw ve McKay'in suç ve sapma oranlarının nedensel modelinin genişletilmiş versiyonu	17
Şekil 4. Hirschi'nin sosyal bağlar teorisi	26
Şekil 5. Lemert'e göre suç mekanizması	30
Şekil 6. Sapkın davranış türleri	40
Şekil 7. Ceza infaz kurumunda bulunan kişi sayısı, 2013-2018	43
Şekil 8. Cezaevi hiyerarşisi	83

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri.....	63
Tablo 2. Katılımcıların işlemiş olduğu suç türleri ve cezaevinde geçirmiş oldukları süre	65

1. GİRİŞ

Suç olgusu, geçmiş dönemlerden bu yana bütün toplumlarda var olagelmiş bir olgudur. Bu açıdan, insanlık var olmaya devam ettikçe varlığını devam ettireceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla beraber suç olgusu yalnızca polis veya mahkemeye ilişkili olan adli bir durumu teşkil etmemektedir. Mikro düzeyde her bir bireyi ilgilendirdiği gibi makro düzeyde pek çok toplumsal yapıyla ilişkili sosyal bir olgudur. Dolayısıyla suç olgusu; nedenleri, sonuçları ve etkileriyle beraber karmaşık bir olgu olmasının yanında toplumsal boyutları açısından oldukça önem taşımaktadır (Dolu, 2013: 3).

Bireyin suça yönelmesinin arkasında yatan nedenler, tarihsel olarak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bireyin suça yönelmesinde pek çok faktör etkili olmakla beraber, günümüzde suçluluk sosyal bir sorun olarak kabul edilmektedir. Suç olgusu sosyolojik açıdan, zaman içinde niceliksel ve niteliksel bazda toplumdan topluma değişen bir yapı göstermektedir. Bu farklılaşmayı yaratan unsurlar genel olarak yaş, medeni durum, eğitim durumu, kültürel yapı, sosyoekonomik statü gibi faktörlerdir (İl, 1990: 1-2).

Suçlu bireyler, toplumsal düzenin sağlanabilmesi veya korunabilmesi adına tarihte farklı uygulamalar ve yaptırımlarla cezalandırılmışlardır. Bu amaç doğrultusunda Kızmaz (2007)'ın belirttiği üzere öne çıkan kurumlardan biri cezaevi olmuştur. Başka bir deyişle cezaevleri veya hapisanelerin, suç işleyen bireylerin cezalandırılmasını sağlayan en etkili kurumlar olduğunu söylemek mümkündür (Kızmaz, 2007: 44-45).

Cezalandırma anlayışı toplumların gelişim düzeylerine bağlı olarak tarih boyunca evrimsel süreçler geçirmiştir. Bireye işlediği suçu telafi etmesine imkan vermeyen ve bir anlamda geri dönüşü olmayan uygulamalar yerini modern dönemde telafi edici bir cezalandırma anlayışına bırakmıştır. Bu süreçte hadım etme, idam vb. gibi şiddete dayalı cezalar terkedilerek cezaevi sistemi içerisinde suç işleyen bireyi hapsetme şeklinde varlık gösteren cezalar uygulanmaya başlanmıştır.

Günümüzde bireyin yalnızca özgürlüğünden mahrum bırakılarak uygulanan cezalandırma anlayışının etkililiği tartışılmaktadır. Bu tartışmaların ana odağını ise; suç oranlarında bir düşüş gerçekleşmemesinin yanında suç geçmişini olan bireylerin

yeniden suç işlemelerinin engellenememesi oluşturmaktadır. Bununla beraber temelinde kapatma ve denetlemenin bulunduğu hapisane gibi kurumlar bireylerin gündelik yaşam pratiklerini çeşitli kurallar ve yaptırımlar aracılığıyla denetlemektedir. Bu açıdan bakıldığında bu kurumlar bireyin suç işledikten sonraki deneyimlerinde etkili olarak yeniden sosyalleşmelerini kontrol etmektedir. Bu kontrol hükümlü bireyde farklı etkiler yaratarak, bireyin toplum ve toplumsal kurumlara karşı öfke ve düşmanlık geliştirmesine neden olabilmektedir (Timurturkan vd., 2017a: 48).

Günümüzde, hapsedmeye dayalı cezalandırma anlayışının belirtilen olumsuzlukları göz önünde bulundurularak, böylesi bir cezalandırma sistemi rehabilite edici ve bireyin toplumsal hayatta yer alabilmesine imkan verecek uygulamalara doğru yeniden bir dönüşüm geçirmektedir. Bu doğrultuda; açık ceza infaz kurumları, denetimli serbestlik gibi uygulamalar dahil olmak üzere hükümlülere yönelik çeşitli rehberlik çalışmaları, rehabilitasyon hizmetleri, meslek ve sanat dallarında nitelik kazandırmaya yönelik kurslar gibi çeşitli faaliyetler etkinlik kazanmıştır. Yapılan bu çalışmaların temel amacı hükümlülerin hem mahkumiyet süreleri boyunca hem de mahkumiyet sonrası yaşamlarında toplumla bütünleşmelerini sağlayabilmektir.

Bütün bu bilgiler ışığında yapılacak olan çalışma suç geçmişi bulunan eski hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçlerini sosyolojik açıdan analiz etmek amacıyla planlanmıştır.

Bu çalışmanın konusunu, suç geçmişi bulunan bireylerin yeniden sosyalleşmeleri ve toplumla bütünleşmeleri oluşturmaktadır. Yeniden sosyalleşme kavramı Timurturkan ve diğerleri (2017b: 49) tarafından benzer özellikler taşıyan bireylerin belirli bir süre boyunca çeşitli kurumlar tarafından özel programlara tabi tutularak mevcut sosyalliklerinin bozularak yeniden sosyalleştirilmeleri ekseninde açıklanmaktadır. Başka bir deyişle yeniden sosyalleşme kavramı bireyin, hayatındaki yeni duruma uygun norm, değer, tutum ve davranışları öğrenerek yeniden toplumla bütünleşmesi olarak ifade edilebilir.

Yeniden sosyalleşme ve toplumsal bütünleşme kavramlarının temelinde bireylerin bir şekilde toplumsalın dışına itilmeleri yatmaktadır. Timurturkan ve diğerleri (2017a: 139- 144)'nin belirttiği üzere bireyi toplumsal yaşamın dışına iten nedenler toplumdan topluma değişkenlik gösterebilmektedir. Bununla beraber hüküm giyen ve suçlu olarak etiketlenen bireyler de bu dışlanmanın farklı boyutlarıyla

karşılaşabilmektedir. Bir anlamda mahkum olarak damgalanan birey, toplumsal bütünleşme ve düzene karşı bir tehdit olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, hapis cezasıyla beraber belli yoksunluklarla ve yaptırımlarla karşılaşan hükümlü birey için keskin bir dönüşüm söz konusu olmaktadır. Hükümlü birey, hapis cezasının ardından topluma yeniden katılmaya çalışmakta ve hükümlü olmanın getirdiği damgalanma ve dışlanmayla mücadele etmektedir (Timurturkan vd., 2017a: 139- 144).

Suç işleyen bireyin uzun süre hapis hane koşullarında yaşadığı düşünüldüğünde toplumsal yaşamdan uzaklaştığını söylemek mümkündür. Bireyin hapis kaldığı sürenin uzamasıyla doğru orantılı olarak toplumdan uzaklaşması ve gündelik yaşam pratiklerinin körelmesi de o denli yoğun olabilmektedir. Bu duruma paralel olarak hapis hane sonrasında toplumla bütünleşemeyen bireyin yeniden suç işleme ihtimali de artmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle modern dönemle beraber cezalandırma anlayışı mahkumun toplumla bütünleşebilmesi ve yeniden sosyalleşmesini sağlama amacı taşımaya başlamıştır. Bu bağlamda yapılacak olan çalışmada, bireylerin suç işledikten sonra toplumsal konumlarında gerçekleşen değişime bağlı olarak damgalanma ve toplumsal dışlanmaya ilişkin pratikleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber çalışmanın konusunu, hükümlü bireylerin hapis hane sürecine ilişkin deneyimleri, rehabilitasyon faaliyetlerinden ne ölçüde yararlandıkları ve mahkumiyet sonrasında topluma uyum sağlayabilmek adına geliştirdikleri stratejilerin etkili olma durumu oluşturmaktadır.

Yapılan çalışma, eski hükümlülerin suç geçmişleri göz önünde bulundurularak toplum tarafından maruz kaldıkları dışlanma ve damgalanma süreçleri üzerinden toplumsal bütünleşme durumlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Toplumlar düzeni sağlayabilmek adına, düzen karşısında tehdit olarak algıladığı bireyleri farklı konumlara yerleştirebilmektedir. Bu gruplar genellikle; akıl hastaları, marjinaller, uyuşturucu bağımlıları ve suçlular gibi toplumsal normlara aykırı davranan bireylerden oluşmaktadır. Buradan hareketle toplumsal hayatın normal olan ve olmayan şeklinde ikili karşıtlıklar ürettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu karşıtlık içinde ‘anormal’ veya ‘sapkın’ olarak nitelenen bireyler, sosyal hayattan dışlanmakta ve eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Bu doğrultuda, suçlu bireyler üzerinden belirtilen dışlanma süreçlerinin açığa çıkarılması çalışmanın önemini teşkil etmektedir.

Günümüz ceza anlayışı çerçevesinde suçlu bireyler ya doğrudan hapis cezası almakta ya da denetimli serbestlik uygulamalarına dahil edilmektedir. Her iki süreçte de birey, 'suçlu' olarak damgalanmakta ve toplumdan dışlanmaktadır. Birey özellikle hapisshaneden çıktıktan sonra bu dışlanmayı gündelik pratiklerinde derinden hissedebilmektedir. Sosyal ilişkileri zarar görmekte, iş bulmakta zorlanmaktadır. Bu durum bireyi suça iten mevcut sosyo ekonomik durumunun dahi gerilemesine neden oluşturmaktadır. Bu noktada kimliksel olarak da çıkmaza sürüklenen birey kendini 'yetersiz', 'vasıfsız' olarak algılamaktadır. Bütün bu süreçler bireyi yeniden suç işlemeye iten faktörleri teşkil edebilmekte ve bu açıdan suç mükerrer bir nitelik kazanabilmektedir. Bu bağlamda suçun kültürel kodlara işleyerek nesiller boyu devam eden bir nitelik kazanması toplumun geleceği açısından tehlikeli olabilmektedir.

Suçlu bireylerin toplumsal hayata katılımlarını sağlamak, suçun tekrarını önleyebileceği gibi toplumsal gelişmeye de katkı sağlayacaktır. Özellikle suçlu bireylere nitelik kazandırılarak, iş yaşamına dahil edilebilmeleri toplumsal üretimin artmasına etki edecektir. Bütün bu noktalar göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışmanın önemi, bu alanda literatüre bir katkı sağlayarak mevcut durumun, dışlanmanın odağında bulunan suçlu bireyler açısından görünümünü ortaya koymasıdır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Suç, Sapma ve Sapkınlık Kavramları

Suç sosyolojisi ve kriminolojide suç, sapma ve sapkınlık kavramları birbirinden farklı davranış biçimlerine işaret etmektedir. İçli (2016: 1)'nin ifade etmiş olduğu

üzere her toplumda davranışları yönlendiren, biçimlendiren bazı kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar kültürler tarafından belirlenen örf, gelenek, görenek ve hukuk kuralları çerçevesinde var olmakla beraber, bu kurallara uymayan davranışlar sapmış davranış olarak nitelendirilirler. Bununla beraber toplumda genel kabul gören davranış kurallarına uymamak ile hukuk kurallarına uymamak eşit derecede toplumsal tepkiyle karşılanmaz (İçli, 2016: 1).

Sapma, genel anlamda toplumda var olan sosyal normları ihlal eden davranışlar bütünü ifade etmektedir. Bu açıdan sapma, toplumun çoğunluğunun onayladığı veya makul gördüğü davranışların dışında kalarak ayıplama ya da cezalandırma gibi bir tepkiyle karşılaşılan davranışlardır. Sapmış davranışlar; örf, gelenek veya göreneklere aykırıysa ayıplama, kınama veya sosyal dışlama gibi yaptırımlar söz konusu olurken, hukuk kurallarına aykırı bir davranışta ise özgürlüğün kısıtlanması, tazminat ödetme gibi hukuki yaptırımlar devreye girmektedir. Diğer taraftan sapma toplumsal normların ihlalidir. Bu açıdan, toplumda belli bir sosyal grubun üyelerinin yerleşik normlarını veya değerlerini çiğneyen davranışlar sapma olarak adlandırılırlar (Bal, 2016: 11).

Sosyal gruplar, grubun üyelerinin davranışlarını kontrol etmekle beraber davranışlara ilişkin kuralları ihlal edenleri de cezalandırmaktadır. Bir örnek üzerinden açıklanacak olursa eğer, küpe gibi süs eşyalarının kulağa takılması belli gruplar tarafından normal olarak değerlendirilirken, bu gibi objelerin dudak, dil veya vücudun başka bir yerine takılması birçok kişi tarafından sapkın davranış olarak karşılanabilmektedir. Burada esas nokta, toplumun süslenmeye ilişkin kurallarının ihlal edilmesidir. Bununla beraber, sapkın olarak nitelendirilen davranışlar toplumdan topluma veya belli bir toplum içindeki farklı sosyal gruplara göre değişmektedir (Ünal, 2012: 326-327). Örneğin, bazı toplumlarda küpe takmak grubun simgesi olarak nitelendirilirken, bazı toplumlarda yalnızca kadınların küpe takması normal karşılanmaktadır. Bir erkeğin küpe takmasına ise ayıplama veya alay etme gibi farklı tepkiler gösterilebilmektedir.

Suç kavramı ise sapma kavramından daha özel bir alanı işaret etmektedir. Bal (2016: 12)'ın ifade etmiş olduğu üzere suç, yazılı hukuksal kuralların ihlali sonucunda oluşmaktadır. Burada esas olan değer-norm sistemini korumak amacıyla suç-ceza ilişkisi içerisinde değerlendirilen davranışlardır. Yasadışı olan eylemler 'sapkın'

davranış olarak kabul edilmeyebilir. Sapma, hem yazılı kuralların ihlali olan suç davranışını hem de sapkın olarak kabul edilen davranışları içermektedir. Bu açıdan sapma kavramı suça göre daha geniş kapsamlı bir kavramdır (Bal, 2016: 12).

Türk Dil Kurumu ise suçu hukuki boyutuyla '*yasalara aykırı davranış*' olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 04.02.2020). Esas olarak ceza yasalarını ihlal eden; cinayet işleme, yaralama, uyuşturucu madde temin etme, tecavüz veya hırsızlık gibi fiiller suç olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede suçun açık ve net bir tanımı olmasına rağmen, ceza yasaları da zaman ve mekana göre görecelidir ve hangi davranışların suç olarak kabul edileceği zaman içinde değişim gösterebilmektedir. Örneğin, bazı toplumlarda uyuşturucu maddelerin kullanımı yasarken, bazı toplumlarda suç teşkil etmesi veya trafik kurallarının sürekli değişiyor olması gibi farklılaşmalar söz konusudur. Bununla beraber, önceden suç olarak kabul edilen davranışların belli bir zaman sonra ceza yasasından çıkarılmasının nasıl bir toplumsal tepkiyle karşılaşacağı gibi konular da muğlaklaşabilmektedir (Ünal, 2012: 327).

2.2. Biyolojik Açıdan Suç

İnsanların neden suç işlediğine dair sorular geçmişten günümüze merak edilen ve araştırılan konulardan biri olmuştur. Bu çerçevede çeşitli iddialar öne sürülmüştür. Bunlardan biri, kimi insanların yalnızca biyolojik açıdan suçlu olduğunu savunan görüştür. İtalyan kriminolog Cesare Lombroso, 1870'li yıllarda suçlu tiplerini belirli anatomik özelliklere dayandırmaktadır. Bunu yaparken, kafatası ve alının biçimi, çene büyüklüğü ve kol uzunluğu gibi unsurları inceleyen Lombroso, bunların insan evriminin önceki aşamalarında kalan özellikler olduğunu savunmaktadır (Giddens, 2012: 840).

Suçun biyolojik temelli açıklanması, kişinin suç işlerken kendi isteminin dışında hareket ettiğini ve dolayısıyla suça neden olan etmenlerin biyolojik olduğunun savunulmasına dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre kişinin fiziki olarak gelişmemesi, hormonal ve genetik bazı problemler kişinin suç işlemede etkili olmaktadır. Bununla beraber suçu biyolojik olarak açıklayan teoriler varsayımlarını, yüz okuma, kafatası ölçme ve genetik çalışmalar üzerinden temellendirmektedir (Turan, 2014: 13).

2.3. Psikolojik Açıdan Suç

Suçun açıklanmasına dair geliştirilen psikolojik teoriler, suçu ve sapkınlığı toplumsal boyutta değil, bireyde aramaktadırlar. Biyolojik açıklamalar bireyleri suça iten fiziksel özellikler üzerinde odaklanırken, psikolojik görüşler konuyu belirli kişilik tipleri üzerinden ele almaktadır. Suçun nedenlerine ilişkin psikolojik açıklamalar; hapisaneler, akıl hastaneleri gibi dönem içinde psikiyatrinin hakim olduğu alanlardaki çalışmalara dayanmaktadır. Bu gibi kurumlarda bulunan kişilerin, belirli ayırt edici özellikleri ön plana çıkarılarak bu kişilerin olağandışı zihinsel durumlara sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu özelliklerin bireyi ya suça ittiği ya da toplumsallaşma sürecinde sorunlar yarattığı savunulmaktadır (Giddens, 2012: 841). Dolayısıyla psikologlar suçu, diğer pek çok insan davranışı gibi zihinsel süreçlerin bir fonksiyonu olarak ele almakta ve bazı kişilik bozukluklarıyla ilişkili olduğunu iddia etmektedirler. Her ne kadar nüfusun küçük bir yüzdesini oluştursalar da suçluların bazılarının önemli derecede rahatsız kişiler oldukları öne sürülmektedir. Özellikle de bu alandaki ilk teorisyenler, akıl hastalığının ve deliliğin katılımla geçtiğine ve bu kalımsal özelliklerin suçlularda bulunduğu inanmakta ve suçluları zihinsel olarak kusurlu görmektedirler (İçli, 2016: 78). Bu yaklaşım mensuplarına göre psikopat kişilik biçimleri gösteren bireyler, fevri davranan ve suçluluk duygusu hissetmeyen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu kişiler kimi zaman şiddet içeren suçlar da işlemektedirler. Ancak, psikopat olarak tanımlanan kişilerin kaçınılmaz olarak suç işleyeceklerine dair kesin bir çıkarımda bulunmak oldukça zordur. Yukarıda da değinildiği gibi ilk psikolojik çalışmalar hapisanelerde gerçekleştirildiği için burada bulunan bireylerin kişiliklerinin olumsuz bir biçimde sunulduğu aşikârdır (Giddens, 2012: 841).

Suçluluğun açıklanmasına ilişkin psikolojik teoriler, en iyi ihtimalle suçun yalnızca belli yönlerini açıklayabilmektedir. Her ne kadar kimi suçlular, belirgin olarak farklı kişilik özellikleri gösterse de bütün suçluların aynı kişilik özelliklerini göstermesi beklenemez. Pek çok farklı suç türü bulunmakla beraber bu suçları işleyen bireylerin hepsinde aynı özgül niteliklerin olduğunu kabul etmek pek mümkün değildir (Giddens, 2012: 841). Dolayısıyla psikolojik teorilerin suç konusunda dar bir çerçeveye ile sınırlı kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Suçluluğu biyolojik ve psikolojik eksenli ele alan teoriler, zaman içinde bu alanda yapılan çalışmalar neticesinde görece geçerliliğini yitirmiş ve birey eksenli

açıklamalar, yerini toplumsal açıklamalara bırakmıştır. Dolayısıyla suçluluk çalışmalarında suçluluk olgusunu, bireyin içinde bulunduğu ve onu suça iten sosyo-kültürel arka plan ekseninde açıklayan sosyolojik suç teorileri hız kazanmıştır.

2.4. Sosyolojik Açıdan Suç

Suç olgusunu açıklamaya çalışan sosyolojik teoriler, suçu bireylerin içinde buldukları sosyal bağlamlar çerçevesinde ele almaktadır. Sosyolojik kuramlar bireylerin davranışlarının bağlı oldukları sosyal çevre tarafından etkilendiğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda suçu açıklamaya yönelik sosyolojik kuramlar da bireylerin sosyal çevrelerine bağlı olarak neden suç işledikleri veya işlemediklerini açıklamaya çalışmaktadırlar (Ünal, 2012: 330).

Suçta yönelik sosyolojik yaklaşımların geliştirilmesi 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Sosyoloji teorileri suçu; sosyal normlar, sosyal organizasyonlar, sosyal yapı, sosyal değişme, sosyal çatışma ve sosyal süreçler ile sapma davranış ilişkisi açısından ele alan görece en kapsamlı ve en sistematik açıklamaları getiren yaklaşımı oluşturmaktadır (İçli, 2011: 23-24).

Sosyolojik suç teorileri bu çalışma kapsamında üç ana grupta incelenmektedir. Bunlar:

1. Sosyal Yapı Teorileri
2. Sosyal Çatışma Teorileri
3. Sosyal Süreç Teorileri

Ayrıca her bir ana grup içinde yer alan teoriler alt başlık olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın dayandığı kuramsal çerçeve doğrultusunda ise Etiketleme Teorisi görece daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

2.4.1. Sosyal Yapı Teorileri

Sosyal yapı teorileri, Durkheim'ın öncülüğünde yapısal fonksiyonel teoriler başta olmak üzere; gerilim teorileri, alt kültür teorileri, sosyal ekoloji teorileri, sosyal düzensizlik teorileri ve sosyal çatışma teorilerini içermektedir.

2.4.1.1. Durkheim ve yapısal fonksiyonel teoriler

Emile Durkheim'in suça ilişkin görüşleri ilk sosyolojik suçluluk teorisi olarak kabul edilmektedir. Suçluluğu sosyolojik metot kullanarak analiz eden Durkheim'a göre suçluluk bütün toplumlarda var olan bir olgudur. Suçluluğun bulunmadığı hiçbir toplumdaki bahsedilemez. Tarihsel olarak var olan bütün toplumlarda istenmeyen davranışlar cezalandırılmıştır. Bu açıdan Durkheim suçluluğun normal olduğunu kabul etmekle beraber suçluluğun belli bir kapsamı aşarsa hastalıklı bir durum oluşturacağını öne sürmektedir. Bunun dışında suçluluk her toplumun sağlıklı işleyen kısmını oluşturmada ve suçun olmadığı bir toplum mümkün olmamaktadır (Demirbaş, 2016: 140).

Suçluluğu ilk olarak ortak bilinç üzerinden ele alan Durkheim bu tanımı şu şekilde yapmaktadır:

Bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur, buna ortak bilinç denilebilir. Kuşkusuz onun tek bir organı yoktur; tanımı gereği, toplumun her yanında yaygın, dağılmış durumda bulunur; ama kendi başına bir gerçekliği bulunduğunu gösteren özel nitelikleri de yok değildir. Gerçekten de ortak bilinç, bireylerin içinde buldukları özel koşullardan bağımsızdır, bireyler geçici, o ise kalıcıdır (Durkheim, 2018: 109-110).

Buradan hareketle Durkheim suçu, ortak bilincin belirli durumlarını inciten bir eylem olarak tanımlamaktadır. Bir eylemin suç olduğunu belirleyen unsur onun ortak bilinci incitmesidir. Başka bir deyişle "bir eylem suç olduğu için ortak bilinci incitmez, ortak bilinci incittiği için suçtur." Durkheim'a göre suçluluk durumunu belirleyen ana unsur da bahsedilen bu ortak bilinçtir. Ortak bilincin devamlılığını sağlamak üzere ortaya çıkan yönetim erkine karşı bir saldırı durumu olan suç, bu niteliğinden dolayı cezalandırmayı da beraberinde getirmektedir (Durkheim, 2018: 111-116).

Durkheim suç eylemi ortaya çıktığında ortak bilinç tarafından gösterilen bir tepki olan cezalandırmanın niteliğini mekanik ve organik olarak adlandırdığı iki tip toplumsal dayanışma üzerinden açıklamaktadır. Mekanik dayanışma, ilkel toplumlarda var olan bir dayanışma türüdür. Bu toplum yapısında bastırıcı hukuk kuralları geçerlidir. Ortak bilincin devamlılığını sağlayan yönetim erki tarafından suç teşkil eden eyleme yönelik büyük bir tepki gösterilmektedir. Mekanik dayanışmanın hakim olduğu topluluklarda suç eylemi kısasa kısas yöntemiyle cezalandırmada ve suçlu çeşitli işkencelere maruz bırakılmaktadır (Akyayla, 2019: 70).

Tarihsel süreç içinde toplumsal yapıların sosyal, siyasi ve ekonomik koşullarında var olan değişmeye paralel olarak değişmesi kaçınılmazdır. Bu değişim beraberinde hukuk kurallarının da değişimine neden olmaktadır. Buradan hareketle, mekanik dayanışmanın var olduğu toplumlardaki kısasa kısas anlayışı yerini, modern toplumlarda onarıcı hukuk kurallarına bırakmıştır. Modern toplum tipine doğru evrilen toplumlarda iş bölümü artmakta ve bireyler birbirine bağımlı hale gelmektedir. Dolayısıyla benzerliğe dayanan mekanik dayanışma yerini iş bölümünden doğan organik dayanışmaya bırakmıştır. Buna paralel olarak ceza anlayışında da belli bir değişim söz konusu olmuştur (Akyayla, 2019: 70).

Onarıcı hukuk kuralları, baskıcı hukuk kurallarında olduğu gibi bedel ödetici olmaktan uzak bir anlayışa sahiptir. Dolayısıyla suçluya yapmış olduğu davranışı telafi edici ve eski durumu geri getirici fırsatlar sağlanmaktadır. Hukuk kurallarına aykırı davranan kişiye suçuyla orantılı bir ceza çektirmekten ziyade, kişi bu kurallara uymaya zorlanmaktadır (Durkheim, 2018: 143).

2.4.1.2. Gerilim teorileri

Gerilim teorisinin önde gelen isimlerinden Robert Merton, çalışmalarını Durkheim'in anomi kavramı üzerinden yürütmüştür. Anomi, ilk olarak Durkheim'in öne sürdüğü bir kavram olmakla beraber, kavramı geliştiren ve 'anomi teorisi' haline dönüştüren isim Robert Merton olmuştur. Anomi teorisi Merton'un çalışmalarında toplumsal yapıdan hareketle suçluluğu açıklamak üzere inşa edilmektedir (Demirbaş, 2016: 141).

Anomi kavramını Merton, kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak kurumsal araçlar arasındaki kopukluğun bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Bir toplumda var olan kültürel hedeflere ulaşmak için edinilmesi gereken kurumsal araçlar toplum tarafından sağlandığında anomi görülmeyecektir. Başka bir deyişle, kişinin arzulanan amaçları elde edebilmek için kurumsal araçlara sahip olmaması anomi veya uyumsuzluğa yol açmaktadır. Bu noktada toplum tarafından suç olarak tanımlanan pek çok durum da birer anomi göstergesidir. Bu duruma örnek olarak yeni bir spor araba almak için içki kaçakçılığı yapan alt-sınıftan genç bir adam veya ailesinin geçimini daha rahat sağlayabilmek için zimmetine para geçiren muhasebeci gösterilebilir (Poloma, 2012: 57).

Merton, anomi kavramı çerçevesinde kültürel amaçlar ve kurumsallaşmış yolların varlığından hareketle beş davranış veya uyum tipi saptamaktadır (Merton, 1938: 676).

Uyum Modelleri	Kültürel Amaçlar (Culture Goals)	Kurumsallaşmış Yollar (Institutionalized Means)
Conformity (Uyumluluk)	+	+
Innovation (Yenilikçilik)	+	-
Ritualism (Şekilcilik)	-	+
Retreatism (Geri Çekilme)	-	-
Rebellion (İsyan)	+/-	+/-

Şekil 1. Merton uyum modelleri

Merton'ın belirlediği ilk davranış biçimi uyumdur. Uyum hali hem kültürel amaçların hem de kurumsallaşmış yolların kabulünü içermektedir. Bir diğeri 'yenilikçilik'de ise kültürel amaçların kabulü söz konusu iken bunlara ulaşmak için ortaya konan yollar reddedilmektedir. Üçüncü davranış şekli 'şekilcilik'tir. Buna göre ise; kültürel amaçlar reddedilirken kurumsal normlara aşırı bir bağlılık söz konusudur. Bir diğeri 'geri çekilme' ise hem amaçların hem de kurumsallaşmış yolların reddini içerir. Son davranış şekli olarak 'isyan'ı belirleyen Merton bu durumun tamamen yeni ve farklı bir yapı kurma arayışı olduğunu belirtir (Kongar, 2014: 164-165).

Merton uyum halinin, kültürel amaçlar ve kurumsallaşmış yolların kabulünün, bütün toplumlarda en yaygın durum olduğunu belirtmektedir. Aksi durumda, toplumun istikrarı ve devamlılığı sağlanamazdı. Uyumluluk halinde gelenekselleşmiş rol davranışı, grubun temel değerlerini yansıtmakla beraber istisnai bir durumu değil grubun kurallarını oluşturmaktadır. Bunun tersine geri çekilme (amaçların ve yolların reddi) en az görülen davranış biçimidir. Bu şekilde 'uyum' sağlayan kişiler toplum içinde yaşasalar da onun dışında yer almakta ve bir anlamda 'yabancılar' olarak değerlendirilmektedirler. Bu grup aynı zamanda toplumda yaygın olarak kabul edilen

toplumsal değerleri de reddetmektedirler. Merton bu kategoride; alkol ve uyuşturucu bağımlıları, kimsesizler, berduşlar, otizmliler gibi farklı kesimlerin bulunduğunu öne sürmektedir (Merton, 1938: 677).

Merton'ın anomi teorisi bir bireyin neden sapmış olduğundan ziyade toplumda mevcut suç oranlarını açıklamaya çalışmaktadır. Merton kültürel amaçlara ulaşmada kullanılacak olan kurumsallaşmış yolların eşit dağıtılmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla, suçu yaratan unsur bireysel kişilikler değil sosyal koşullardır (İçli, 2016: 105).

2.4.1.3. Alt kültür teorileri

Alt kültür teorileri, çocuk veya genç çeteler içerisinde yer alan alt sınıfa mensup bireylerin sapma ve suçluluk durumları üzerine odaklanmaktadır. Alt kültür teorileri özellikle 1950'li yıllarda kriminolojik araştırmalarda yer vermeye başlanan teorilerden biridir. Gerilim teorileri gibi alt kültür teorileri de suçluluğu sınıf bazlı ele almakta ve suçluluğu alt sınıfa özgü bir olgu olarak görmektedir. Ancak alt kültür teorileri, gerilim teorilerinden farklı olarak alt-kültürün önemine dikkat çekmekte ve suçluluğu açıklamada başat unsur olarak alt-kültür kavramını öne sürmektedir (Kızmaz, 2005: 157).

Alt kültür teorilerinin önde gelen isimleri Albert Cohen, Richard A. Cloward ve Lloyd Ohlin'dir. Cohen, suçlu alt kültürlerin nasıl geliştiğini araştırırken, Cloward ve Ohlin suçlu alt kültürlerin farklı biçimleri üzerinde durmuşlardır. Her iki teori de Merton'un fikirlerini temel olarak almış ve gerilim teorisi geleneğini sürdürmüşlerdir. Cohen de Cloward ve Ohlin de gerilim içinde bulunan insanların, bir alt kültür oluşturarak suç işlediklerini ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle alt kültür teorisi, toplumda egemen olan orta sınıfın belirlemiş olduğu başarı kriterlerine erişemeyen alt sınıfa mensup bireylerin suçlu alt kültürü oluşturarak alternatif bir yol yarattıklarını vurgulamaktadır (Dolu, 2015: 397).

Suçluluğu alt kültür sorunu olarak ele alan Cohen, alt kültürü "*belli bir gruba mensubiyet dolayısıyla edinilen değerler, inançlar, kurallar, bilgiler ve önyargılar*" şeklinde tanımlamaktadır. Kültür içinde belli bir alt kültür olabileceği gibi alt kültürlerin içinde de farklı alt kültürler söz konusu olmaktadır. Cohen, bahsedilen bu alt kültürleri genci suç işlemeye iten ve suç işlemeyi kolaylaştıracak faktörleri üreten bir mekanizma olarak ele almakta ve suç işlemeyen bir birey ile suçlu arasındaki farkı

da alt kültüre temas etme oranlarındaki farklılıkta görmektedir (Cohen'den aktaran Dolu, 2015: 399).

Alt kültür teorileri, suç olgusunu grup ve çete ortamlarında gelişen bir davranış tarzı olarak ele almaktadır. Bu açıdan suçluluk; gruplar, çeteler ve akran çevresi tarafından yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Bu bağlamda Cohen de genel olarak suçluluk alt kültürünü bir değer ve yaşam biçimi olarak ele almakta ve bu alt kültürün egemen kültürden farklılaşan belli bir takım kültürel özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir:

- 1) a) Faydacı olmamak (nonutilitarian): Çete üyeleri her zaman ihtiyaç duydukları için değil bazen sadece eğlence amaçlı hırsızlık yapmaktadırlar.
b) Kötü niyetlilik (malicious): Genel anlamda suçlular, başkalarını rahatsız etmekten zevk duymaktadırlar. c) Negatiflik (negativistic): Suçlular bağlı buldukları alt kültür içerisinde davranışları ve yaşam biçimleri açısından onaylanmaktadırlar.
- 2) Çok yönlülük: Farklı türde suçlar bu alt kültür mensubu üyeler tarafından işlenebilmektedir.
- 3) Kısa süreli hedonizm: Kısa süreli istek veya arzular gerçekleştirilebilmektedir.
- 4) Çetenin üyeleri, grubun egemenliğine tabi olmakla beraber ailelerinin onlar üzerindeki kontrollerini reddetmektedirler.
- 5) Son olarak Cohen, suçluların genel olarak işçi sınıfına mensup ve erkek bireylerden oluştuğunu ifade etmektedir (Beirne ve Messerschmidt'den aktaran Kızmaz, 2005: 158).

Cohen, toplumda başarı elde edebilmek için gereken fırsatların hakim sınıf tarafından oluşturulduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla başarı sosyal sınıfların kriterlerine göre değerlendirilmektedir. Bu durum da alt sınıftan gençlerin elinde bulunan imkanlar ile ulaşması beklenen başarı hedefleri arasında büyük bir açık oluşmasına neden olmakta ve gençlerde gerilim yaratmaktadır. Bu bağlamda alt sınıftan gençler için suç, bu açığı kapatmak ve genci içinde bulunduğu gerilimden kurtaracak bir 'problem çözme tekniği' ve 'uyum modeli' haline dönüşmektedir. Başka bir deyişle, statü sorunları yaşayan ve orta sınıf değerleri tarafından belirlenen başarı kriterlerine ulaşamayan alt sınıfa mensup bireyler, suçlu alt kültürleri yaratarak

başarılı olabilecekleri farklı statü sistemleri yaratmaktadırlar (Cohen'den aktaran Dolu, 2015: 406-408).

Alt kültür teorilerinde önemli bir diğer yaklaşım, Cloward ve Ohlin'in geliştirmiş olduğu Ayırıcı Fırsatlar Teorisi'dir. Cloward ve Ohlin, Cohen'in görüşlerine benzer olarak suçun statüsel engellemeler sonucu oluştuğunu ifade etmektedirler. Ayırıcı Fırsatlar Teorisi'ne göre ekonomik arzuların bir şekilde engellenmesi bireylerde düşük bir benlik algısına ve engellenme hissine neden olmaktadır. Bunun sonucunda da çete ortamında bulunan bir birey suça yönelmektedir (Kızmaz, 2005: 159).

Cloward ve Ohlin, sapkın veya suç alt kültürünün üç biçimde ortaya çıktığını belirtmektedirler:

- 1) Kriminal alt-kültürü: Organize suç modellerini içeren bu alt kültürde suç maddi bir kazanç için gerçekleştirilmekte ve suç işlemek bir meslek olarak görülmektedir.
- 2) Çatışma alt-kültürü: Bu alt kültür genel olarak şiddetin özgül bir davranış biçimi olarak görüldüğü bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Göçmenlerin yeni yerleştikleri bölgeler ile farklı etnisite, din ve ırktan oluşan toplulukların bulunduğu bölgeler bu alt kültürün ortaya çıkması için iyi birer zemin hazırlamaktadır.
- 3) Geri çekilmeci alt-kültür: Bu alt kültür ise uyuşturucu kullanan bireylerden oluşmaktadır. Birey bu yolla toplumdan kaçmaktadır. Aynı zamanda bu alt kültür diğer iki alt kültürde yaşanan başarısızlıkları da tanımlamaktadır (Bonn, Vito ve Holmes'den aktaran Kızmaz, 2005: 159-160).

2.4.1.4. Sosyal ekoloji teorileri

Sosyolojik ekollerin en önemlilerinden olan Chicago Okulu, suçun nedenlerini biyolojik ve psikolojik faktörlere bağlı olarak açıklayan teorilere karşı gelerek, insanın bütün davranış biçimleri gibi suçun da bireyin içinde yaşadığı sosyal çevreye bağlı olarak açıklanabileceğini öne sürmüştür. Bu açıdan Chicago Okulu araştırmalarını birey ve şehir arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştırmıştır. Bunu yaparken de ampirik

sosyoloji metodolojisini geliştirmiş ve bireyi kendi doğal alanı içerisinde incelemiştir (Dolu, 2015: 222-224).

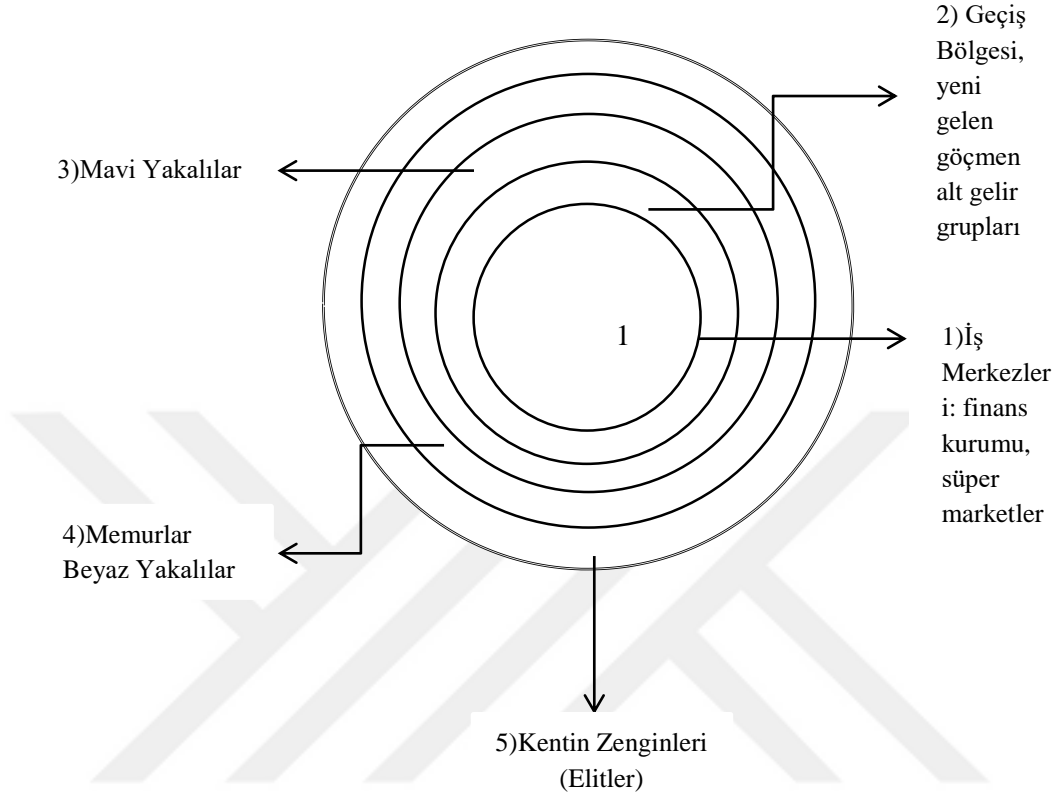
Chicago, ilk kurulduğu 1833 yılından 1930 yılına kadar olan süreçte hızlı bir nüfus artışı yaşamıştır. Özellikle Amerika'nın güneyinden kuzeyine doğru başlayan göç hareketleriyle Avrupa'dan yeni kıtaya olan göç dalgaları nüfusun her yıl giderek artmasına sebep olmuştur. Bu açıdan Chicago çok farklı ırk ve etnisiteye ev sahipliği yapan bir şehir konumuna gelmiştir. Bu durum da Chicago şehrini, Chicago Okulu için adeta bir laboratuvar haline getirmiştir (Dolu, 2015: 224-225).

Chicago Okulu'nun ve sosyal ekoloji teorisinin önde gelen isimlerinden olan Robert Ezra Park (2018)'a göre şehir, insan yığından veya sokaklar, binalar gibi yapılardan daha fazlasıdır. Park şehrin, bir ruh halini alan gelenek ve adetlere ve bu adetlerin üzerinde uzlaştığı davranış biçimlerine karşılıklı geldiğini savunmaktadır. "Başka bir deyişle şehir, yalnızca fiziki bir mekanizma ya da sonradan üretilmiş bir yapı değildir (Park ve Burgess, 2018: 37)." şehir, o şehirde yaşayan insanların hayati süreçlerini de kapsamakla beraber insan doğasının bir ürünü olarak varlık kazanmaktadır (Park ve Burgess, 2018: 37).

Sosyal ekoloji teorisyenlerden önemli bir diğer isim olan Ernest Burgess ise Chicago kentini esas alarak endüstri kentlerindeki yerleşmelerin esaslarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre kent aynı merkezden çevreye doğru yayılan daireler şeklinde genişlemektedir. şekil 2.'de de görüldüğu üzere en içte yer alan birinci bölgede iş merkezleri yer almaktadır. Burada büyük mağazalar, bankalar, oteller gibi yapılar bulunmakla beraber çevresine doğru genişleme eğilimindedir. İkinci daire ise geçiş bölgesidir. Bu bölge yoksul ve gelişmemiştir. Burada yaşayan insanlar genellikle göçmenler, dar gelirliler olup suça eğilimlidirler. Üçüncü dairede mavi yakalılar, endüstri işçileri bulunmaktadır. Dördüncü bölge ise genellikle orta sınıf bireylerin (serbest meslek, küçük iş sahipleri ve memurlar) yaşadığı ve evlerin müstakil evler olduğu, alışveriş merkezlerinin bulunduğu bir bölgedir. Son olarak beşinci dairede ise kentin en zenginlerin yaşadığı alanlar bulunmaktadır. Tek bir merkez etrafında çevrelenen bu daireler, kendi içlerinde de ekonomik ve kültürel olarak farklı bölümlere ayrılmaktadır (Bal, 2015: 213).

Burgess, merkezden çevreye doğru gidildikçe suç oranlarında azalma görüldüğünü belirtmektedir. Bunun nedeni olarak ise ikinci bölgenin nüfus yoğunluğu,

ekonomik düzeyi, suçlu tiplerinin fazla oluşu gibi özelliklerini öne sürmektedir (İçli, 2016: 114).

Şekil 2. Ernest Burgess aynı merkezli daireler kuramı (Bal, 2015: 214)

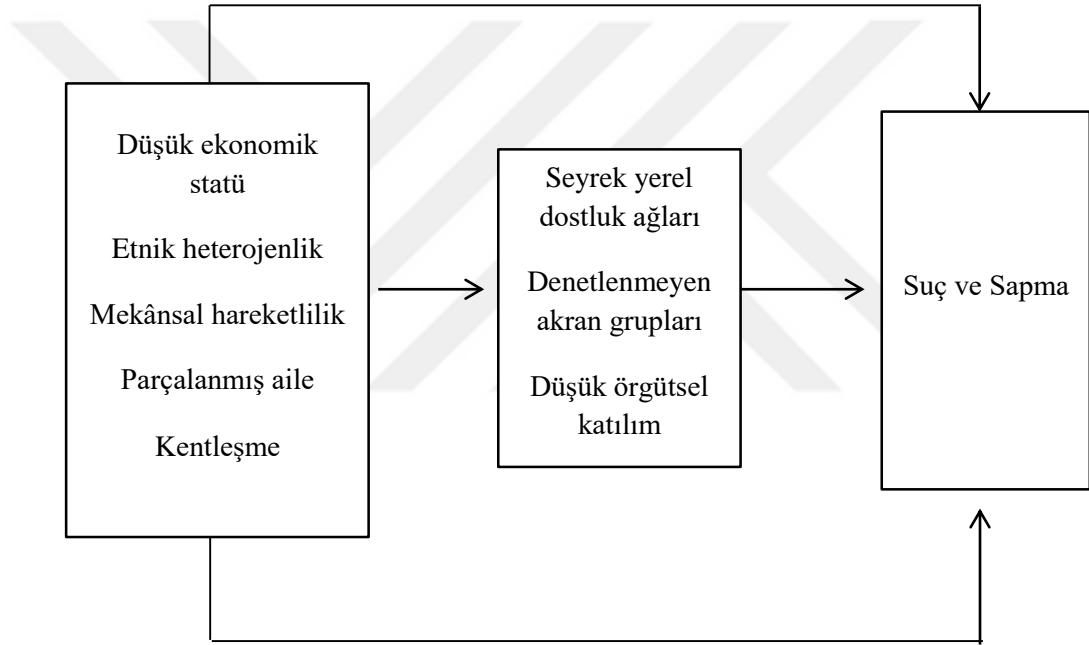
2.4.1.5.Sosyal düzensizlik teorisi

Burgess'in yukarıda verilen modelinden hareketle Chicago Üniversitesi'nden Clifford Shaw ve Henry McKay suç ve şehir yapısı arasındaki ilişkiyi inceleyerek 'sosyal düzensizlik teorisi'nin temellerini atmıştır. Onlara göre suç, şehir yapısındaki değişime bağlı olarak değişim gösteren sosyal organizasyondan ve düzensizlikten kaynaklanmaktadır (Dolu, 2015: 226).

Kentsel çevre ve kentin ekolojik gelişmesi bağlamında suç ve sapmayı açıklamaya çalışan Shaw ve McKay, araştırmalarını diğer Chicago Okulu teorisyenleri gibi Chicago şehri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Araştırmaları sonucunda Chicago'nun bazı zengin bölgeleri ile aşırı yoksul bölgeler arasında belirgin farklılıklar barındıran mahalleler haline dönüştüğünü saptamışlardır. Burgess tarafından ortaya konan 'Aynı Merkezli Daireler Kuramı'nı temel alan Shaw ve McKay şehirdeki bu farklı bölgelerin gelişmeyle beraber bölgeler arası suç oranlarında önemli farklılıklar olduğunu ortaya

koymuşlardır. Suçun en yoğun olduğu bölge, büyük oranda göçmen barındıran geçiş bölgesi olmakla beraber şehir merkezinden uzaklaştıkça suç oranlarında da belirgin bir düşüş yaşanmaktadır (Siegel, 2010: 184-185).

Shaw ve McKay'in çalışmalarını ileri boyuta taşıyan Sampson ve Groves, sosyal düzensizliğin doğrudan suça neden olmadığını iddia etmişler ve ilk olarak sosyal kontrol mekanizmalarının çöktüğünü, bununla beraber suçun ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Sosyal düzensizlik ise ancak bu çöküşü tetikleyen unsurlardan biri olabilir. Buradan hareketle Shaw ve McKay'in suç mekanizmasını yeniden düzenleyerek aşağıda verilen modeli inşa etmişlerdir (Dolu, 2015: 234).

Şekil 3. Shaw ve McKay'in suç ve sapma oranlarının nedensel modelinin genişletilmiş versiyonu(Sampson ve Groves, 1989: 783).

Sampson ve Groves'a göre düşük ekonomik statü, etnik heterojenlik, nüfus hareketliliği, parçalanmış ailelerin çokluğu ve kentleşme gibi değişkenler sosyal düzensizliğe işaret etmektedir. Ancak bu değişkenler tek başlarına suç oranlarını etkilememektedir. Bu değişkenler yerel düzeydeki arkadaşlık bağlarını zayıflatarak, gençlerin aileleri tarafından yeterince kontrol edilememesine neden olmakta ve bireylerin topluma yabancılaşarak toplumsal faaliyetlere yeterli düzeyde katılımını engellemektedir. Bütün bu etkenler de suç oranlarında artışa sebep olmaktadır (Dolu, 2015: 234-235).

2.4.2. Sosyal Çatışma Teorileri

Sosyal çatışma teorileri, 1900'lü yılların başından itibaren kriminolojide etkin olan pozitivist yöntemlere karşı olarak ortaya çıkmıştır. Pozitivist kriminoloji, neyin suç olup olmadığı, kimin suçlu sayılacağı ve adalet sistemi gibi konularda toplumda ortak bir fikir birliği olduğu anlayışından hareket etmektedir. Çatışma teorileri ise, pozitivist kriminolojinin 'uzlaşmacı' anlayışına eleştiri getirmekte ve toplumda temel değerler ve çıkarlar konusunda fikir birliği olduğu anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Çatışma teorisyenlerine göre toplumda farklı değer yargıları ve farklı çıkar grupları bulunmaktadır. Temelde değerleri oluşturan unsur, kişisel çıkar ve menfaatler ile zarar arasında oluşan örgütlenmedir (Karğın ve Tosun, 2016: 192).

Çatışma teorilerine göre, yasaların oluşturulmasında ve uygulanmasında toplumun genel çıkarlarını ve menfaatlerini korumaktan ziyade siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduran kesimin menfaatlerini korumak esas alınmaktadır. Dolayısıyla gücü elinde bulunduran gruplar kendi çıkarları doğrultusunda hukuk kurallarını belirleyebilmekte ve bu yolla toplumu kontrol altında tutabilmektedirler (Karğın ve Tosun, 2016: 193).

Çatışmacı yaklaşım suç eylemlerini, yöneten sınıftan ziyade yönetilen sınıfın gerçekleştirebileceği yönünde bir tutum olduğuna dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak ise, basit bir malı ya da parayı çalan kişi ceza kanunları tarafından 'hırsız' olarak nitelendirilirken; büyük çaplı yolsuzluklar, vergi kaçırma gibi eylemler birer 'hukuk davası' olarak değerlendirilmekte ve genellikle bu eylemin esas sorumlularından ziyade acemi muhasebeciler cezalandırılmaktadır. Buradan hareketle temelde aynı olan iki eyleme karşı oldukça farklı iki tutum uygulanmaktadır. Bunun temelinde ise belli bir grubun menfaatini koruma yatmaktadır (Dolu, 2015: 502).

Çatışma teorilerinin içinde Marxist düşünce önemli bir yer almaktadır. Endüstri toplumunun evrimsel teorisini ortaya atan Karl Marx doğrudan suçla ilgili teoriler ortaya atmamış olsa da yazıları daha sonra bu alanda çalışacak teorisyenler için temel oluşturmuştur. Marx, sapmayı sosyal çatışmanın bir ürünü olarak ele almaktadır. Ona göre sapma, kapitalist toplumun kalıtımsal bir özelliğidir ve bu nedenle kapitalist topluma uyumla ortadan kaldırılamaz. Sapma, ekonomik olarak güçsüz konumda bulunan alt sınıfın sömürüyle mücadelesinin bir sonucudur. Dolayısıyla sapma ancak ekonomik yapının tamamen değişmesi durumunda ortadan

kaldırılabilir. Buna ek olarak Marx, sapmanın toplumun var oluşuna hizmet ettiğini ve hakimler, avukatlar, hukuk profesörleri gibi kesimlerin bu sayede varlık kazanabildiğini ifade etmektedir (İçli, 2016: 144).

Karl Marx'ın ekonomi ve buna ilişkin olarak suç ile ilgili görüşlerini kriminoloji alanına uyarlayan ve geliştiren ilk isim Willem Bonger'dir. Bonger, üretim araçlarından yoksun olan alt sınıfa mensup insanların üretim araçlarından yoksun bırakılarak iş gücünü satmaya zorlandığını ve böylece burjuvazi tarafından sömürüldüğünü ifade etmektedir. Burjuvaziyi üretime katkısı olmayan parazitler olarak nitelendiren Bonger, burjuvazinin kendi lüks hayatını devam ettirebilmesi için alt sınıftan insanları birer meta olarak gördüklerini vurgulamaktadır. Bu durum da çalışan sınıf açısından oldukça moral bozucu olmakla beraber hakim sınıfa yönelik nefret duygusu yaratmaktadır. Dolayısıyla Bonger, kapitalizmin toplumda bir tarafta 'fakirler ordusu' diğer tarafta 'doymazlar ordusu' olmak üzere iki uç kutup yarattığını, bunun da suç için en uygun ortamı oluşturduğunu iddia etmektedir. Bonger'in 'fakirler ordusu' olarak nitelendirdiği kesim işsizlik ve fakirlik içinde her anlamda yoklukla mücadele etmekte ve ahlaki değerlerin yitimiyle de beraber suç işlemeye mecbur bırakılırken, diğer kesim daha fazla zenginleşme hayaliyle dolandırıcılık, rüşvet gibi suçlar işlemektedir. Bu anlamda kapitalizm, her iki uçta da aşırılığa giden bir sistem yaratarak toplumsal huzurun düşmanı ve suçun da en temel nedenidir (Bonger'den aktaran Dolu, 2015: 505-509).

Çatışma teorisyenlerinden bir diğeri ise yine Marx'ın fikirlerinden etkilenmiş olan Richard Quinney'dir. Quinney ilk olarak suçun aslında 'gerçek' olmaktan çok sosyal olarak yaratıldığını öne sürmektedir. Suçun sosyal gerçekliğine bağlı olarak suçla ilgili çeşitli varsayımlar şu şekildedir: a) Suç, siyasi olarak organize edilen insan davranışının bir tanımıdır. b) Suç tanımları, kamu politikaları oluşturmada yetkili olan kişilerin çıkarlarını yansıtmaktadır. c) Suç tanımları, suça ilişkin yasaların uygulanmasını ve bu yasaların yönetimini sağlayacak güce sahip olan toplumlar tarafından uygulanmaktadır. d) Suç, çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla toplumda oluşturulmaktadır. e) Suçun sosyal gerçekliği, suç tanımlarının oluşturulması ve uygulanması, suç tanımlarına bağlı olarak davranış şekillerinin geliştirilmesi yoluyla inşa edilmektedir. Genel olarak Quinney, suçun toplumdaki güç grupları tarafından kendi çıkarlarıyla çatışan davranışlar doğrultusunda tanımlandığını ve buna bağlı

olarak toplumda bunları uygulama gücünü elinde bulundurduğunu ifade etmektedir (Black, 2014: 2-3).

2.4.3. Sosyal Süreç Teorileri

Sosyal süreç teorileri suçluluğun sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir davranış olduğunu savunmakla beraber sosyal öğrenme teorileri, kontrol teorileri ve etiketleme teorileri olarak alt başlıklara ayrılmaktadır.

2.4.3.1. Sosyal öğrenme teorileri

Sosyal süreç teorilerinde yer alan sosyal öğrenme teorileri, suçu bireyde bulunan patolojik bir durumun sonucu olarak gören biyolojik ve psikolojik görüşlere karşı çıkararak suç işleyen bireyin ‘normal’ özellikler taşıdığını ifade etmektedir. Öğrenme teorileri temelde suçun, diğer bütün davranışlar gibi öğrenildiğini savunmakla beraber suç eyleminin nasıl gerçekleştirildiği, hangi koşullarda devam ettirilebileceği veya suç eyleminden nasıl vazgeçileceği gibi soruları genel öğrenme prensipleri çerçevesinde açıklamaktadır (Dolu, 2015: 256).

Sosyal öğrenme teorilerinin temeli Gabriel Tarde’nin ‘Taklit Yasaları’ isimli eserine dayanmaktadır. Bireyler, kişisel ilişkiler ve çevrenin gözlemlenmesi sonucu taklit yoluyla öğrenmektedirler. Bu öğrenme süreci suçluluk söz konusu olduğunda da geçerlidir. Düşüncelerin, duyguların insanlar tarafından aktarılması gibi suça yönelen davranışlar da insanların birbirini taklit etmesi yoluyla öğrenilmektedir. Tarde bu noktada çeşitli taklit kuralları ortaya koymaktadır:

- 1) Yakın İlişki:** Bireyler en çok yakın ilişki kurdukları kişileri taklit etmektedirler. Özellikle daha yakın ilişkide olunan kişileri suça eğilimli olması, bireyin de suça yönelme olasılığını arttırmaktadır.
- 2) Üst-Alt İlişkisi:** Toplumsal olarak üst seviyede bulunan bireyler, alt seviyedekiler tarafından taklit edilir. Bu noktada alt sınıftan gençlerin, zenginleri örnek alarak suça karışması mümkün olmaktadır.
- 3) Yeni- Eski İlişkisi:** Yeni davranışlar, eski davranışlara görece daha çok taklit edilmektedir. Bu açıdan suç işleme konusunda da yeni teknikler kullanılması durumunda, bu teknikler bireyler tarafından daha çok taklit edilecektir (Kılıç, 2016: 174-176).

Sosyal öğrenme teorileri içinde yer alan önemli bir diğer teori ise Skyes ve Matza tarafından öne sürülen ‘Nötrleştirme Teknikleri’dir. Skyes ve Matza, suçlu davranışın diğer sosyal davranışlar gibi sosyal etkileşim süreçleriyle öğrenildiğini ifade etmektedir (Sykes ve Matza, 1957: 664). Skyes ve Matza, suçun öğrenilen bir davranış biçimi olduğunu savunmakla birlikte suçluların, suçluluğa ilişkin olumlu bir tavır içinde olmadıklarını da ifade etmektedirler. Diğer bir deyişle suçlular da pişmanlık ve suçluluk duygusu yaşamakta ve kendilerine özgü değerleri bulunmaktadır. Buradan hareketle suç işleyen bireyler, toplumun suça yönelik olumsuz bakış açısı karşısında kendi vicdani sorumluluklarını rahatlatmak amacıyla çeşitli mekanizmalar geliştirmektedir. Skyes ve Matza bu mekanizmalar olmadığı takdirde bireyin vicdani sorumluluğu altında ezilmekten kurtularak suç işleminin mümkün olmadığını iddia etmektedirler (Dolu, 2015: 264). Skyes ve Matza (1957: 667-669)’nın nötrleştirme teknikleri olarak adlandırdıkları bu mekanizmalar ise şu şekildedir:

- 1) **Sorumluluğun Reddi (The Denial of Responsibility):** Birey, işlemiş olduğu suça yönelik sorumluluğunu reddederek, eylemin etkisini azaltma yoluna gidebilmektedir. Bu teknikle birey, suçun yalnızca bir kaza olarak meydana geldiğini iddia etmenin dışında bireysel sorumluluğunun olmadığını düşünmektedir. Bireye göre suç işleminde; sevgisiz aile, kötü arkadaşlar, kenar mahallede yaşamak gibi dış faktörler etkilidir. Birey bu durumda kendisini, çaresizce yeni durumlara itilen ve oradan oraya savrulan bir bilyardo topuna benzetmektedir.
- 2) **Zararın Reddi (The Denial of Injury):** Önemli bir diğer nötrleştirme tekniği olan zararın reddedilmesinde kişi basitçe verdiği zararı reddetmekten ziyade, işlemiş olduğu suçun sonucunda büyük bir zarar oluşmadığını hissetmektedir. Bununla beraber birey, işlediği suça ilişkin olarak farklı yorumlar getirebilmektedir. Örneğin şiddet uygulayan biri basitçe ‘yaramazlık’ yaptığını düşünebilir veya otomobil hırsızlığı yapan biri bunu ‘ödünç alma’ gibi görebilmektedir.
- 3) **Mağdurun Varlığının Reddi (The Denial of the Victim):** Birey, suç karşısında var olan sorumluluğunu veya verdiği zararı kabul etse bile mağdurun varlığını reddedebilmektedir. Birey, mağdura yönelik vermiş olduğu zararın farkında olmakla beraber, mağdurun uğradığı bu zararı hak

ettiğini düşünmektedir. Bir anlamda birey, mağdurdan böylelikle intikam almaktadır. Bununla beraber özellikle otomobil hırsızlığı gibi suçlarda mağdur doğrudan bilinmiyorsa ortada zarar gören bir mağdur olmadığı için bireyin bu tekniğe başvurmasına gerek dahi kalmamaktadır.

4) Kınayanların Kınanması (The Condemnation of the Condemners): Bu teknikte ise birey, kendi eylemlerinden dolayı onu suçlayanlarla karşılaştığında dikkati kendi eyleminden daha çok onu ayıplayan veya kınayan kişilere yönelmektedir. Onu kınayan insanların ikiyüzlü olduğunu ve kendi sapkın eylemlerini gizleyerek diğer insanların hatalarını eleştirmekle suçlayabilir.

5) Kendi Değerlerini Üstün Görme (The Appeal to Higher Loyalties): Sonuncu nötrleştirme tekniği ise bir anlamda suçlu bireyin bağlı bulunduğu grubun değerlerini üstün görmesini içermektedir. Dolayısıyla birey, bağlı bulunduğu grubun değerleri veya çıkarları doğrultusunda suça yöneldiğine inanmaktadır. 'Kendileri kaşındı' 'herkes de benimle uğraşıyor' 'kendim için yapmadım' gibi ifadeler bireyler tarafından adeta sloganlaştırılmıştır (Skyles ve Matza, 1957: 667-669).

Sosyal öğrenme teorilerini geliştiren ve suçluluğa uyarlanan en önemli teori ise Ronald Akers'ın sosyal öğrenme teorisidir. Akers teorisini dört ana kavram etrafında özetlemektedir:

1) Ayırıcı Birliktelikler: Akers ayırıcı birliktelikler kavramıyla bireyin normatif tanımlara maruz kalma sürecini ifade etmektedir. Birey gündelik yaşamı içerisinde pek çok farklı birliktelikler ve etkileşim süreçlerine dahil olmaktadır. Bireyin büyük oranda norm ihlallerini benimseyen değer ve tutumlara sahip gruplar içinde bulunması, bu değerleri benimsemesine ve suç işleme ihtimalini arttırmasına neden olmaktadır. Birey ile grup arasındaki sosyal etkileşimin yoğun olmasına bağlı olarak, grubun birey üzerindeki etkisi de o oranda yoğun olacaktır.

2) Tanımlar: Bireyin belli bir davranışa karşı göstermiş olduğu tutum veya davranışa yüklediği anlam tanım olarak ifade edilmektedir. Bu noktada suç ve sapkınlığı benimseyen tanımların artması bireyin suç işleme olasılığını da arttıracaktır.

3) **Ayırıcı Pekiştirme:** Bu kavram ise, bireyin davranışı sonucunda ona yöneltilen ceza veya ödüller arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Suç davranışının devamı veya reddi de eylem karşısında gösterilen ceza veya ödülün derecesine bağlı olarak değişmektedir. Eğer kişi eylemi karşısında ödüllendirilse, kişinin eylemi devam ettirme olasılığı yüksek olmakla beraber tersi durumda, yani kişinin cezalandırılması sonucunda eylemin tekrar etmeme olasılığı artacaktır.

4) **Taklit:** Akers, taklit kavramını yukarıda verilmiş olan Gabriel Tarde'nin 'Taklit Yasaları' çerçevesinde ortaya koymaktadır. Taklit önemli bir öğrenme aracı olarak işlev görmektedir ve bireyler taklit yoluyla suç eylemlerini gerçekleştirebilmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 59-62).

Akers, sosyal öğrenme sürecini sosyal yapıdan bağımsız olarak ele almamaktadır. Sosyal yapı ile suçlu davranışı birbiriyle sosyal öğrenme değişkeni üzerinden dolaylı olarak, geri bildirim etkisi ile de doğrudan ilişkilidir. Buradan hareketle Akers sosyal öğrenme teorisine sosyal çevre ve sosyal yapıyı da dahil ederek teoriyi dinamik bir model haline getirmiştir (Dolu, 2015: 284).

2.4.3.2. Kontrol teorileri

Kontrol teorileri, kendinden önceki teorilerin ağırlıklı olarak yönelmiş olduğu 'insanlar neden suç işler' sorusunun yanlış olduğunu iddia ederek esas sorulması gereken sorunun 'insanlar neden suç işlemez' olduğunu savunmaktadır. Kontrol teorileri, insanların suç işleme konusunda eşit motivasyonları olduğu temel savından hareket etmektedir. Buradan hareketle suç işleme motivasyonları herkeste sabit ise neden bazı insanlar suç işlerken, bazıları suç işlememektedir? Kontrol teorileri bu soruyu sosyal hayatta var olan kontrol edicilerin varlığıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bireyler, normlara belli kontrol ediciler nedeniyle uyum sağlamakla beraber suç işleme motivasyonları da bu kontrol ediciler sayesinde pratiğe dönüşmeden engellenebilmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 81).

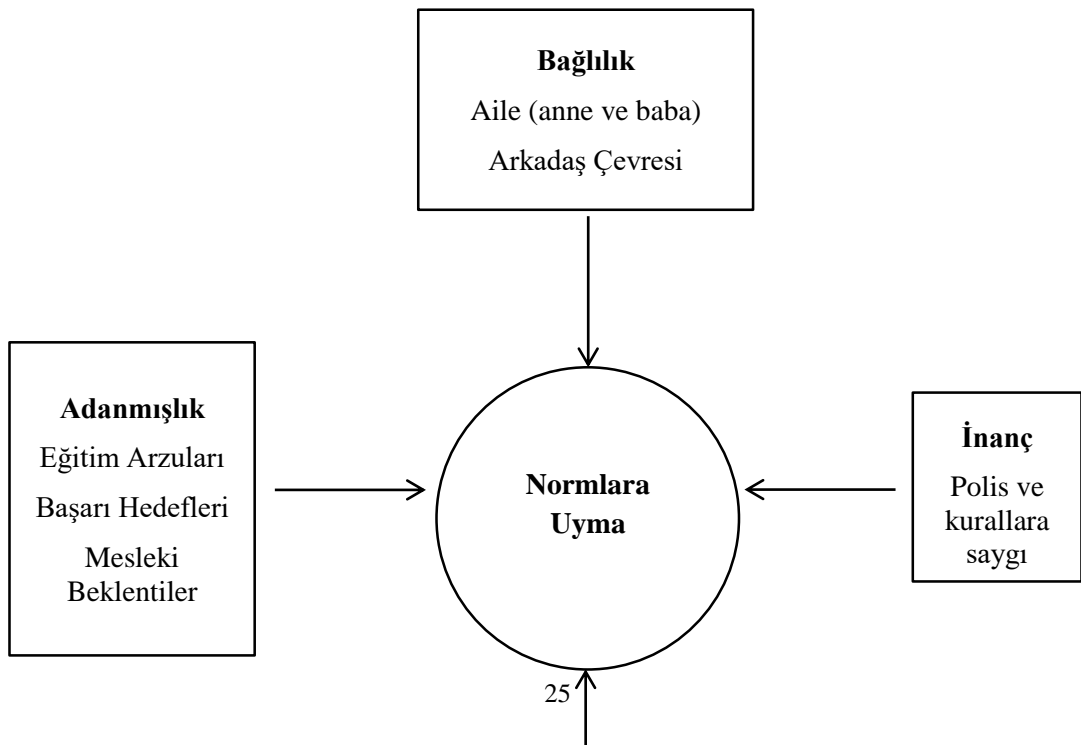
Kontrol teorilerine en önemli katkıyı çocuk suçluluğunu sosyal kontrol teorisi çerçevesinde açıklayan Travis Hirschi yapmıştır. Hirschi, çalışmalarında temel olarak Durkheim'in teorilerine yönelmiştir. Durkheim gibi Hirschi de kişinin ait olduğu gruba bağlılığı azaldıkça kural tanımaz biri haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Buradan hareketle Hirschi, sosyal kontrol teorisinin temeline bireyin topluma olan bağlantısını

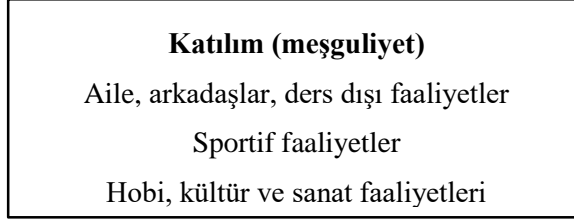
koymaktadır. Bireyin topluma veya yer aldığı gruba olan aidiyeti ne oranda zayıflarsa, suç işleme ihtimali de o oranda artacaktır (İçli, 2016: 138).

Hirschi (1969), sosyal kontrol teorisini dört temel kavram üzerinden şekillendirmektedir. Bu kavramlar ise şu şekildedir:

- 1. Bağlılık (Attachment):** Hirschi toplumsal normları, toplum üyeleri tarafından paylaşılan tanımlar olarak ifade etmektedir. Buradan hareketle, bir normu ihlal etmek toplumun genel beklenti ve isteklerine karşı gelmektir. Bir kişi eğer toplumun beklenti ve isteklerini önemsemiyor veya bunlara karşı duygusuz bir tavır içerisindeyse toplumsal normlara da bağlılık hissetmeyecektir. Bir anlamda bu kişi, sapmakta özgürdür. Bununla beraber kişinin davranışlarındaki farklılıklar, toplumsal normları içselleştirme derecesiyle de açıklanabilir. Örneğin, boşanmış bir kişinin sahtecilik veya intihar gibi diğer sapmış davranışlarda bulunma olasılığı boşandıktan sonra artış gösterebilir.
- 2. Adanmışlık (Commitment):** Bu kavramla Hirschi çoğu insanın edinmiş olduğu malları veya itibarını kaybetme riskini göze alamayacağını öne sürmektedir. Birey toplumda elde etmiş olduğu kazanımları kaybetmemek ve toplumdaki yerini güvence altına almak için kurallara bağlılık göstermektedir. Bununla beraber kişinin gelecekte elde etmeyi hedeflediği statü veya arzular toplumsal uyumunda önemli bir rol oynamaktadır. Böylece kişi, geleneksel davranış biçimlerini göstererek toplumsal uyuma kendine adanmaktadır.
- 3. Katılım (Involvement):** Hirschi, kontrol teorilerinin önemli bir kısmını geleneksel eylemlere katılım olarak ifade etmektedir. Bireyin; randevular, çalışma saatleri, planlar, son teslim tarihleri gibi günlük yaşamın parçası olan geleneksel eylemlere katılma oranı arttıkça, suç işleme olasılığı da o oranda azalacaktır.
- 4. İnanç (Belief):** Hirschi bireyin, toplumsal normlara uyması gerektiğine yönelik inancının yüksek olması durumunda, onun suça yönelimini azaltacağını öne sürmektedir. Tam tersi bir durumda ise, yani birey toplumsal normlara itaat etmesi gerektiğine inanmıyorsa, suç işleme olasılığı da yüksek olacaktır (Hirschi, 1969: 20-26).

Hirschi'nin ortaya koymuş olduğu teori şekilsel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 92):

Şekil 4. Hirschi'nin sosyal bağlar teorisi

2.4.3.3. Etiketleme teorileri

Etiketleme teorileri, gerek sosyolojide gerek kriminolojide var olan suç teorilerine karşı bir noktada durmaktadır. Etiketleme teorileri dışında bütün suç teorileri, suçun nedenlerini açıklamaya çalışırken ya suçlunun kendisini ya da çevresel faktörleri ön plana katarak, bir anlamda merkeze suçluyu koymaktadır. Etiketleme teorisyenleri ise analizlerinin merkezine suçluyu koymak yerine suçlu kişilere gösterilen tepkileri ve suçlu olarak damgalanan insanların nasıl kontrol altına alındıklarını ele almaktadırlar. Bu açıdan etiketleme teorileri 'suç teorisi' veya 'suçluluk teorisi'nden daha çok bir 'suçlama teorisi'dir (Dolu, 2015: 442).

Etiketleme teorisi, sosyal tepki teorisi olarak da adlandırılmakla beraber genellikle suçlu kariyerinin, yıkıcı sosyal etkileşimlere bağlı olarak nasıl oluşturulduğunu açıklamaktadır. Etiketleme teorisinin kökenleri Charles Horton Cooley, George Herbert Mead ve Herbert Blumer'in öncüsü olduğu sembolik etkileşim teorisine dayanmaktadır. Sembolik etkileşim teorisi, bireylerin iletişim kurmalarını sağlayan çeşitli semboller, hareketler, görüntüler, sözcükler veya işaretlerin anlamlarına ve temsil ettikleri şeylere odaklanmaktadır (Siegel, 2010: 230).

Sembolik etkileşim teorisi analizinin merkezine gündelik hayatı koymaktadır. Gündelik hayatta bireyler arasındaki etkileşim ve bu etkileşim sırasında kullanılan sembollerin anlamları ana odak noktasını oluşturmaktadır. Bu teorinin temel varsayımları şu şekildedir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 116):

- İnsanların eylemlerinin temelinde onlar için anlam ifade eden 'şeyler' yatmaktadır. Örneğin, Amerikan bayrağı bir birey için vatani temsil ediyorsa saygı duyulan bir nesne haline gelirken Amerikan emperyalizmi gibi daha olumsuz bir anlam taşıyorsa yakmak veya yırtmak gibi farklı eylemlerin gerçekleşmesine neden olmaktadır.

- Şeylere yönelik anlamlar, diğer insanlarla olan etkileşim sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bayrak örneğinden devam edilecek olursa eğer, bayrağa ilişkin bireyin geliştirmiş olduğu anlam okuldaki etkileşimlerine veya devrimci gruplarla olan etkileşimlerine bağlı olarak değişecektir.
- Bireyler sosyal etkileşim sürecinde öğrenmiş oldukları anlamları yorumlayarak değiştirme eğilimindedir. Bayrağa karşı geliştirilen olumlu anlam, uygulanan politikalar sonucu olumsuz bir anlama dönüşebilir.
- Bireyler, sembollerini öğrenmenin yanında onları kullanmakta ve sembolün ifade ettiği anlam doğrultusunda hareket etmektedir.
- Bireyler bilinçli bir varlık olarak kendileri ve eylemleri üzerinde düşünebilme ve onları şekillendirilebilme yetisine sahiptir. Bireyin eylemleri dışsal kısıtlayıcılar tarafından denetlense de birey davranışları üzerinde belli oranda özerkliğe de sahiptir.
- Bireylerin eylemlerinin temelinde belli bir amaç yatmaktadır. Başka bir deyişle bireyler önce amaçları belirlemekte daha sonra ise eyleme geçmektedirler.
- Son olarak sembolik etkileşimcilik toplumu, bireylerden bağımsız makro boyutta bir bütün olarak ele almamaktadır. Sembolik etkileşimciliğe göre toplum, bireylerin sosyal etkileşime girmesiyle oluşmaktadır. Bir anlamda toplumu bireyler oluşturmakla beraber toplum insanların ortak eylemidir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 116-117).

Sembolik etkileşimin sosyal-psikolojik bir bakış açısının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Birey ve bireyin içsel düşünceleri ve duyguları ile toplumsal davranış arasındaki etkileşim ana odak noktasını oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci teorisyenlerin analizlerinin büyük bir çoğunluğu da bireyler arasındaki ilişkiler üzerinedir. Sembolik etkileşimde bireyler, dışsal faktörler tarafından kontrol edilen pasif varlıklar olarak değil, kendi eylemlerini yorumlayan, değiştiren, inşa eden aktif varlıklar olarak ele alınmaktadır. Sembolik etkileşimciler toplumsal kuralların varlığını yadsımamakla beraber bireyin eylemlerinde bu kuralların başat unsur olduğu fikrini de kabul etmemektedirler. Dolayısıyla bireyin eylemleri veya kararlarının bütünüyle önceden belirlenen kurallar ve dışsal faktörlerle açıklanamayacağını savunmaktadırlar (Wallace ve Wolf, 2013: 269).

Bu doğrultuda sembolik etkileşim suç ve sapmayı birey ve toplum arasında gerçekleşen dinamik bir etkileşimin sonucu olarak ele almaktadır. Sembolik etkileşim teorisyenlerine göre kişilerin benlik bilinci doğuştan gelen ve değişmez bir özellik taşımamaktadır. Bireylerin kendilerine ilişkin benlik algısı sosyal çevrelerinden gelen yorumlamalar ve değerlendirmeler çerçevesinde büyük oranda etkilenmektedir. Etiketleme teorisi de suç ve suçlu davranışı sembolik etkileşimin bir ürünü olarak ele almaktadır (Dolu, 2015: 444-445).

Etiketleme teorisi toplumsal gerçeğin mutlak olmadığını öne sürerek toplumsal biçimde var olduğunu ve yoruma açık olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan suçu da toplumsal etkileşimin bir ürünü olarak ele almakta ve bireylerin polisler, öğretmenler, komşuları veya arkadaşları tarafından suçlu olarak etiketlenerek suçlu davranışın yeniden üretildiğini vurgulamaktadırlar (Bal, 2016: 66).

Etiketleme teorisi köken itibarıyla sembolik etkileşime dayansa da çatışmacı bir bakış açısına sahip olduğunu da söylemek mümkündür. Bu açıdan etiketleme teorisi, cezalandırıcı adalet sistemini eleştirmektedir. Bireylerin cezalandırılırken bu sistem tarafından etiketlendiğini veya damgalandığını, bu süreç sonunda da toplumun bu bireyleri kaybettiğini savunmaktadırlar. Suç işleyerek toplumdan belli açılardan ayrılan bireyler, ceza adalet sistemi tarafından suçlu damgası vurularak toplumdan daha da ayrıştırılmaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin sosyal dışlanmaya maruz kalarak yeniden suç işleme ihtimalleri de artmaktadır. Etiketleme teorisi, ceza adalet sistemi tarafından suç olarak kabul edilen eylemlerin ne şekilde belirlendiği veya buna kimin karar verdiği gibi konuları sorgulayarak çatışma ve güç eksenli bir düşünsel alt yapıya sahiptir (Dolu, 2015: 442).

Çalışmanın bu bölümünde etiketleme teorisini suç çerçevesinde ele alan ilk isim olan Frank Tannenbaum, birincil ve ikincil sapma kavramlarıyla etiketleme teorisini sistemleştiren kişi olan Edwin Lemert'in görüşlerine yer verildikten sonra damgalama süreçlerini ayrıntılı olarak analiz eden Erving Goffman ve etiketleme teorisinin önemli ismi olan Howard Becker'in teorileri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2.4.3.3.1. Frank Tannenbaum ve kötülüğün dramatize edilmesi

Tannenbaum, etiketleme ve suç ilişkisini ele alan ilk teorisyen olması açısından önem taşımaktadır. Tannenbaum etiketlenme sürecini kötülüğün dramatize edilmesi

(Dramatization of Evil) olarak adlandırmakta ve birey ile toplum arasında var olan olumsuz etkileşim sürecinin bireyin etiketlenmesine neden olduğunu savunmaktadır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 125).

Tannenbaum'a göre suçlu kariyerinin oluşmasında yoksulluk, parçalanmış aile yapısı ve diğer suçlularla (cezaevleri veya çeteler) uzun süreli ilişki etkilidir. Özellikle diğer suçlularla uzun süreli etkileşim kademeli olarak belirli bir alışkanlık yapısının oluşturulmasına neden olmaktadır. Bu noktada ilgisiz bir aile ve ergen çetesi üyeliği gibi farklı etkenler de suçlu kariyerinin oluşmasında başlangıç aşamalarını teşkil etmektedir. Tannenbaum gençlerin çetelere katılımında yoksulluk ve oyun oynama, eğlence, heyecan gibi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan meşru yerlerin (eğitim merkezleri, eğlence mekânları gibi) olmamasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Toplum çetelere karşı olumsuz tepki (bu davranışları rahatsız edici veya suç olarak görmeleri gibi) göstermekle beraber gençler de bu tepkiye karşı meydan okuma, saldırganlık, öfke, şiddet gibi eylemlerle yanıt vermektedir. Kendilerine karşı adaletsiz davranıldığını düşünen gençler büyüdükçe, aynı adaletsizlik duygusu çerçevesinde sosyal reddetme olarak gördükleri tavra karşı bir bilinç geliştirmektedirler (Tannenbaum, 1938'den akt. Barmaki, 2017: 4). Dolayısıyla toplum ve gençler arasında var olan bu karşıtlık belli bir zaman sonra çatışmaya dönmektedir. Polisin müdahale etmesiyle beraber gençler açısından resmi olarak ilk etiketlenme süreci başlamaktadır. Bu durum gençler için adeta bir dönüm noktasıdır. Çünkü gençler artık resmi olarak 'sorun çıkarıcı' veya 'suçludur'. Suçlu olarak etiketlenen gençlerin sosyal ilişkileri giderek bozulmakta ve 'suçlu' kimliğine ilişkin bilinci de aynı oranda yerleşmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019: 125-126).

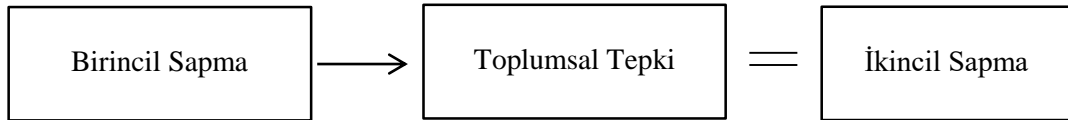
Kısaca, bireye yapılandırılan etiketler adeta sosyal kimliğin bir parçası haline gelmektedir. Bu süreçte emniyet teşkilatının, ebeveynlerin, arkadaşların, öğretmenlerin olumsuz geri bildirimleri etiketlenmenin gücünü arttırarak kişinin kendi kimliğini yeniden değerlendirmesine sebep olmaktadır. Kişinin ilk etiketlenmesinden itibaren olan bu süreç Tannenbaum tarafından 'kötülüğün dramatize edilmesi' olarak kavramsallaştırmıştır (Siegel, 2010: 233).

2.4.3.3.2. Edwin M. Lemert ve birincil ve ikincil sapma

Etiketleme teorisinin önde gelen isimlerinden biri olan Edwin Lemert, etiketleme sürecini birincil ve ikincil sapma kavramları üzerinden ele almaktadır.

Lemert birincil sapmayı norm ihlali veya suç olarak görmekle birlikte etkisinin çok az olduğunu ve genellikle de çabuk unutulduğunu ifade etmektedir. Örneğin, bir öğrenci okulun kütüphanesinden başarılı bir şekilde kitap çalabilir, sınavı geçmek için bu kitabı kullanabilir ve bu şekilde mezun olup hukuk fakültesine kabul edilebilir, sonrasında ise ünlü bir yargıç olabilir. Çünkü öğrencinin yapmış olduğu hırsızlık bir şekilde fark edilmemiştir. Dolayısıyla bu olay, onun gelecek hayatına etkisi olmayan önemsiz bir olay olarak kalacaktır (Siegel, 2010: 233).

Birincil sapmanın aksine ikincil sapma, kişinin sapmış davranış gösterirken bireye negatif etiket uygulayacak olan diğer insanların veya sosyal kontrol organlarının dikkatini çekmesiyle meydana gelmektedir. Etiketlenen kişi, sapmaya neden olan davranışının sonuçları nedeniyle kendi kişiliğini düzenleme eğilimine gitmektedir. Örneğin, yukarıda bahsedilen öğrenci hırsızlık eylemi sırasında güvenlik görevlileri tarafından yakalanıp okuldan kovulabilir. Bu durumda hukuk fakültesi hayalleri suya düşen öğrencinin geleceği de belirsizleşecektir. Seçenekleri de sınırlı olan öğrenci, etrafındaki insanların onun için ‘zayıf karakterli’ şeklindeki düşüncelerini bir müddet sonra içselleştirecektir. Böyle bir durumda öğrencinin uyuşturucu satıcısı olma ve hapishaneye düşme ihtimali de artacaktır (Siegel, 2010: 233).

Şekil 5. Lemert'e göre suç mekanizması (Dolu, 2015: 448).

Şekil 5’de de görüldüğü üzere birincil sapma toplumsal tepkiyle karşılaştığında ve bu tepki sonucunda birey suçlu kimliğini içselleştirdiği oranda ikincil sapma meydana gelmektedir. Birincil sapmadan ikincil sapmaya geçiş bir anda gerçekleşmeyeceği gibi her birincil sapma ikincil sapmaya neden olmamaktadır. Birey kendini diğer suç işleyen kişilerle aynı görmeye, bir anlamda aynı kaderi paylaştıklarını düşünmeye başladığında ikincil sapma süreci gerçekleşmektedir. Bu açıdan ikincil sapma sonucunda suç birliktelikleri ve suç alt kültürleri oluşmaktadır (Güçlü ve Akbaş, 2019: 128).

İkincil sapma, bireylerin kendi sapmalarına gösterilen toplumsal tepkiler sonucunda oluşturdukları sosyal tanımlara atıfta bulunmaktadır. Toplumsal tepkilere

bağlı olarak oluşan problemler esasında damgalama, cezalar, ayırıştırma ve sosyal kontrol etrafında dönen ahlaki sorunlardır. Bu sorunlar sonucunda etiketlenen kişiler, sosyal roller ve benlik bilinçlerine dair tutumlar geliştirerek özel bir organizasyon oluşturmaktadırlar. Bu doğrultuda ‘ikincil sapkın’ da, kendi eylemlerinin aksine yaşamı ve kimliği sapma davranışının sonuçları etrafında organize edilmiş bir kişi olmaktadır (Lemert, 1967: 40-41). Buradan hareketle Lemert sapma davranışın gerçekleşme aşamalarını şu şekilde özetlemektedir (Dursun, 1997: 311; Erez, 2019: 14).

1. Birincil sapma
2. Toplumsal tepkiler ve ceza (dedikodu, soyutlama gibi gayri resmi tepkiler de olabilir)
3. Daha fazla birincil sapma
4. Daha güçlü cezalar ve reddetme
5. Daha ileri sapmalar (bu aşamada kişi kendisine tepki gösterenlere karşı düşmanlık ve direnç göstermeye başlamaktadır)
6. Tahammül sınırlarının aşılması (bu aşamada kişi, resmi kurumlar tarafından damgalanmıştır)
7. Kişiyeye verilen etiket sonucunda kişi daha fazla sapkın davranışlarda bulunmaya başlayarak sapkın durum pekişmektedir.
8. Sapkın statünün benimsenmesi

2.4.3.3.3. Erving Goffman ve damgalama

Erving Goffman sembolik etkileşimci teori çerçevesinde, özellikle de George Herbert Mead’in fikirlerinden etkilenecek oldukça kendine has bir sosyolojik tarz oluşturmuştur. Temelde ele aldığı unsur insan etkileşimi olmakla beraber, insanların günlük yaşamda, özellikle de kamusal ortamlarda, benliklerini nasıl sunduğu üzerine analizlerde bulunmuştur. Özellikle damgalama kavramına ilişkin yapmış olduğu çalışmalarda benlik-imesi, bu imenin yaratılması ve sürdürülmesi üzerinde durmuştur (Slattery, 2011: 189).

Goffman, damgalama kavramı ve buna ilişkin süreçleri ilk olarak 1963 yılında yayımlanmış olduğu *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar) isimli eserinde ayrıntılı olarak ele

almaktadır. Bir anlamda etiketleme teorisi Goffman'ın çalışmalarında 'damga' kavramı üzerinden şekillenmektedir.

Goffman, bedensel işaretlere vurgu yapan damga kavramının tam anlamıyla neyi ifade ettiğini, damganın yalnızca vücut üzerinde taşınan bir simge olmaktan öte hangi anlamlara geldiğini, kamusal alanda ve sosyal ilişkilerde bu işaretlerin nasıl anlam kazandığı gibi konuları tartışmaktadır (Bakacak, 2002: 46).

Goffman (2018: 27), damga kavramını köken itibarıyla ilk olarak Yunanlıların kullandığını belirtmektedir. Yunanlılarda kullanılan damga, damgalanan kişinin ahlaki statüsünde olağan dışı veya kötü durumları ifşa etmek amacıyla yapılan bedensel işaretleri kast etmektedir. Böylelikle işaretlenen veya 'damgalanan' kişinin köle, suçlu veya hain olduğu kanıtlanmaktadır.

Damga kavramıyla Goffman, itibarsızlaştırılmış bir sığata atıfta bulunmaktadır. Bu sıfat aracılığıyla birey zihninde karşısındaki yabancıyı sıradan biri olmaktan çıkartıp onu; lekeli, sakat veya önemsenmeyen biri olarak görmeye başlayabilir. Bununla birlikte Goffman damga kavramının sıfat olmaktan ziyade ilişkisel yönüne vurgu yapmaktadır (Goffman, 2018: 29). Dolayısıyla damgalılık durumunu sosyal etkileşim ekseninde ele alan Goffman; toplumsal kimlik, bireysel kimlik ve ego kimliği kavramları doğrultusunda damgalı bireyi ele alarak analitik tiplendirmeler gerçekleştirmiştir (Geçgin, 2019: 64).

Goffman damga kavramını üç farklı tipoloji şeklinde sınıflandırmaktadır. Bunlardan ilki, beden fiziki deformasyonlarına ilişkin damgalanmadır. İkinci olarak bireysel karakter bozuklukları nedeniyle sapkın ve ahlaksız olarak damgalanmaya neden olan bazı değişkenler gelmektedir. Bunlar; ruhsal hastalıklar, hapishanede kalmak, uyuşturucu bağımlılığı, eşcinsellik, alkolizm gibi davranışlardır. Üçüncü ve son olarak ise etnolojik (ırk, ulus, din vb.) damgalar bulunmaktadır. Bu damga tipi soy bağıyla bir ailenin bütün mensuplarına nesiller boyu aktarılabilir. Bir birey bu damga tiplerinden yalnızca birini deneyimleyebileceği gibi tamamı nedeniyle de damgalanabilmektedir (Sevim, 2020: 44).

Her ne kadar farklı damgalama tipleri olsa da her birinde aynı sosyolojik özellikler bulunmaktadır. Herhangi bir damgaya sahip olan kişi, beklenilenin dışında istenmeyen bir farklılığa sahiptir ve bu nedenle sosyal ilişkilerde geri planda kalması olasıdır (Goffman, 2018: 31).

Damgalı bireyin kendisi hakkında sahip olduğu düşünceler, bir anlamda, insanların kendisine yönelik inandığı şeylere inanma eğiliminin yüksek olması önemli bir olgudur. Damgalı birey, ilk olarak kendisinin de 'normal', yani herkes gibi biri olduğuna inanabilir. Ancak bir müddet sonra diğerlerinin kendisini bir şekilde 'kabullenemediklerini' veya iletişime geçemediklerini görmesi olasıdır. Böyle bir durumda da birey, toplumun kendisinde başarısız olarak gördüğü niteliklerine daha fazla dikkat kesilmektedir (Goffman, 2018: 34). Damgalı birey bir anlamda sahip olduğu benlik algısıyla, diğerlerinin onunla ilgili fikirleri arasında çatışmaya girmekte ve sonuçta diğerlerinin kendine ilişkin fikirlerine inanma eğilimi daha baskın olmaktadır. Bireyin bu duruma inanma eğilimi, elbette toplumsal olarak ulaşmayı beklediği hedeflere ulaşmasının engellenmesi gibi durumlarla perçinlenmektedir. Dolayısıyla birey, Goffman (2018: 36)'ın bireyin hayatını temelden etkileyen unsur olarak nitelendirdiği 'kabullenme' aşamasına geçmektedir. Kabullenme sürecinden sonra birey bu duruma farklı tepkiler verebilmektedir. Örneğin fiziki olarak deformasyona uğramış biri plastik cerrahiye başvurabilir, eşcinsel biri psikoterapi görebilir veya okuma-yazma bilmeyen biri ileriki yaşlarda bunu telafi etmek isteyebilir (Goffman, 2018: 36).

Bireyin kendine ilişkin varsayıdığı kimliğiyle fiili kimliği arasında uyumsuzluk olduğunda toplumsal kimliği zedelenecek hem toplumdaki hem de kendisinden uzaklaşabilmektedir. Bunun sonucunda, herhangi bir damgaya sahip birey kendisini itibarsızlaştırılmış bir konumda bularak kabul görmediği bir toplumda yaşamaya zorlanmaktadır. Bireye bu durumda yardımcı olabilecek çeşitli faktörler olabilir. Bunların en başında kendisiyle aynı damgayı taşıyan diğer insanlar gelmektedir. Birey bu kişilerden kendi deneyimlerini öğrenerek manevi bir destek alabilir veya hayata tutunması için gerekli olan stratejileri bu kişilerden öğrenebilir. Bununla beraber bireyle aynı damgayı taşıyan diğer insanların birlik içinde olduğu dernekler de söz konusu olabilmektedir. Bu dernekler, eski alkoliklerin veya madde bağımlıların kurmuş oldukları gibi, üyelerine adeta bir yaşam tarzı ve yardımlaşma ağı sunan sosyal hareketlerin birer parçasıdır. Bununla beraber daha geniş açıdan bazı özel hizmetleri sağlayan kentsel mekânlar da olabilmektedir. Farklı kesimlerden dışlanmış insanların (fahişeler, uyuşturucu bağımlıları, eşcinseller gibi) bir arada bulunduğu bu mekânlar sakinlerine bir anlamda mekânsal bir üs sağlamaktadır. Aynı zamanda etnik, ırksal

veya dini temelli bir ayrıma uğramış bireylerin de yoğun bir şekilde bir arada yaşadığı kentsel mekânlar da bulunmaktadır (Goffman, 2018: 49-53).

Goffman (2018: 57) damgaya sahip olan bir bireyin –nadiren de olsa- yüksek bir mesleki veya siyasal konuma erişebileceğini ifade etmektedir. İçinde bulunduğu damgalı gruptan sıyrılarak yüksek statü elde etmiş olan birey dahil olduğu grubu temsil etmekle yükümlüdür. Birey böyle bir rolü üstlendiğinde, damgası onun için bir meslek haline gelerek farklı damga kategorilerindeki insanlarla yoğun bir şekilde iletişime girmek zorunda kalmaktadır. Bu durum da onun kendi gibi damgalı olanların bulunduğu kapalı gruptan çıkmasına etki etmektedir. Goffman’ın ifadesiyle “koltuk değneklerine yaslanmak yerine onlarla golf oynar hale gelirler ve böylece toplumsal katılım açısından, temsil ettikleri insanları artık temsil etmez olurlar” (Goffman, 2018: 57-58).

Aynı damgaya sahip olan bireyler, benzer deneyimler ve kendilerine ilişkin benzer benlik algısı oluşturma eğilimindedirler. Dolayısıyla da benzer bir ‘ahlaki kariyer’ geliştirmektedirler. Bu süreçte ilk aşama, damgalı bireyin ‘normallerin’ bakış açısını öğrenerek bunları içselleştirmesidir. Bu aşamada birey toplumun ona sunmuş olduğu benlik algısını edinmekte ve kendi damgasının nasıl bir şey olduğunu kavramaktadır. Bu aşamadan sonraki aşama ise böyle bir damgaya sahip olmanın sonuçları ile yüzleştiği kısmı içermektedir. Bu iki aşama ahlaki kariyerin başlangıcında gerçekleşen ve bireyin muhtemel ahlaki kariyer güzergâhlarını belirleyecek olan aşamalardır. Burada dört temel örüntü bulunmaktadır. Bu örüntülerden ilki, belli bir damgaya doğuştan sahip olan ve bunun getirmiş olduğu dezavantajlarla sosyalleşen bireyleri kapsamaktadır. Örneğin yetim biri, bir yandan bir aileden yoksun olmanın ne demek olduğunu yeni öğrenmeye başlarken bir yandan da çocukların normalde bir ailelerinin olduğunu keşfetmektedir. Bununla beraber yine de ilerde kendi çocuğuna nasıl babalık yapacağına ilişkin belli bir takım fikirleri de bulunabilmektedir (Goffman, 2018: 63-64).

İkinci örüntü biçiminde, damgaya sahip olan bireyin ailesi, birey için adeta koruyucu bir kapsül görevini görmektedir. Aile veya sosyal çevre, çocuğu ‘dış toplumdan’ gelebilecek olan bütün tehlikelere karşı korumaktadır. Ancak bu koruyuculuk birey belli bir yaşa geldiğinde etkisini yitirecek ve birey farklı sosyal ortamlarda kendi damgasına ilişkin belli bir sınamaya tabi olacaktır. Üçüncü örüntü

biçimi ise hayatının geç bir döneminde damgalanan bireylerin yaşadıklarını içermektedir. Bireyin, hayatının o dönemine kadar geliştirmiş olduğu normal veya damgalı bireylere ilişkin bir takım fikirler mevcuttur. Ancak, sonradan ona yüklenmiş damga nedeniyle kendisini yeniden tanımlamak zorunda kalacak ve büyük ihtimalle kendini reddetme eğiliminde olacaktır. Son örüntüde ise ilk olarak yabancı bir toplulukta sosyalleşen ve daha sonrasında toplumun ‘normal’ olarak tanımladığı sosyal çevrenin farkına varan bireyler bulunmaktadır (Goffman, 2018: 65-68).

Damgalı birey bahsedilen hangi örüntü çerçevesinde ahlaki kariyerini sürdürürse sürdürsün, bir damgaya sahip olduğunu öğrendiği ilk an her zaman önem taşımaktadır. Bu andan itibaren bireyin kendisiyle aynı damgaya sahip olanlarla yeni bir ilişki ağı oluşturması söz konusudur. Özellikle de bireyin sahip olduğu damga; cezaevi, yetimhane veya ıslahevi gibi kapatılmayı içeriyorsa, kendisiyle aynı damgaya sahip olan bireylerle gelecekte kader yoldaşlığı olarak nitelendireceği uzun süreli ve sıkı bir iletişime girmek durumunda kalacaktır (Goffman, 2018: 68-69).

Goffman’ın damga ve sapma arasında kurduğu ilişkiye gelinecek olursa eğer, yukarıda bahsedilen damga türlerinden ikincisi, yani sosyal sapmayla ilişkili olan karakter bozuklukları, sapmanın ana etkenidir. Goffman sapma olgusunu, mevcut normatif düzene karşı çıkma olarak değerlendirmektedir. Sapma bir anlamda, politiktir; bireyler sosyal sistemi reddedebileceklerinin bilincindedirler. Sapma, her ne kadar genel toplumun normatif düzeninden ayrışmayı gerektirse de temeli topluluğa dayanmaktadır. Bu açıdan bireyler, genel hakim sistemin içinde yer almayı tercih etmeyerek alternatif bir topluluk oluşturma çabasında olabilirler (Bakacak, 2002: 50).

Toplumsal yaşamın gerekli koşullarından biri tek bir normatif beklentiler kümesinin bütün bir toplum tarafından paylaşılmasıdır. Bu normlar somut bir düzene karşılık geldiği için, toplum tarafından korunup desteklenmektedir. Dolayısıyla bu normatif düzene karşı yapılan her ihlal, onarıcı önlemleri gerektirmektedir. Bu sayede düzen yeniden kurularak ihlal sonucu verilen zararlar telafi edilmektedir. Böylesi bir telafi etme de ya denetim kurumları tarafından ya da suçlunun kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber bahsedilen bu normlar, bireyin kimliği ve varoluşuyla ilgilidir. Bu açıdan normlara uyum konusundaki başarı ya da başarısızlık bireyin psikik bütünlüğü üzerinde etkide bulunmaktadır (Goffman, 2018: 178-179).

Goffman (2018: 179) bireylerin uyması ya da sahip olması beklenen (görme yeteneği ya da okuma yazma becerisi gibi) normlar olabileceği gibi bir ideali yansıtan (fiziki güzellik gibi) normların da bulunduğu ifade etmekle beraber ikinci tür normlara hemen hemen hiç kimsenin hayatı boyunca erişemeyeceğini vurgulamaktadır. Kendi ifadesiyle;

Bugün Amerika’da, yüzünün kızarması için hiçbir sebep olmayan sadece tek bir kusursuz adam mevcuttur. Bu adam; evli genç bir aile reisi, beyaz, kentli, kuzey ırkıdan gelen, heteroseksüel, Protestan, üniversite diplomalı, tam zamanlı bir işe sahip, sağlıklı, kilosunu ve boyunu yerinde ve spor yapan biridir. Her Amerikalı erkek dünyaya bu modelin gözüyle bakmaya meyillidir ve tam da bu sebepten ötürü ortak bir değerler sisteminden bahsedilebilir (Goffman, 2018: 179).

Böylesi ideal normlara uyma konusunda herhangi bir noktada başarısız olmuş birey, toplum tarafından değersizleştirilecektir. Bu durum bireyin kendisine ilişkin kimlik algısını etkileyerek birey kendini değersiz, aşağılık ve yetersiz görebilmektedir. Bu açıdan normlar uyumu sağlayabileceği gibi sapmanın da temel itici gücü olabilmektedir (Goffman’dan aktaran Bakacak, 2002: 49).

Damgalanan ve toplum dışına itilmiş olan bireyler, yukarıda da bahsedildiği gibi düzeni yeniden tesis etmek ve kontrolü sağlamak amacıyla oluşturulan kurumlara gönderilmektedir. Bu kurumlar aracılığıyla birey yeniden kimlik inşasına tabi tutulmaktadır. Goffman’ın kontrol mekanizmaları olarak adlandırdığı bu yapıların en başında da total kurumlar gelmektedir (Bakacak, 2002: 50).

2.4.3.3.4. Erving Goffman ve total kurumlar

Goffman, akıl hastaneleri özelinde yapmış olduğu saha çalışmasının bulguları üzerinden şekillendirdiği tartışmalarını 1961 yılında *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* (Tımarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler) isimli kitabında yayımlamıştır.

Goffman, akıl hastanesinde gerçekleştirmiş olduğu araştırmanın sonucunda ‘total kurum’ kavramını ortaya atarak farklı kapatılma mekanlarını ortak bir kavramsallaştırmayla analiz etmeye çalışmış ve kapatılmaya dayalı kurumların işleyişini, kapatılan kişiler üzerindeki etkilerini ve bu kişilerin zaman içinde geliştirdikleri uyum sürecini incelemiştir (Bayır, 2018: 49).

Kurumlar, Goffman'a göre, içinde belirli faaliyetlerin sistemli olarak yürütüldüğü; odalar, geçişli odalar, binalar ya da fabrikalar gibi yerlerden oluşmaktadır. Bu kurumlar, üyelerinin zamanından ve çıkarlarından belli bir kısmı ele geçirecek onlara yeni bir dünya sağlamaktadır. Bu anlamda kurumların bireyi kuşatıcı eğilimleri bulunmaktadır. Bu kuşatıcılık, bazı kurumlarda diğerlerine nazaran daha ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan kuşatıcı olan kurumlar kendini, bireyin toplumla kurduğu toplumsal ilişkinin engellenmesi, fiziki bir yapı içerisinde kilitli kapılar, yüksek duvarlar, dikenli teller gibi kurumdan ayrılmayı neredeyse imkansız hale getiren unsurlar aracılığıyla göstermektedir (Goffman, 2015: 16). Goffman'ın esas odağı böyle yapılar olmakla beraber bu kurumları 'total kurumlar' olarak adlandırmaktadır.

Goffman (2015: 16)'a göre beş farklı total kurum bulunmaktadır. Bunlar;

1. Bakım temelli olan ve daha çok aciz ve zararsız olarak görülen kişilerin kaldığı kurumlar: yetimhaneler, yaşlı ve muhtaç kişilerin kaldığı kurumlar.
2. Bu gruptaki kurumlarda yine kendine bakamayan bireyler yer almakla beraber, aynı zamanda toplum için kasıtlı olmasa da tehdit unsuru oluşturduğu düşünülen bireyler bulunmaktadır: akıl hastaneleri, cüzzam hastaneleri, tüberküloz sanatoryumları.
3. Bir diğer kurum yapısı, topluma kasti olarak zarar verdiği düşünülen bireylerin kapatıldığı kurumlardır. Bu kurumlarda kalan kişilerin refahı öncelik olarak gözetilmez: hapisaneler, ıslahevleri, esir kampları ve toplama kampları.
4. Bu grupta da çeşitli görevlerin yerine getirilmesinin esas amaç olduğu ve bu amaç doğrultusunda kendi varlığını meşrulaştıran kurumlar yer almaktadır: askeri kışlalar, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler.
5. Son olarak, dindar kişiler için eğitim merkezi ve inzivaya çekilme yerleri olarak işlev gösteren kurumlar bulunmaktadır. Bunlar: zaviyeler, manastırlar, tekkeler gibi kurumlardır (Goffman, 2015: 16-17).

Total kurumlar, modern toplumdaki temel toplumsal düzenlemeden farklı düzenlemeleri içermektedir. Modern toplumda bireyler farklı yerlerde, farklı bireylerle ve farklı otoriteler altında, rasyonel bir plana uyma zorunluluğu olmadan uyumak,

eğlenmek, çalışmak gibi eylemleri gerçekleştirmektedir. Total kurumlarda ise bu temel eylemler aynı mekânda ve aynı otorite altında sürdürülmektedir. Bununla beraber total kurumlardaki bireyler bahsedilen eylemleri, benzer şekilde davranan ve aynı şeyi birlikte yapan geniş yığınlarla beraber yapmaktadır. Bu kurumlarda bireyin gerçekleştireceği bütün eylemler sıkı bir programa dahildir. Bireyin bütün eylemleri önceden belirlenmiş kurallar ve resmi görevliler tarafından zamansal olarak sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Benzer özellikler modern toplumun farklı alanlarında (büyük ticari kurumlar, ev kadınlarının ya da çiftçi ailelerinin hayatları gibi) görülse de bu alanlarda toplu bir disiplin yoktur ve genellikle de bir yığın halinde gerçekleştirilmemektedir (Goffman, 2015: 17-18).

Total kurumlar, bir yönüyle belli bir mekân içinde var olan topluluk özelliğini göstermekle beraber bir yönüyle de resmi bir örgütlenmeyi içermektedir. Bu açıdan *'toplumsal bir melezdir.'* Bu noktada Goffman (2015: 23)'a göre total kurumların sosyolojik olarak önemi de burada yatmaktadır. Total kurumlar, bireylerin kişiliklerini değiştirmeye yönelik mekânlardır. Dolayısıyla total kurumların esas amacı benliği dönüştürmektir (Goffman, 2015: 23-24).

2.4.3.3.5. Howard Becker ve hariciler

Etiketleme teorisini geliştiren ve bu teorisinin en önemli isimlerinden olan Becker 1963 yılında *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (Hariciler: Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması) isimli eserinde etiketleme teorisine ilişkin tartışmalarını sunmaktadır.

Becker, Goffman'ın görüşleriyle paralel olarak, bütün toplumsal grupların kurallar koyduklarını ve bu kuralları belli zamanlarda ve koşullarda dayattıklarını öne sürmektedir. Toplumsal gruplar tarafından konulan kurallar aracılığıyla kimi davranışlar doğru olarak kabul edilirken kimi davranışlar yanlış olarak değerlendirilip kınanmakta veya yasaklanmaktadır. Bu noktada toplumun kabul gördüğü ve üzerinde uzlaştığı kurallara uymayan kişi 'harici' olarak algılanmaktadır. Becker 'harici' kavramını ele alırken, karşılıklı bir sürece vurgu yapmaktadır. Öyle ki, harici olarak adlandırılan birey, kendisini bu şekilde niteleyen ve kendisini eyleminden dolayı yargılayanları yetkin bulmayarak, onların ait olduğu grubu harici olarak algılayabilmektedir (Becker, 2017: 21).

Becker çalışmasında, hariciler kavramının bahsedilen ikili anlamı çerçevesinde işaret ettiği, yani kural ihlal edenlerle kural dayatanlar arasındaki süreçlere odaklanmaktadır. Becker çalışmasında özellikle grupların işleyiş sürecinde kullanılan ve dayatma girişimleri aracılığıyla sürdürülen kurallarla ilgilenmektedir. Bununla beraber, harici olarak etiketlenen grubun da durumdan duruma farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Örneğin, trafik kurallarını ihlal eden biri genellikle daha hoş karşılanacaktır, çünkü hemen hemen herkes hayatında en az bir kez böyle bir ihlal yapmış olabilir. Diğer taraftan bir hırsızlık veya cinayet, tecavüz gibi suçları işlemiş bireyler hoş görülmeyle çok daha sert bir şekilde cezalandırılabilir (Becker, 2017: 22-23).

Sapkınlık, Becker (2017: 29)'a göre, toplum tarafından yaratılmaktadır. Sapkınlığın, içerisinde yaşanan toplumsal durumdan ya da sapkın davranışa neden olan toplumsal etkenlerden kaynaklandığı görüşüne karşıt olarak Becker toplumsal grupların, ihlal edilmesi sapkınlık olarak tanımlanan kuralları koyarak sapkınlığı yarattığı görüşünü savunmaktadır. Dolayısıyla sapkınlık, kişinin davranışına içkin bir özellik olmaktan ziyade kuralların toplumsal gruplar tarafından belli bir kişiye veya gruba uygulanmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Bu anlamda sapkın, başarıyla etiketlenen kişi olmakta; sapkın davranış ise insanların sapkın olarak değerlendirdikleri davranış biçimidir (Becker, 2017: 29).

Sapkınlık olarak nitelendirilen davranışlar veya buna neden olan durumlar çeşitlilik taşımaktadır. İlk olarak sapkın davranışta bulunan kişiye karşı gösterilen tepki, zamana göre farklılık gösterebilmektedir. Daha önce hoşgörüle karşılanan belli bir davranış başka bir zamanda büyük bir yaptırıma maruz kalabilmektedir. Belli bir zamanda güvenlik güçleri herhangi bir sapkınlığa, örneğin kumara, uyuşturucu bağımlılığına çok sert tepkiler gösterebilmektedir. Bu dönem içerisinde böyle bir davranışta bulunan kişinin, diğer zamanlara göre etiketlemeye maruz kalması da daha olası olacaktır. Diğer taraftan, sapkın davranış sonucunda uygulanacak olan yasalar veya yaptırımlar sapkın davranışı kimin gerçekleştirdiğine ve kimin bu davranıştan etkilendiğine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin, orta sınıf bir gencin suç işlemesi durumunda alt sınıftan bir gence göre daha az ceza alması çok daha olasıdır. Aynı şekilde bir beyaz kadına saldıran bir zencinin, aynı suçu işleyen beyaz birine göre daha fazla cezalandırılma ihtimali vardır. Bununla beraber bir zenci

diğer bir zenciye öldürdüğünde, cinayet işleyen bir beyaza göre daha az cezalandırılacaktır. Dolayısıyla, sapkın davranıştan kimin etkilendiği de burada önem kazanmaktadır. Bu gözlemlerden yola çıkarak sapkının bazı davranışlarda bulunan, bazılarında ise bulunmayan basit bir nitelik olmadığı söylenebilmektedir. Sapkınlık, diğerlerinin tepkisini içeren ve karşılıklı etkileşime dayanan bir süreçtir (Becker, 2017: 32-34).

Harici kavramı, yukarıda değinildiği gibi, ikili bir anlam taşımaktadır. Harici olarak etiketlenen bireyin bakış açısından harici olan grup, kendisini kuralları çiğnediği için suçlayan kural koyuculardır. Becker toplumsal kuralların, belli toplumsal grupların yaratımları olduğunu öne sürmektedir. Kuralların ne olduğu ve bunların nasıl uygulanacağı herkesin üzerinde uzlaştığı konular olmasa da kural koyma ve bu kuralları başkalarına dayatma süreci güç farklılıklarıyla ilişkilidir. Bir toplumsal grup işgal ettiği toplumsal konum aracılığıyla, gerekli silahı ve gücü elde edebiliyorsa kendi kurallarını dayatma konusunda da o kadar yetkin olmaktadır. Bu noktada güç dağılımındaki farklılıklar kural koyma ve dayatma sürecine ilişkin farklılıkları açıklayan temel faktördür. Bununla beraber kurallar, siyasal sürecin bir parçası olmakla beraber çatışma ve uyuşmazlık içermektedirler (Becker, 2017: 35-38).

	İtaatkar Davranış	Kural ihlal eden davranış
Sapkın olarak algılanan	Mesnetsiz suçlanan	Pür sapkın
Sapkın olarak algılanmayan	İtaatkar	Gizli sapkın

Şekil 6. Sapkın davranış türleri (Becker, 2017: 42)

Becker şekil 6'da gösterildiği üzere çeşitli sapkın türleri belirlemektedir. *İtaatkar davranış* kurallara uyan davranıştır. *Pür sapkın* davranış ise, kurala uymayan ve kuralın çiğnenmiş olduğu şeklinde algılanan davranış biçimidir. Becker bu iki davranış biçiminin daha olağan olduğunu vurgulamakla birlikte diğer iki davranış biçiminin, *mesnetsiz suçlanan ve gizli sapkın*, dikkate değer olduğunu ifade etmektedir. Mesnetsiz suçlanma durumunda birey gerçekten onun yaptığı iddia edilen suçu işlememiş olmasına rağmen bahsedilen suçla yargılanmaktadır. Bu durum kişinin yargı ve delil kuralları tarafından korunduğu mahkemelerde bile ortaya

çıkabilmektedir. Diğer taraftan gizli sapkınlık durumunda ise, sapkın olarak nitelendirilen bir davranış gerçekleşmiştir, ancak kimse bu davranışı fark etmemiştir. Örneğin, sado-mazoşist bir birey bunu diğer insanlardan saklayarak günlük yaşayışına devam edebilmektedir (Becker, 2017: 41-42).

Becker (2017)'in çözümlenmelerindeki önemli bir diğer nokta, bir kişinin bir kez suç işledikten sonra nasıl 'sapkın kariyer' oluşturduğudur. Kariyer kavramının kökeni bireyin mesleki olarak bir konumdan diğer bir konuma doğru gerçekleştirdiği hareketliliği ifade etmektedir. Bu kavramı sapkınlığın süreçleri bağlamında ele alan Becker (2017: 47) sapkın kariyerin ilk adımının genellikle belli bir kurallar grubunu ihlal eden norm dışı bir davranışta görmektedir. Burada önemli olan unsur bir kez ortaya çıkan norm dışı bir davranıştan ziyade, bu davranışın nasıl istikrarlı bir sapkın davranış örüntüsüne dönüştüğüdür. Böyle bir dönüşümdeki en önemli evrelerden biri, yakalanma ve kamusal olarak sapkın etiketi yemektir. Bu evrede önemli olan artık, bireyin nasıl tepki vereceği değil diğerlerinin bireyin bu davranışı karşılığında ne yapacağıdır (Becker, 2017: 54).

Yakalanma ve sapkın etiketinin bir sonraki aşaması, bireyin toplumsal katılımı ve benlik imgesi açısından daha önemli sonuçlar doğurmaktadır. Sapkın etiketine maruz kalan kişinin kamusal kimliğinde ciddi oranda bir değişim gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda kişi yeni bir statüye yerleştirilerek, daha önce olduğu varsayılan kişiden çok daha farklı bir kişi olarak algılanmaktadır. Örneğin 'nonoş', 'esrarkeş' veya 'deli' gibi etiketler uygulanabilir ve kişi artık buna göre muamele görebilir (Becker, 2017: 54-55).

Bireyin belli bir davranış örüntüsünden ziyade, onun genel olarak sapkın olduğunu varsaymak *kendini gerçekleştiren bir kehanet* üretmektedir. Böyle bir durumda bireyin olduğu varsayılan benlik imgesine dönüşmesi için işleyen çeşitli mekanizmalar devreye girmektedir. Birey sapkın olarak etiketlendikten sonra geleneksel gruplardan dışlanarak kendisiyle benzer etikete sahip gruplara dahil olacaktır. Örneğin bir büroda çalışan eşcinsel birinin bu kimliği ortaya çıktıktan sonra, kişinin büroda iş yapma yeteneğinde bir azalma olmamasına rağmen orada çalışması imkansız hale gelmektedir. Böyle bir durumda da birey görece saygın olan bir işten yoksun kalarak, eşcinsel kimliğinin önem taşımadığı marjinal işlere yönelmektedir. Dolayısıyla sapkın olarak etiketlenen bireylerin günlük faaliyetlerini gerçekleştirmesi,

toplumsal gruplar tarafından engellenmektedir. Bu durumda da birey gündelik yaşam alışkanlıklarını sürdürebilmek adına yasa dışı faaliyetlere katılmak zorunda bırakılmaktadır (Becker, 2017: 57-58).

Sapkın olarak etiketlenerek toplumsal grup dışına itilen bireyin sapkın kariyerindeki son aşama ise organize bir sapkın grubuna dahil olmaktır. Tam anlamıyla sapkın bir gruba kalıcı olarak dahil olduğunun farkına varan bireyin benlik algısında da büyük bir değişim yaşanmaktadır. Örneğin uyuşturucu bağımlısı biri, hiç uyuşturucu bağımlısı olmayan arkadaşının kalmadığını fark ettiğinde, kendine ilişkin algısının tamamen değişmesi oldukça muhtemeldir. Bununla beraber sapkın gruba dahil olan bireyin, diğerleriyle sapkınlıklarından doğan ortak özellikleri aracılığıyla aynı kaderi paylaştığını hissederek o gruba bağlılığı artabilmektedir. Aynı kaderi paylaşma ve bu nedenle aynı sorunları yaşama hissi *sapkınlık alt kültürünün* doğmasına neden olmaktadır. Böylelikle grubun kendisine ve haricilere yönelik ortak bir algısı ve bu algıya dayalı günlük faaliyetler dizgesi oluşmaktadır. Bu grup içine dahil olan bir bireyin sapkın kimliği de pekişmektedir. Bununla beraber sapkın gruplar kendilerine atfedilen sapkınlığı meşrulaştıran bir ideolojiye de sahiptir. Bu nedenle bireyin böyle bir gruba dahil olduktan sonra o davranışı sürdürme eğilimi oldukça yüksek olacaktır (Becker, 2017: 61-62).

2.5. Hükümlü ve Eski Hükümlü Kavramları

Çalışmanın bu bölümünde, çalışma kapsamında ele alınan eski hükümlü kavramının tanımının hükümlü kavramıyla karşılaştırmalı olarak verilmesi çalışmanın anlaşılabilir olması açısından önem taşımaktadır.

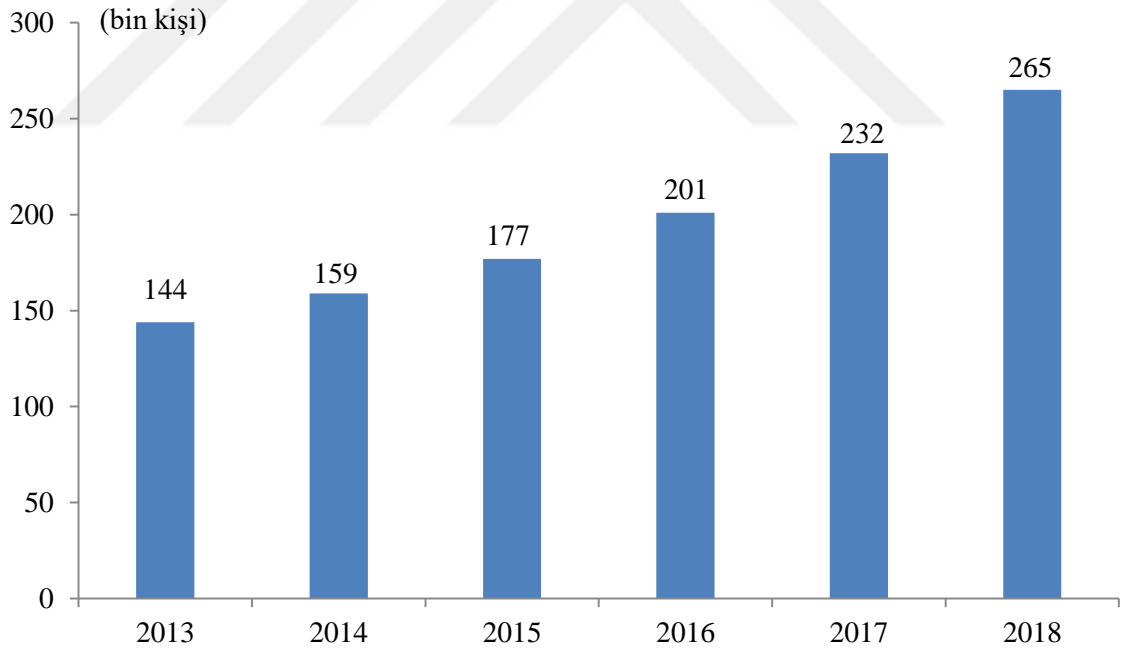
Hükümlü kavramı esasında Ceza Hukukunun temel kavramlarından birini teşkil etmektedir. Bu noktada Ceza Hukukunca hükümlü kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: ‘Hükümlü, işlemiş olduğu herhangi bir suçtan dolayı, suçu sabit görülen ve mahkumiyet kararı kesinleşerek ceza infaz kurumlarında söz konusu cezası infaz edilen kimsedir’ (Bedük, 2010: 49). Hükümlü kavramı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün (<http://www.sozluk.adalet.gov.tr/> Erişim Tarihi: 26.03.2020) sitesinde ise ‘hakkındaki mahkumiyet hükmü kesinleşmiş olan kimse’ şeklinde tanımlanmaktadır. Burada ‘hükümlü’ kavramından farklı olarak ‘tehlikeli hükümlü’ şeklinde bir ayırım yapılmış olması dikkat çekmektedir. Tehlikeli hükümlü kavramı şu şekilde yer almaktadır: ‘İşlediği suçun nitelik ve icra şekli göz önüne alındığında

toplum için ciddi bir tehlike oluşturan ve cezaevi güvenlik ve nizamını ihlal edebileceği yönünde kuvvetli delil bulunan hükümlüdür.’

Eski hükümlü kavramı ise tahliye sonrasına vurgu yapmaktadır. Bir anlamda hükümlü bireyin tahliye olması durumunda edinmiş olduğu bir sıfattır. Bu doğrultuda eski hükümlü kavramı şu şekilde tanımlanabilmektedir: ‘Eski hükümlü, bir suçtan dolayı hakkında mahkumiyet kararı verilen ve bu suçun cezasını çekmiş veya cezası tecil edilmiş veyahut şartlı salıverme yoluyla tahliyesine karar verilmiş olan kimsedir’ (Bedük, 2010: 49).

2.6. Türkiye’de Hükümlülerin Genel Görünümü

Türkiye’de hükümlülerin genel durumuna baktığımızda ceza infaz kurumlarında bulunan kişi sayısının 2013 yılından bu yana düzenli bir artış gösterdiği görülmektedir.

Şekil 7. Ceza infaz kurumunda bulunan kişi sayısı, 2013-2018 (TÜİK, 2019)

Şekil 7’de görüleceği üzere ceza infaz kurumunda 31 Aralık 2018 tarihindeki kişi sayısı, 2017 yılının aynı tarihine göre %14 artarak 264 bin 842 olmuştur. Ceza infaz kurumlarında bulunan bu nüfusun %78,9’unu hükümlüler, %21,1’ini tutuklular oluşturmuştur. Bununla beraber bu nüfusun %96,1’ini erkekler, %3,9’unu ise kadınlar

oluşturmaktadır (TÜİK, 2019). Buradan hareketle ceza infaz kurumlarında bulunan kişilerin büyük bir kısmı hükümlü olmakla beraber, çoğunluğunu erkek nüfusun oluşturduğu ifade edilebilir.

2018 yılı içerisinde ceza infaz kurumlarına toplam 266 bin 889 hükümlünün giriş kaydı yapılırken, yine aynı yıl içerisinde 215 bin 170 hükümlünün ise çıkış kaydı yapılmıştır. 2018 yılında ceza infaz kurumlarına giren hükümlülerin suç oranlarına bakıldığında ise en çok hırsızlık (%17) suçunun işlendiği görülmektedir. Hırsızlık suçunu sırasıyla yaralama (%12,4), uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti (%6,7), İcra İflas Kanunu'na muhalefet (%5,8) ve öldürme (%3,5) suçları takip etmektedir (TÜİK, 2019).

2018 yılında ceza infaz kurumlarına giren hükümlülerin eğitim durumuna bakıldığında ise çoğunluğun ilköğretim mezunu (%36,8) olduğu görülmektedir. İlköğretim mezunlarını, %21,8 ile lise ve dengi meslek okullarından mezun olanlar takip etmektedir. Aynı yıl içerisinde ceza infaz kurumlarına giren yükseköğretim mezunu hükümlülerin oranı ise %5,2 şeklindedir (TÜİK, 2019). Buradan hareketle eğitim düzeyi arttıkça suç oranlarında azalma meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Suç türü ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında ise hırsızlık suçunun %47,3 oranında en çok ilköğretim mezunları tarafından işlendiği görülmektedir. Yükseköğretim mezunu olup hırsızlık suçu işleyenlerin oranı ise %1,3'tür. Yaralama suçu işleyenlerin ise %37,5'i ilköğretim, %23,4'ü lise ve dengi meslek okulu, %17'si ilkokul mezunu kişilerden oluşmaktadır. Öldürme suçunu ise yine en çok ilköğretim mezunu (%29,9) kişiler işlemiştir. Bunu sırasıyla %27,6 ile lise ve dengi meslek okulu, %17,2 ile ilkokul mezunları takip etmektedir. Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçu işleyenlerin eğitim düzeyine bakıldığında ise %36,9'u ilköğretim, %19'u lise ve dengi meslek okulu, %18,8'i ilkokul mezunudur (TÜİK, 2019).

2.7. Ceza İnfaz Kurumlarında Yürütülen Rehabilitasyon Faaliyetleri

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin haklarına ilişkin son yıllarda yaşanan değişimler, cezada rehabilitasyon (iyileştirme) boyutunu ön plana çıkarmaktadır. İyileştirme faaliyetleri gerçekleştirilmeden hükümlülerin tahliye edilmesi durumunda kısa bir süre sonra hükümlünün tekrar cezaevine dönme ihtimali, böylelikle de suçlu kariyerinin oluşması söz konusu olacaktır. Bu noktada

rehabilitasyon faaliyetleriyle bireyin başarılı bir eğitim ve iyileştirme süreci geçirmesi sonunda, bu kişilerin saygın, üretken ve hukuka saygılı bireyler haline dönüşmesi mümkün olabilir (Bilgiç, 2012: 122-123). Rehabilitasyon faaliyetlerinin bireye sağlayacağı katkıların yanında, bu faaliyetlerle toplumun hükümlülere yönelik önyargılarını azaltmanın da mümkün olabileceğini eklemek gerekmektedir.

Türkiye’de ceza infaz kurumlarındaki rehabilitasyon faaliyetlerine ilişkin mevzuata göre cezaevi, hükümlüde kanuna aykırı gelmeden yaşama arzusu doğurmak ve hükümlünün tahliyesinden sonra ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecek duruma gelmesi için bir takım tedbirlerin kullanıldığı yerlerdir. Bu doğrultuda cezaevlerinin amacı hükümlüde ailesine ve topluma karşı sorumluluk hissini canlandırmaktır (Atamer ve Oral, 2010: 342). Ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilecek olan rehabilitasyon faaliyetleri Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 73.maddesinde şu şekilde yer almaktadır (<https://www.mevzuat.gov.tr/> Erişim Tarihi: 05.04.2020):

Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike hâlleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak, toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır. Bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servisleri oluşturulur.

Konuyla ilgili kanun maddesinde de görüldüğü üzere rehabilitasyon faaliyetleri hükümlünün içinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak her bir hükümlünün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilmelidir. Bu noktada en yaygın olarak yürütülen faaliyetleri eğitim ve psiko-sosyal hizmetler oluşturmaktadır. Özellikle eğitim faaliyetleri hükümlünün tahliye sonrası iş bulabilmesi amacıyla meslek edindirmeye yönelik faaliyetleri kapsamaktadır.

2.7.1. Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Eğitim öğretim faaliyetlerinin temel amacı; hükümlüleri topluma kazandırmak, yeniden suç işlemelerini önlemek ve sorumluluk bilincini geliştirerek hayatlarına devam edebilmelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda ceza infaz kurumlarında temel eğitimden yükseköğrenime kadar her türlü eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Hükümlünün cezaevinde kaldığı süre boyunca eğitim programlarına katılmaları, tahliye sonrası süreçte hayata hazırlanmaları açısından önem taşımaktadır (Ceza ve

Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016). Bu kapsamda, ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetleri şu şekildedir:

2.7.1.1. Yetişkinler okuma yazma 1 ve 2'inci kademe kursları

Okuma yazma bilmeyen, ilkokulu bitirmemiş veya ilkokul diploması olmayan hükümlü ve tutuklara yönelik kurslardır. Hükümlünün katılımının zorunlu olduğu bu kurslarda genel eğitim sistemine uygun eğitim programları gerçekleştirilerek diploma verilmektedir (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/egitim-servisi-faaliyetleri> Erişim Tarihi: 05.04.2020).

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün son yayınlamış olduğu 2016 yılı Faaliyet Raporu'na göre, 2016 yılı itibariyle 1. Kademe Okuma yazma kurslarına 7,169, 2. Kademe Okuma yazma kurslarına; 3,593 hükümlü ve tutuklu katılım sağlamıştır (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016).

2.7.1.2. Yaygın eğitim kurumları çalışmaları

Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların, buldukları eğitim seviyesinin en az bir üst eğitim seviyesine çıkarılması amacıyla; açık öğretim ortaokulu, açık öğretim lisesi, açık öğretim fakültesi çalışmaları yürütülmektedir.

2.7.1.3. Örgün öğretim kurumları çalışmaları

Açık ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler, ceza infaz kurumu ile aynı belediye ve büyükşehir sınırları içinde bulunan üniversitelerde okullarına devam edebilmektedir. Kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise, üniversite senatolarının derse devam mecburiyeti getirmemesi durumunda yalnızca sınavlara katılma hakkı bulunmaktadır (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/egitim-servisi-faaliyetleri> Erişim Tarihi: 05.04.2020).

2016 yılı içerisinde; 1096 hükümlü ve tutuklu 2 yıllık Yüksekokul, 769 hükümlü ve tutuklu 4 yıllık Fakülte, 371 hükümlü ve tutuklu Yüksek Lisans, 143 hükümlü ve tutuklu Doktora eğitimine devam etmiştir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016).

Örgün eğitim faaliyetlerinin yanında gelişen teknolojiyle beraber ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler uzaktan eğitim yoluyla da eğitimlerine devam

edebilmektedir. Bu doğrultuda video konferans ile ders anlatımları ve internet erişimli ara sınav uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

2.7.1.4. Mesleki ve teknik eğitim çalışmaları

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutukluların, tahliye sonrası süreçte geçimlerini sağlayabilecekleri bir meslek sahibi olmaları oldukça önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ceza infaz kurumlarında; kurumun fiziksel yapısı, hükümlü ve tutukluların ilgi ve yetenekleri dikkate alınarak halk eğitim merkezleri, mesleki eğitim merkezleri ve İŞKUR gibi kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla çeşitli kurslar verilmektedir (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/egitim-servisi-faaliyetleri> Erişim Tarihi: 05.04.2020). Mesleki ve teknik kurslarına 2016 yılı içerisinde 62.490 hükümlü ve tutuklu katılım sağlamıştır (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016).

2.7.2. Dini Gelişim ve Manevi Rehberlik Çalışmaları

Ceza infaz kurumlarında, istekli hükümlülere inandığı din doğrultusunda eğitim ve iyileştirme hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetler il/ilçe müftülüklerinden görevlendirilen fakülte veya yüksekokul mezunu vaiz veya din görevlisi tarafından, bu şartları taşıyan personel bulunmadığı durumda ise il/ilçe milli eğitim müdürlüklerinden görevlendirilen din ve ahlak bilgisi öğretmenleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda ceza infaz kurumu vaizi ve din ve ahlak bilgisi dersi öğretmenleri kurumlarda haftada 24 saate kadar hükümlü ve tutuklulara din ve ahlak bilgisi dersi, dini konferans ve seminerler vermektedir. Müslüman olmayan hükümlü ve tutukluların ise mensup oldukları dinin yetkili bir temsilcisi ile görüşerek onlardan dini ve manevi yardım alma hakları bulunmaktadır.

2.7.3. Kütüphane Faaliyetleri

Hükümlü ve tutukluların boş zamanlarını değerlendirebilmeleri amacıyla, ceza infaz kurumlarında kütüphane veya kitaplık hizmeti verilmektedir. Bahsedilen kütüphanelerde veya kitaplıklarda hükümlülerin aldıkları eğitim doğrultusunda yararlanabilecekleri kaynak kitaplar ve okuma alışkanlığı edinerek kültürel olarak ufuklarını geliştirecek kitaplar bulunmaktadır. Hükümlü ve tutuklular kütüphaneye çıkma, araştırma yapma ve okuma programlarına katılma hakkına sahiptir.

Kütüphanelerin kaynak bakımından geliştirilmesi ise Genel Müdürlük, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve bağışlar sayesinde gerçekleştirilmektedir. 2016 yılında kayıtlı kitap sayısı ise 62.490 adettir.

2.7.4. Sosyal, Kültürel ve Sportif Faaliyetler

Hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumlarında kaldıkları süre dikkate alındığında bu yerlerin onlar üzerindeki fiziksel ve psikolojik olumsuz etkilerinin giderilebilmesi amacıyla; tiyatro, müzik, resim, folklor, el becerileri, spor karşılaşmaları, satranç ve dil kursları, konferans, konser gibi çeşitli sosyal kültürel çalışmalar düzenlenmektedir. Hükümlü ve tutuklular bu çalışmalara dinleyici ya da izleyici olarak katılabilecekleri gibi, aktif görevler de alabilmektedirler. Özellikle; voleybol, futbol, basketbol gibi takım oyunlarıyla masa tenisi, halter, badminton gibi kişisel çalışmalar önde gelen sportif faaliyetlerdendir. Bununla beraber ceza infaz kurumlarında, ayda en az bir kez çeşitli kurum ve kuruluşların işbirliğiyle konferans ve seminerler düzenlenmektedir (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/egitim-servisi-faaliyetleri> Erişim Tarihi: 05.04.2020).

2.7.5. Psiko-Sosyal Servis Faaliyetleri

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutukluların içerisinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında, hükümlü ve tutuklulara yönelik gerçekleştirilecek olan psiko-sosyal faaliyetlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Hem kuruma adapte olabilmeleri ve bu süreci olabilen en rahat şekilde geçirebilmeleri için hem var olan psiko-sosyal sorunlarının giderilebilmesi için çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Bununla beraber tahliye sonrası sürece hazırlık yapmak, ceza infaz kurumlarında buldukları süreyi değişim süreci olarak değerlendirebilmek amacıyla bireysel ve grup çalışmaları psiko-sosyal servis görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016).

Ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen psiko-sosyal hizmetler üç aşamalı olarak verilmektedir:

Kuruma Girişteki Hizmetler: Bu aşamada görevli uzman, kuruma yeni gelen hükümlüyle ilk görüşmesini gerçekleştirmekte ve kurumda yürütülen psikolojik

hizmetleri tanıtarak, hükümlü veya tutuklunun uzmana nasıl başvurabileceği hakkında bilgilendirme yapmaktadır. Bununla beraber hükümlünün varsa daha önce yaşamış olduğu psikolojik rahatsızlıklar ve gördüğü tedaviler hakkında veya herhangi bir madde bağımlılığı olup olmadığı gibi bilgiler alınmaktadır.

Kurum Sürecindeki Hizmetler: Hükümlü ve tutuklunun kurumda bulunduğu süre boyunca kendi isteği veya kurum çalışanlarının yönlendirmesi ile psiko-sosyal servis uzmanlarıyla bireysel görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Gerekli durumlarda ise hükümlünün ailesi ile görüşmeler gerçekleştirilerek sorunların çözümünde yardımcı olunur.

Salıverilmeye Hazırlık ve Salıverilme Sonrası Hizmetler: Hükümlülerin tahliye aşamasında, hükümlüyü sosyal yaşama adapte edebilmek amacıyla çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Hükümlünün tahliye sonrası yapabileceği işler, işyerleri gibi konularda hükümlüye bilgi aktarımında bulunmaktadır (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/psiko-sosyal-servis-genel-bilgi> Erişim Tarihi: 06.04.2020).

Ceza infaz kurumlarında psiko-sosyal hizmetler doğrultusunda çeşitli projeler hayata geçirilmektedir. Örneğin 2016 yılında ruhsal sorunların ve bağımlılık ile ilgili sorunların önlenmesi ve rehabilite edilmesi amacıyla 'Bireysel Müdahale Programları' geliştirilmiştir. Bununla beraber psiko-sosyal servis görevlilerinin uygulayıcı eğitimlerini aldığı; Öfke Kontrolü Programı, Salıverilme Öncesi Mahkum Gelişimi Programı, Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı, Önce Düşün Programı, Özel Gözetim ve Denetim Programı, İntihar ve Kendine Zarar Verme Programı gibi grup müdahale programları uygulanmaktadır (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu, 2016).

2.8.Eski Hükümlülerin Toplumsal Bütünleşmeleri

Eski hükümlülerin toplumsal bütünleşme veya yeniden sosyalleşme süreçleri yukarıda da bahsedildiği üzere damga kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu noktada damga ve sosyal dışlanma gibi kavramlar bireyi toplumsal süreçlerden ve ilişkilerden ayıran mekanizmalara atıfta bulunmaktadır. Özellikle damga kavramı toplumun dışında bırakılan; ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve mekânsal alanlar başta olmak üzere pek çok farklı alanda dezavantajlı konumda bulunan bireyleri veya grupları tanımlamaktadır. Toplumdaki farklı grupların veya bireylerin toplumla

bütünleşmelerinin önündeki engeller toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklı göstermekle beraber dezavantajlı grupların maruz kaldığı soyutlama, cezalandırma ve ötekileştirmenin boyutları da değişkenlik gösterebilmektedir (Timurturkan vd., 2017a: 139).

Toplumun yasalarla sınırları belirlenmiş olan kurallarına aykırı gelerek suç işleyen bireyler toplumsal damga ve dışlanmanın farklı görünüşleriyle karşılaşmaktadır. Bu noktada bir taraftan toplumsal bütünlük açısından tehdit unsuru olarak görülen hükümlüler diğer taraftan potansiyel suçlu olarak görülmekte ve böylelikle farklı bir statü grubunun içerisine dahil edilmektedirler. Dolayısıyla suç işleyen bireyler; toplumsal normlardan saparak toplumsal düzeni bozan, sapkın davranışta bulunan bireyler olarak algılanmakta ve sosyal bütünleşmenin önündeki engeller olarak görülmektedir (Timurturkan vd., 2017a: 139).

Goffman, yukarıda bahsedildiği üzere, total kurumlar adını verdiği hapisaneler, akıl hastaneleri, tarikatlar gibi kapatma/kapanma biçimleri aracılığıyla toplumsal denetim ve düzenin sağlandığını ifade etmektedir. Bu kurumlar toplumsal düzeni bozan kişileri, daha geniş toplumsal gruplardan belli bir süre ayırarak sosyal izolasyon sağlamak ve böylelikle bu bireyleri kontrol altına almaktadır. Bu kurumlarda kontrol altına alınan bireyler bir tür tedavi etme, normalleştirme, topluma yeniden uyumlu hale getirme ve ıslah etme gibi süreçlere tabi tutularak, söz konusu bireylerin yeniden sosyalleşme ve toplumsal bütünleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla total kurumların, bireyleri kapatmadan ziyade üzerinde esas olarak durdukları unsur iyileştirme, normalleştirme ve terbiye etme sürecidir. Bu noktada yeniden sosyalleşme kavramı da bireyin hayatında oluşan yeni duruma adapte olması ve bireye toplumsal olarak kabul gören norm, değer ve yargıların öğretilerek yeniden toplumsal bütünleşmesinin sağlanması olarak tanımlanabilir. Bireyin total kurumlar aracılığıyla, özel programlar içeren uygulamalara tabi tutulması yeniden sosyalleştirmenin ilk adımını oluşturmaktadır (Timurturkan vd., 2017b: 48-49).

Total kurumların, özelde hapisanelerin, yeniden sosyalleştirme ve rehabilitasyon işlevlerinin ne derece etkili olduğu tartışmalıdır. Toplumun çok büyük bir kesiminden soyutlanarak, belli bir alanda görece oldukça uzun zaman geçiren ve geniş bir sosyalleşme ağından mahrum bırakılan bireyin, kurumdan ayıldıktan sonra yeniden sosyalleşme sürecinin ne derece mümkün olduğu sorgulanmalıdır. Suç işleyen

bir birey ilk adımda, toplumsal düzeni sağladığına inanılan kurallara aykırı gelmesi nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bireyin cezaevi süreciyle uzun bir süre kapatılması ise söz konusu sosyal dışlanmayı daha da derinleştirmektedir. Bu süreçte eski konumunu kaybeden birey, cezaevinden tahliye olduktan sonra sosyal ve ekonomik yönden büyük bir dezavantaja sahip olmaktadır.

Toplumsal bütünleşme kavramı, bir toplumu oluşturan unsurlar arasındaki uyumlu işleyişe vurgu yapmaktadır. Başka bir ifadeyle bütünleşme, toplumu oluşturan bireyler, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki ahenkli bütünlük ve işlevsel birlikteliği ifade etmektedir (Karaca, 2012: 229). Sosyal dışlanma kavramı ise toplumsal bütünleşme kavramının karşıtı olarak; sivil, politik, sosyal, siyasi ve ekonomik haklardan mahrum olma veya mahrum bırakılma durumuna vurgu yapmaktadır. Bu açıdan dinamik bir süreci içeren sosyal dışlanma, toplumla bireyin sosyal olarak bütünleşmesini sağlayan ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden kısmen ve tamamen yoksun olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen alanlardaki ihtiyaçların karşılanmaması bireyi bu alanların dışında bırakarak toplumsal bütünleşmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır (Çakır, 2002: 83-84).

Toplumsal bütünleşme ve sosyal dışlanma bağlamında eski hükümlüler, toplumsal alanlarda pek çok farklı sorunla yüz yüze gelmektedirler. Eski hükümlülerin özellikle cezaevinden tahliye olduktan sonraki süreçte toplumsal yaşama geçiş aşamasında yaşadıkları zorluklar dikkate değerdir. Başlıca yaşadıkları sorunları; toplumsal yaşama uyum sürecindeki endişeler, temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden yoksun olma, yaşayacak yer temini sağlama, ekonomik sorunlar ve toplum tarafından dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma oluşturmaktadır (Roberts ve ark.,; Lund ve ark.,'dean aktaran Karakartal, 2018: 73).

Eski hükümlülerin yaşadıkları sorunların başında ekonomik alanda karşılaştıkları zorlukların geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Cezaevi süreciyle eski işini kaybeden eski hükümlüler, tahliye sonrasında deneyim ve mesleki beceri eksikliği, eski hükümlülere yönelik önyargılar gibi çok farklı sebeplerden dolayı iş bulamamaktadırlar. Koçak ve Altun (2010: 96)' a göre çalışmak, insanın topluma yararlı bir birey olduğunu gösteren ve kişiyi bu yönden mutlu eden faktörlerin başında gelmektedir. Birey çalışarak, düzenli bir gelir elde etmenin yanında kendine güven

duygusunu da kazanarak, bireyin topluma olan bağılılığı güçlenebilmektedir. Eski hükümlüler ise çalışma imkanından eşit şekilde yararlanamamaktadırlar. Bunun en temel sebeplerinden biri ise işverenlerin, eski hükümlülere yönelik olumsuz tutumlarıdır. İşveren, eski hükümlülerin mesleki beceri olarak yetersiz olduğunu düşünmekte ve eski hükümlü istihdam ettiği takdirde verimliliğin azalacağına inanmaktadır. Oysaki eski hükümlüler toplumdaki dışlanma riski nedeniyle diğer insanlardan çok daha fazla çalışmaya ve korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Koçak ve Altun, 2010).

Eski hükümlülerin toplumsal yaşama tekrar katılım süreçlerinde zorlu yaşam koşullarıyla karşılaşması, istihdam edilememeleri gibi etkenler tekrar suç işlemelerinin de en büyük nedenini oluşturmaktadır. New York hapishaneleri üzerine yapılan bir çalışmada (Freudenberg vd., 2005) hükümlülerin serbest bırakıldıktan on beş ay sonra, yalnızca üçte birinin resmi bir işe girebildiği, geri kalan kesimin ise hala yasadışı faaliyetlerden gelir elde ettiği ortaya konmuştur. Türkmen (2017: 142)'e göre de eski hükümlülerin topluma geri dönmeleri durumunda iş sahibi olamazlarsa yeniden suç işleme riskleri artacaktır. Eski hükümlünün yeniden suç işlemesi ise toplum açısından ek maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir tarafta suç işleyen bireyin cezalandırılması sürecinde ortaya çıkan diğer taraftan ise suçun mağduru olan bireyin uğramış olduğu zararın giderilmesi noktasında ortaya çıkan maliyetler ekonomik açıdan toplumlara yük olmaktadır (Türkmen, 2017: 142).

Eski hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçlerinde ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal, hukuki ve politik faktörler de oldukça etkili olmaktadır. İş yaşamı ve istihdama ilişkin sorunlar zincirleme olarak yoksulluk, sosyo-kültürel ve politik alandan dışlanmaya neden olmaktadır. Ekonomik sürecin içerisine aktif olarak dahil edilmeyen eski hükümlünün; bütün toplumsal kurumlarla, değerlerle ve normlarla ilişkisi bozularak mekânsal ve sosyal dışlanmaya maruz kalacaktır. Böyle bir durumda da bireyin yurttaşlık bilinci zayıflayarak toplumsal bütünleşme sürecinin sekteye uğrayacağı söylenebilmektedir (Timurturkan vd., 2017a: 153-154).

2.9. Eski Hükümlülere Yönelik Uygulamalar

Hükümlünün cezaevinden tahliye edildikten sonra toplumsal yaşama katılım sağlayabilmesi, belli bir gelir edebileceği düzenli bir işe sahip olması, aile ve sosyal çevresiyle olan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yeniden düzenlenebilmesi, eski

hükümlülere ilişkin kalıp yargıların ortadan kaldırılabilmesi için eski hükümlülere yönelik sosyal politikaların uygulanma gerekliliği ortadadır. Bu noktada eski hükümlünün toplumsal bütünleşmesini sağlayabilmek adına devletin atacağı adımlar önem kazanmaktadır.

Eski hükümlünün tahliye sonrası yaşayacağı süreci nasıl geçireceği; cezaevi süreci, tahliye öncesi süreç ve tahliye olduktan sonraki süreçte hükümlüye yönelik uygulanan sosyal politikalar belirlemektedir. Tahliye öncesi süreçte hükümlünün, toplumsal yaşama katılımını kolaylaştıracak önlemlerin alınması ve buna yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu noktada Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun (<https://www.mevzuat.gov.tr/> Erişim tarihi: 02.04.2020) ilgili maddelerinde hükümlülerin salıverilme öncesinde yapılması gereken uygulamaların yasal çerçevesi çizilmektedir:

- Salıverilme öncesi için önlem ve ilişkiler madde 90-

Hükümlünün salıverildikten sonraki geleceğini düzenlemeyi düşünmesini sağlayıcı tedbirler alınır ve toplumla uyumu ile ailesinin çıkarları için bu konularda hizmet veren resmî ve özel kuruluş veya kişilerle ilişki kurması doğrultusunda katkı ve yardımda bulunulur.

- Hükümlüye iş bulmada yardım madde 91-

Hükümlü, salıverildiğinde iş bulması veya kendi işini kurması yönünde özendirilir. Bu konuda gönüllü kişi ve kuruluşlar ile resmî kurumlarla işbirliği yapılır. Bu husustaki ayrıntılar tüzükte gösterilir.

- İş arama izni madde 96-

Ceza infaz kurumlarında hükümlülük sürelerinin en az altı ayını kesintisiz geçirmiş ve koşullu salıverilmelerine bir ay kalmış hükümlülere olağan yaşantılarına döndüklerinde uyum sorunu ile karşılaşmamaları ve iş bulma olanakları sağlanmak üzere kurum en üst amirinin önerisi ve Cumhuriyet Başsavcılığının onayı ile çalışma günleri içinde sekiz saate kadar izin verilebilir.

Belirtilen maddelerle tahliye öncesi süreçte hükümlünün korunması amaçlanmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi hükümlünün yalnızca tahliye öncesinde korunması yeterli olmamakta, tahliye sonrası süreçte de hükümlünün korunması ve toplumsal hayata katılımı noktasında takibe alınması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda ise Koruma Kurulları oluşturulmuştur. Koruma Kurulları 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Kanunu kapsamında yeniden suç işlemenin önlenmesi ve suçtan zarar görenlerin zararlarının telafi edilmesi amacıyla kurulmuştur. Koruma Kurulları aracılığıyla ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlülere yardımcı olmak, yeniden suç işlemenin önüne geçmek, suçun etki ve sonuçlarını en aza

indirmek ve ceza infaz kurumlarından salıverilen hükümlüleri yeniden topluma kazandırmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Koruma Kurullarının görevleri şu şekilde sıralanmaktadır (<http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/koruma-kurullari> Erişim Tarihi: 02.04.2020):

- Mağdurların suç nedeniyle karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünde bu kişileri ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirmek.
- Ceza infaz kurumundan salıverilen hükümlülerin meslek veya sanat edinmelerinde, iş bulmalarında, bir meslek veya sanat sahibi olanlar ile tarım işletmeciliği yapmak veya işyeri açmak isteyenlere araç ve kredi sağlanmasında bu kişileri ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirmek.
- Müdürlükçe hazırlanacak mesleki eğitim projeleri ile başvuru sahibinin kendi işini kurma projelerini karara bağlamak, yürütülen projeleri izlemek ve bitirilen projelerin sonuçlarını değerlendirmek.
- Mağdurlar ile ceza infaz kurumundan salıverilenlerin öğrenimlerine devam etmelerini sağlamaya yönelik her türlü tedbiri almak ve bu konuda müdürlük tarafından hazırlanan projeleri görüşmek ve karara bağlamak.
- Ceza infaz kurumundan salıverilenlerin aileleri ve sosyal çevreleriyle oluşabilecek psiko-sosyal sorunlarının çözümüne yardımcı olmak.
- İş arama izni verilen hükümlüleri çalışabilecekleri işler ve yerler konusunda bilgilendirmek.

Eski hükümlülerin tahliye sonrasında korunması ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanabilmesi amacıyla yapılan faaliyetlerin büyük bir çoğunluğu istihdam alanında gerçekleşmektedir. Eski hükümlülere yönelik toplumun sahip olduğu olumsuz tutumlar nedeniyle, istihdam edilebilmeleri için onların bazı özel yöntemlerle veya yasalarla korunması gerekmektedir. Bu noktada istihdam alanında “işverenlerin belirli oranda veya sayıda eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu veya diğer adı ile kota sistemi” bahsedilen yöntemlerin en önemlilerinden biridir (Aytaç, 2019: 467).

Eski hükümlülerin özel sektörde çalıştırılma zorunluluğu, 4857 sayılı İş Kanununun 30. maddesinde güvence altına alınmaktaydı; ancak 2008 yılında, 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile söz konusu madde değişikliğe uğrayarak, özel sektörde eski hükümlü çalıştırılma zorunluluğu kaldırılmıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.04.2020).

Buna göre:

İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi veya 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu veya 16/6/1927 tarihli ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu

kapsamına giren ve askerlik hizmetini yaparken 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21 inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır.

İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yönlentilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir (<https://www.mevzuat.gov.tr/> Erişim Tarihi: 03.04.2020).

Eski hükümlülerin istihdam edilebilmelerinde ilgili kanun maddesi doğrultusunda İŞKUR etkin olmaktadır. Bu noktada İŞKUR'un yayınlamış olduğu verilere bakıldığında 2019 yılının Ağustos ayında 15.102 kayıtlı eski hükümlü işsiz 540'ının işe yerleştirildiği görülmektedir (İŞKUR, 2019: 37). Özel sektörde eski hükümlü çalışma zorunluluğunun bulunduğu son yıl olan 2007 yılındaki verilere bakıldığında ise; kamuda toplam 290 eski hükümlü işe yerleştirilirken, özel sektörde 4.914 eski hükümlü işe yerleştirilmiştir (İŞKUR, 2007). Görüldüğü üzere kamuda işe yerleştirilen eski hükümlü sayısı, özel sektöre göre oldukça düşük kalmaktadır.

Özellikle özel sektörde eski hükümlülerin istihdamına yönelik işverenlerin sahip olduğu önyargı, güvensizlik ve işe uyum sağlayamama gibi düşüncelerden dolayı, eski hükümlü çalışma konusundaki isteksizlik söz konusuysen yasaların ne derece önemli olduğu ortadadır. Yasal değişiklik öncesinde işverene, eski hükümlü çalıştırmaya ilişkin yasalarca belli bir dayatılma olması eski hükümlüler açısından koruyucu olmaktadır. Yapılan değişiklik ile böyle bir zorunluluğun ortadan kalkması, eski hükümlünün özel sektörde istihdam edilme imkanını önemli derecede azaltmıştır (Erusta, 2016: 77).

3. YÖNTEM

Yapılan çalışma eski hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçlerini ortaya koyabilmek adına nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve içerik analizi gibi çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılarak, olayların ve algıların doğal ortamda bütüncül bir şekilde analiz edilmesine yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Nitel çalışmalar temelde, farklı sosyal ortamları, grupları veya bu ortamlarda yaşamlarını sürdüren bireyleri incelemekte ve bu yolla sorulara cevaplar aramaktadır. Bu bağlamda nitel araştırma esas olarak insanların kendilerini ve sosyal çevrelerini düzenleme biçimleriyle ilgilenmekle beraber, bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini semboller, sosyal roller, sosyal yapılar ve ritüeller aracılığıyla anlamlandırma süreçlerini ele almaktadır. Bireylerin gündelik yaşamlarını nasıl yapılandırdığı, bu yaşama nasıl bir anlam atfettiği nitel araştırmanın temel olarak ele aldığı unsurlardır (Berg ve Lune, 2015: 25).

Nitel çalışmalarda örnek olaylar ve bağlam oldukça önem taşımaktadır. Nitel çalışma, toplumsal süreçleri kendi bağlamında inceleyerek, bu ortamlarda gerçekleşen anlam yaratımına odaklanmaktadır. Nitel araştırmacılara göre toplumsal eylem, ortaya çıktığı bağlam göz önünde bulundurulduğunda anlam taşımaktadır. Eğer bir eylem veya olay kendi bağlamından çıkartılarak yorumlanırsa gerçeklik çarpıtılmış olacaktır. Nitel araştırmacılar, bu süreçte birçok bakış açısı benimsemekte ve insanların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini açıklamaya çalışmaktadırlar (Neuman, 2013: 232-234).

Nitel araştırmanın belirtilen temel özelliklerinden yola çıkılarak yapılan bu çalışmanın nitel araştırma olarak tasarlanmasında, konunun derinlemesine anlaşılma çabası etkilidir. Bununla beraber nitel araştırmanın, çalışmadan elde edilecek sonuçların doğru ve kapsamlı olması noktasında daha uygun bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Eski hükümlülerin mahkumiyet sonrası yaşamlarında sosyal çevrelerini nasıl anlamlandırdıkları ve değişen gündelik yaşam pratikleri sonucunda çevreleriyle olan etkileşimlerinin analiz edilebilmesi noktasında nitel araştırma etkili olacaktır.

3.1. Hipotezler

Araştırmanın temel hipotezleri şu şekildedir:

Eski hükümlülerin, toplumsal hayattan dışlanmaları söz konusudur.

Eski hükümlülerin toplumsal bütünleşmelerini sağlayabilmek adına gerçekleştirilen rehabilitasyon faaliyetleri yeterli olamamaktadır.

Eski hükümlüler, yeni dahil oldukları sosyal ortamlarda suç geçmişlerini ve kimliklerini saklamayı tercih etmektedirler.

Eski hükümlüler, hapis sürecinin sonunda mekânsal dışlanma yaşamakta ve bu nedenle önceden ikamet ettikleri yerleri değiştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Eski hükümlüler, önceki işlerini kaybetmişler ve hapisane sürecinden sonra iş bulmakta zorluk yaşamaktadırlar.

Eski hükümlülerin, geleceğe yönelik ciddi kaygıları bulunmaktadır.

Eski hükümlüler, yalnızlık hissi başta olmak üzere çeşitli psikolojik sorunlar yaşamaktadır.

3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını, amaca yönelik örnekleme yoluyla ulaşılan 12 eski hükümlü oluşturmaktadır. Ele alınan temel konu ise; etiketleme teorisi çerçevesinde eski hükümlülerin yeniden sosyalleşme ve toplumla bütünleşme süreçleridir. Zaman açısından yapılan araştırma Mayıs 2019- Aralık 2019 tarihlerini kapsamaktadır.

Araştırmaya katılan görüşmeciler suç geçmişleri ve suç sonrası deneyimleri açısından oldukça hassas bir gruptur. Deneyimlerine bağlı olarak görüşme talebini kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılayabilmekte ve araştırmacıya karşı güvensiz hissedebilmektedirler. Diğer taraftan eski hükümlü olmak toplum içinde damgalanmaya neden olabileceği için kimliklerini gizleme eğiliminde de olabilmektedirler. Bahsedilen bu durumlar katılımcı grubuna ulaşmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın 12 katılımcıyla gerçekleştirilmiş olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Tekniği

Yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre kurgulanmış olup, veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve şimşek (2016: 130)'in belirttiği üzere görüşme yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlemlenemeyen unsurları algılamak mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle görüşme tekniği, 'insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmanın iyi bir yoludur' (Punch, 2016: 165-166). Yapılan çalışmada da eski hkumlülerin deneyimlerini ortaya koyabilmek amacıyla derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Bununla beraber görüşme tekniğinin katılımcı ve araştırmacının yüz yüze iletişim kurmasına olanak tanıyarak, araştırmacının katılımcının ifadelerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi edinmesini sağlaması da bu tekniğin seçilmesinde etkili olmuştur.

Araştırma sürecinde görüşmelerde kullanılmak üzere yarı-yapılandırılmış görüşme formu (Bkz. EK 1) hazırlanarak, görüşmeler bu tekniğe göre gerçekleştirilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme türü, önceden belirlenmiş belli başlı soruların sorulmasını ve bazı özel konuların daha ayrıntılı ele alınmasını içermektedir (Berg ve Lune, 2015: 136). Yarı-yapılandırılmış görüşme formları, araştırma probleminin tüm boyutlarının ve sorularının kapsanmasını güvence altına almayı sağlamaktadır. Diğer taraftan yarı-yapılandırılmış görüşme formu araştırmacıya önceden hazırlanmış sorulara verilen cevaplara ilişkin daha ayrıntılı bilgi almak amacıyla ek sorular sorma özgürlüğü vermektedir (Yıldırım ve şimşek, 2016: 132). Başka bir deyişle görüşme sırasında araştırmacı, katılımcının bakış açısını kavrayabilmek adına önceden planlanmamış ek sorular sorabilmektedir (Berg ve Lune, 2015: 137). Yarı-yapılandırılmış görüşme formunun bahsedilen bu avantajları nedeniyle kullanılması daha uygun görülmüştür. Bu doğrultuda görüşme formu; suç geçmişine ilişkin bilgiler, cezaevi sürecine ilişkin deneyimler ve cezaevinden sonraki sürece ilişkin deneyimler olmak üzere  ana başlık ve başlıklara ilişkin ek sorular çerçevesinde hazırlanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formunun özelliklerine bağlı olarak görüşme sırasında katılımcının yanıtları doğrultusunda görüşme formunda yer almayan ek soruların sorulması ihtiyaı doğarak, bu sorular katılımcıya iletilmiştir.

Böylelikle, her bir katılımcının öznel deneyimlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması mümkün olmuştur.

Saha sürecinden önce, çalışma grubunun oldukça hassas olmasından dolayı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'na çalışmanın ana hatları bildirilerek etik kurul onayı (Bkz. EK 2) alınmıştır. Görüşülen her bir katılımcıya bahsedilen etik kurul onayı gösterilerek, araştırmanın etik açıdan uygunluğuna ilişkin güvensizliklerin önlenmesi amaçlanmıştır. Üniversite tarafından alınan etik kurul onayıyla birlikte Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya ilişkin çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler neticesinde Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne dilekçe yolu ile başvurularak, eski hükümlülerin iletişim bilgileri talep edilmiştir. Çalışmanın başında böyle bir yol izlenerek katılımcı grubuna daha rahat erişilmesi hedeflenmiştir, ancak Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü yapılan görüşmelere rağmen söz konusu talebi reddetmiştir (Bkz. EK 3).

Çalışmada ele alınan katılımcı grubunun oldukça hassas ve ulaşılması zor bir grup olduğu düşünüldüğünde, katılımcı grubu rastlantısal olmayan örnekleme türlerinden amaca yönelik örnekleme yolu ile belirlenmiştir. Amaca yönelik örneklem 'zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına' imkan tanımaktadır. Bu açıdan amaca yönelik örneklem, çeşitli olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında etkili olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118). Bununla beraber amaca yönelik örnekleme, özel durumların ve ulaşılması oldukça güç bir nüfusun söz konusu olduğu araştırmalarda kullanılan bir örnekleme yöntemidir (Neuman, 2013: 322). Bu doğrultuda araştırmanın danışmanlığını yürüten Prof. Dr. Hacer Tor, Av. Ömür Baş ve Av. M. Arif Tayfun'un yardımlarıyla 12 eski hükümlüden oluşan katılımcı grubu oluşturulmuştur. İlk olarak Prof. Dr. Hacer Tor'un ikamet ettiği semtte yaşayan ve eski hükümlü olan iki kişiye araştırmadan bahsedilerek araştırmada yer almaları için izin alınmıştır. Araştırmada yer almayı kabul eden bir katılımcıyla kendi evinin bahçesinde, diğer katılımcıyla ise semtte bulunan bir çiçekçide görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında Av. Ömür Baş ve Av. M. Arif Tayfun ile görüşülerek söz konusu çalışmadan bahsedilmiştir. Kendileri de çalışma kapsamında uygun olan müvekkilleriyle görüşerek araştırmada yer almaları yönündeki talebi iletmişlerdir. Görüşmeyi kabul eden katılımcılarla yer ve zaman kararlaştırılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi ulaşılması oldukça zor olan bir grup olması nedeniyle katılımcı grubu belirlenirken cinsiyet ve suç türlerinde bir ayrıma gidilememiştir. Bununla beraber katılımcının cezaevi sürecine ilişkin deneyimlerinin tam anlamıyla netleşebilmesi için en az 2 yıl ceza infaz kurumlarında kalan hükümlüler araştırmaya dahil edilmiştir.

Katılımcılarla görüşmeye başlamadan önce, katılımcıya araştırma hakkında detaylı bilgi verilerek araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Araştırma konusu oldukça hassas bir konu olduğu için katılımcıların ruhsal açıdan kendilerini kötü hissetmelerinin önüne geçilebilmesi için araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayanması oldukça önemlidir.

Görüşmeyi kabul eden katılımcılarla, kendi istekleri doğrultusunda yer ve zaman planlaması yapılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu noktada görüşmeler katılımcıların kendi iş yerleri, evleri ve boş zamanlarını geçirdikleri kahvehane benzeri yerlerde yapılmıştır. Görüşmelerin katılımcının kendi özel alanında yapılması, katılımcının kendini güvende hissedebilmesi noktasında oldukça faydalı olmuştur. Yapılan görüşmeler, konunun pek çok boyutunu ele alabilmek adına ortalama olarak 30 dakika ile 2 saat arasında bir sürede gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında görüşme formuna büyük oranda sadık kalırsa da genellikle görüşmeler belli bir süre sonra daha çok sohbet havasında geçmiştir. Dolayısıyla görüşme sırasında, görüşme formunda bulunan soru sıralarında değişikliğe gidilmiş veya katılımcının kendiliğinden anlattığı sorular sorulmamıştır. Bununla beraber katılımcının kendi deneyimlerine ve duygularına ilişkin çeşitli sorular da sorularak, katılımcının bakış açısının kavranabilmesi hedeflenmiştir.

Katılımcıların izni dahilinde, yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme sırasında katılımcının ifadelerini kaçırmamak adına ses kayıt cihazıyla görüşmenin kayıt altına alınması hem araştırmacı açısından kolaylık sağlamış hem de çalışma bulgularında kayıp yaşanmaması adına etkili olmuştur.

Bununla beraber katılımcıların özel bilgilerinin gizli tutulması önem taşıyan bir diğer konudur. Araştırma süresince bu konuya oldukça dikkat edilerek, her bir katılımcı konuyla ilgili bilgilendirilmiştir. Rapor aşamasında ise K1, K2... şeklinde numaralandırma sistemi kullanılmıştır.

Saha sürecinin; 1'i kadın, 11'i erkek olmak üzere toplam 12 eski hükümlüyle görüşmeler gerçekleştirildikten sonra araştırmanın doygunluğa ulaşması ve verilen cevapların tekrar edildiğinin görülmesiyle sonlandırılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırmalarda kullanılan veri analiz süreci olan betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2016: 240)'in ifade ettiği üzere betimsel analiz şu aşamalardan oluşmaktadır: 1) betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, 2) tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, 3) bulguların tanımlanması, 4) bulguların yorumlanması. Bu doğrultuda, hazırlanmış olan görüşme formundan hareketle; 1) suç geçmişine yönelik bilgiler, 2) cezaevi sürecine ilişkin deneyimler, 3) cezaevinden sonraki sürece ilişkin deneyimler olmak üzere üç tema altında çalışmada elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

Eski hükümlülerin toplumla bütünleşmelerinin anlaşılması amacıyla, 12 eski hükümlü ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular bu bölümde, betimsel analiz tekniği ile analiz edilmektedir. Eski hükümlülerin, cezaevinden tahliye olduktan sonra toplumsal hayata uyum sağlayabilmeleri, cezaevinde buldukları süre boyunca yaşadıkları deneyimlere ve tahliye sonrası sürece ne derece hazır olduklarıyla yakından ilişkilidir. Özellikle ceza infaz kurumlarında hükümlüye yönelik olarak gerçekleştirilen rehabilitasyon faaliyetleri, meslek edindirmeye yönelik kurslar gibi çeşitli etkinliklerin hükümlünün tahliye sonrası nasıl bir süreç geçireceğinde etkili olduğuna inanılmaktadır. Bu doğrultuda, gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler üç ana eksen etrafında tartışılacaktır. Bahsedilen üç ana eksen ise şu şekildedir;

1. Suç geçmişine yönelik bilgiler,
2. Cezaevi sürecine ilişkin deneyimler,
3. Cezaevinden sonraki sürece ilişkin deneyimler.

Belirlenmiş olan üç temel çerçeve çalışmanın ana hattını oluşturmakla beraber, her bir başlık kendi içinde konunun detaylı bir şekilde analiz edilebilmesi amacıyla alt başlıklara ayrılmıştır. İlk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin verilmesi, katılımcı grubunun anlaşılması noktasında etkili olmuştur.

	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Aylık Gelir	Medeni Durum	Çocuk Sayısı
--	-----------------	------------	----------------------	---------------	--------------------	---------------------	---------------------

K1	Kadın	58	İlkokul mezunu	Ev hanımı	610 TL	Eşi vefat etmiş	Çocuğu yok
K2	Erkek	38	İlkokul mezunu	Emlakçı	4000-5000 TL	Bekar	Çocuğu yok
K3	Erkek	34	Lise mezunu	Yok	2000 TL	Bekar	Çocuğu yok
K4	Erkek	47	İlkokul terk	Serbest meslek	Değişiyor	Boşanmış	1
K5	Erkek	53	İlkokul mezunu	Emekli	2020 TL	Boşanmış	2
K6	Erkek	54	Lise terk	Dernek Başkanı	8000 TL	Evli	2
K7	Erkek	44	Lise terk	Döküm teknisyeni	10000 TL	Boşanmış	2
K8	Erkek	54	İlkokul mezunu	Emekli	1800 TL	Evli	3
K9	Erkek	41	İlkokul mezunu	Kredi Danışmanı	2000 TL	Bekar	Çocuğu yok
K10	Erkek	59	Lise mezunu	Serbest meslek	Değişiyor	Bekar	Çocuğu yok
K11	Erkek	42	Açık lise okuyor	Dernek Başkanlığı	10000 TL	Boşanmış	3
K12	Erkek	43	Üniversite mezunu	Sosyolog/ Makine Ressamı	0	Evli	1

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğunu (11) erkek eski hükümlüler oluşturmaktadır. Bu durumun temelde iki sebebi olduğu söylenebilir. İlk olarak yukarıda da bahsedildiği üzere çalışma grubu, ulaşılması oldukça zor bir gruptur. Dolayısıyla katılımcı grubunun seçiminde kadın ve erkek katılımcıların eşit bir şekilde dağıtılması mümkün olmamıştır. Bununla beraber suçluluğa ilişkin literatür incelendiğinde kadın suçluların oranının erkek suçlulara göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Dünya genelinde kadın suçlu sayısının en fazla olduğu ülkelerde dahi, kadın suçlu sayısının tüm suçlu sayısına oranı %20 civarındadır. Türkiye’de ise bu oran ortalama olarak %2,5- %3,5’dir (Cansuvar vd., 1997: 342). TÜİK (2019) verilerine göre, yukarıda da belirtildiği üzere 2018 yılı içerisinde ceza infaz kurumlarında bulunan mahkumların %96,1’ini erkekler, %3,9’unu ise kadınlar

oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmaya dahil edilen örneklemin içerisinde erkek eski hükümlülerin çoğunlukta olması, literatürde yer alan istatistiklerle paraleldir.

Araştırmada yer alan katılımcıların yaş dağılımı 34-59 aralığındadır. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında ise; dağılım şöyledir: 1'i ilkokul terk, 5'i ilkokul mezunu, 2'si lise terk, 2'si lise mezunu, 1'i açık lise okuyor ve 1'i ise üniversite mezunudur. Görüldüğü üzere, katılımcıların büyük çoğunluğunu ilkokul mezunları oluşturmaktadır. TÜİK (2019) verilerine göre de hükümlülerin çoğunluğu (%36,8) ilköğretim mezunudur. Bu araştırmadaki katılımcıların eğitim durumu ile TÜİK istatistikleri paralellik göstermektedir. Aynı zamanda yalnızca tek bir katılımcının üniversite mezunu olması dikkat çekicidir. Bununla beraber K11 (erkek, yaş 42)'in 42 yaşında olmasına rağmen hala eğitimine devam ediyor olması da dikkate değer bir durumdur.

Katılımcıların meslek ve gelir durumları incelendiğinde ise; aylık gelir 0 TL ile 10000 TL arasında değişmekte; 8000-10000 TL aralığında aylık gelire sahip olan 3, 4000-5000 TL gelire sahip 1, 2020 TL ve altı gelire sahip olan 6 kişi bulunmaktadır. Serbest meslek sahibi olan 2 katılımcı ise aylık gelirlerinin değiştiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda 2020 TL ve altı aylık gelire sahip olanlar ile düzensiz geliri bulunan katılımcıların çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada yer alan katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında ise; 4 katılımcının bekar, 4 katılımcının boşanmış, 3 katılımcının evli, 1 katılımcının ise eşinin vefat ettiği görülmektedir. Bekar ve boşanmış olan katılımcıların, evli olan katılımcılara göre daha fazla olması dikkat çeken bir bulgudur. Eski hükümlü olmanın aile yaşantısı üzerindeki etkisi ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bununla beraber katılımcı K1 (kadın, yaş 58)'in, eşini öldürerek cinayet suçundan ceza almış olması da önemli bir bulgudur. Çocuk sayısına bakıldığında ise; 5 katılımcının çocuğu yokken, 7 katılımcının 1 ile 3 arasında değişen sayıda çocuğu olduğu görülmektedir.

4.1. Suç Geçmişine İlişkin Bilgiler

Çalışmanın bu bölümünde, katılımcıların suç geçmişlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların suç geçmişlerinin detaylı bir şekilde ele alınması, onların deneyimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bununla beraber, katılımcıların suç geçmişlerine ve bu süreçte yaşadıklarına bağlı olarak tahliye sonrası süreçte yaşadıkları deneyimler farklılaşabilmektedir. Bu doğrultuda eski hükümlülerin tahliye sonrası toplumsal hayata yeniden katılımlarının anlaşılabilmesi için her bir katılımcının özelde yaşamış oldukları suça ilişkin deneyimlerinin ortaya konması önem taşımaktadır.

	Hüküm giyilen suç	Ceza alınan süre
K1	Cinayet	5 yıl
K2	Cinayet	12 yıl
K3	Uyuşturucu ticareti	5 yıl 8 ay
K4	Uyuşturucu ticareti	8 yıl
K5	Cinayet	2 yıl
K6	Yaralama	7 yıl
K7	Yaralama-Vergi Hükümüne Muhalefet	4 yıl
K8	Yağmalama- Gasp	2 yıl 8 ay
K9	Cinayet- Yaralama	5 yıl
K10	Kişisel Verilerin Kaydedilmesi	33 yıl 9 ay
K11	Cinayet	21 yıl
K12	Yardım ve Yataklık	2 yıl 6 ay

Tablo 2. Katılımcıların işlemiş olduğu suç türleri ve cezaevinde geçirmiş oldukları süre

Tablo 2’den de görüleceği üzere; cinayet suçundan hüküm giyen 5 katılımcı bulunmaktadır. Cinayet suçunu takip eden yaralama suçunu ise 3 katılımcı işlemiştir. K7 (erkek, yaş 44; yaralama ve vergi hükmüne muhalefet) ve K9 (erkek, yaş 41; cinayet ve yaralama) katılımcıları ise iki farklı suçtan hüküm giymiştir. 2 katılımcının (K3, erkek, yaş 34; K4, erkek, yaş 47) işlemiş olduğu suç uyuşturucu ticaretidir. K12 (erkek, yaş 43) ise diğer katılımcılardan farklı olarak siyasi suç kapsamına girmektedir. Katılımcıların, hüküm aldıkları cezadan ziyade cezaevinde geçirmiş oldukları süre dikkate alınmıştır. Bunun sebebi ise hükümlünün cezaevinde geçirmiş olduğu süreye bağlı olarak toplumsal hayata yeniden katılım sürecinin zorlaşacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların cezaevinde geçirdikleri süre 2 yıl ile 33 yıl arasında değişmektedir. K10 (erkek, yaş 59), 33 yıl ile en fazla ceza alan katılımcıdır. Onu K11 (erkek, yaş 42), 21 yıl ile takip etmektedir. Cezaevinde en az süre geçiren katılımcı ise (2 yıl) K5 (erkek, yaş 53)'dir.

Eşini öldürerek cinayet suçundan dolayı cezaevinde 5 yıl geçiren K1 (kadın, yaş 58), suç işleme nedeni olarak *'eşimin bazı yaramazlıkları oldu, üstüme evlendi, onun için'* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kendisine olayın gidişatı sorulduğunda ise şunları söylemiştir:

'Mesela vurdum ben herifi, üç gün sonra öldü kocam, hastanede. Sonra ben kendim teslim oldum. Benim eşim kulüpçüydü, lokallerimiz filan vardı iş adamıydı. Savcılar arkadaşıydı, emniyet müdürü filan. Beni çok severlerdi hanımları filan, gider gelirdik. Bu olay oldu sonra işte teslim oldum. İşte savcı vardı, başsavcı neden yaptın kızım dedi, onu zaten biri öldürecekti sen neden yaptın dedi. Emniyet müdürü de öyle dedi, niye yaptın be kızım dedi. Neden yaptın, yapmasaydın keşke kendini mahvettin yaktın dedi.' (K1, kadın, yaş 58)

Katılımcıya yaşadığı olaydan dolayı pişmanlık duyup duymadığına ilişkin sorulan soruya ise; yanıtı şöyle olmuştur:

'Pişman olmadım. Yaptığın hiçbir şeyden pişmanlık duyma, duyduğun zaman vicdanen ömrünün sonuna kadar vicdan azabı çekersin. Pişman olmadım ama aynı şey olsun, yine aynısını yaparım inan buna. Hala hırslıyım biliyor musun? İki tokat vursan hırsını alırsın. Uzaktan uzağa tık tık, ben yapmadım o işi. Ben onu öldürmüş gibi gelmiyor bana. İki tokat vursam hırsım gider. Hala hırslıyım desem inanmazsın (...) Kocam çok iyi biriydi. Bir anda ablasının gafletine kapıldı, haltı işledi. Son pişmanlık da fayda etmedi. Ben de bir anda duyunca... 4 gün düşündüm düşündüm işin içinden çıkamadım, beşinci gün çağırdım, geldi siktim alınca. Arabanın içinde, dizime düştü. Attım yürüdüm gittim.' (K1, kadın, yaş 58)

Katılımcı, sorulan soruya karşılık pişmanlık duymadığını söylese de görüşme içerisinde burada söylediklerinden farklı olarak;

'zor şeyler... Her şey zor da, aslında olmaması gereken şeyler. Ben karıncayı incitmem insan öldürebiliyorsun yani. Tavsiye de kimseye etmem' (K1, kadın,

yaş 58) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Dolayısıyla katılımcının bir yandan böyle bir suç işlediği için zorlandığını bir yandan da gerçekleştirdiği eyleme ilişkin kocasını suçlayarak suçunu meşrulaştırma yoluna gittiğini söylemek mümkündür.

K1 (kadın, yaş 58)'in işlemiş olduğu bu suçtan öncesinde veya sonrasında herhangi bir geçmişi bulunmamaktadır. Bu açıdan katılımcının maruz kaldığı şiddetin sonucunda böyle bir suça yöneldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, kadınları suça yönelten sebeplerden birinin uğramış oldukları sistematik şiddet olduğu görülmektedir (Akgün ve Çiftçi, 2014: 15-16). Katılımcının görüşme sırasındaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcı eşinden fiziksel şiddet görmemiştir. Buna rağmen eşinin onu aldatarak psikolojik şiddete maruz kaldığı ve bunun sonucunda suça yöneldiği söylenebilir. Bununla beraber katılımcının genel anlamda suç çevresi içinde bulunmadığı da yine görüşme sırasında ortaya konmuştur. Ailesinde suç geçmişi olan birinin varlığına ilişkin soruya yalnızca ağabeyinin olduğunu ve onun da cinayet suçu işlediğini belirtmiştir. Olayla ilgili ise *'lisedeyken boksördü abim. Bunlar arkadaşlarıyla şakalaşırken yapma yapma derken vurdu mu çocuk ölüyor (K1, kadın, yaş 58)'* şeklinde bir açıklama yapmıştır.

K2 (erkek, 38) ise; 18 yaşındayken kız arkadaşına yönelik olumsuz bir davranışta bulunan birini öldürerek 12 yıl ceza almıştır. Katılımcının daha önce bir suç deneyimi bulunmamakla birlikte ailesinde de suç geçmişi olan biri yoktur. Böyle bir suç işlemesinde etkili olan nedenler sorulduğunda verdiği yanıt şöyle olmuştur:

'Şöyle ağır tahrik oldu, kız arkadaşım küfrettikleri için. Bizde Karadeniz çocuğuyuz kaldıramayız öyle şeyleri. Bir anlık işte gençliğin verdiği cahillik, çevre, o şekilde cereyan etti.' (K2, erkek, yaş 38)

Katılımcıya yöneltilen 'şu anda olsa yapar mısınız?' sorusuna ise; şu şekilde vermiştir:

'Şu şekilde yaparım, hani yanımdaki bayana aynı şekilde yaparlarsa aynı şekilde tepki veririm. Şöyle söyleyeyim şu anda siz yanımdasınız. Şuradan bir tane serseri gelip de küfretse veya da laf atsa nasıl kendini tutacaksınız. Potansiyelimiz yani çok farklı. O eskidenmiş şimdiki şeyler farklı ama ben yine aynısını yapardım.' (K2, erkek, yaş 38)

Katılımcının ifadelerinden yola çıkarak, çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde ele alınan Matza ve Skyes'ın ortaya koymuş olduğu Nötrleştirme Tekniklerinden 'mağdurun varlığının reddi' tekniğine başvurduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı, suça ilişkin sorumluluğunu kabul etmekle birlikte mağdurun, kız arkadaşına küfretmesinden dolayı böyle bir tepkiyi hak ettiğini düşünmektedir. Bir anlamda mağdurdan bu yolla intikam aldığına inanmaktadır. Bununla birlikte katılımcının yetiştiği çevreye atıfta bulunması, ataerkil toplum yapısının erkeğe yüklemiş olduğu değerler doğrultusunda hareket ettiğini de göstermektedir.

K3 (erkek, yaş 34) ise; uyuşturucu ticaretinden dolayı 5 yıl 8 ay ceza almıştır. Yapılan görüşme sonucunda kişinin başka bir suç deneyimi ve yakın çevresinde de herhangi bir suç deneyimi olan birinin olmadığı ortaya konmuştur. Katılımcı ailesi veya yakın çevresinde suç geçmişi olan birine ilişkin soruya şöyle bir açıklama yapmıştır:

'Yok, hanımefendi, benim bırakın ailemi sülalemi kendi köyümde yakın uzak akrabalar dahi böyle bir durum yok ya. Benim annem hacı, ablam din hocası, beş vakit namazını kılar. Bir ben çıkmışım (gülerek) öyle söyleyeyim.' (K3, erkek, yaş 34)

Kendisinin suç işleme nedenine ilişkin olarak ise; şunları söylemiştir:

Şöyle söyleyeyim beni suç işlemeye iten herhangi bir neden yok, tamamen kendimle alakalı bir şey. Sizde takdir edersiniz, her gencin belli yaşlarda kanının hızlı akmasıyla ilgili bir şey. Ben daha burada lise yıllarında serserilik babında söyleyeyim kopmaya başlamıştık. Daha sonra ailem babam beni kurtuluş amaçlı İstanbul'a göndermişti, ablam üniversite okuyordu o zaman. İstanbul'a gelince, ben burada zaten kullanmaya başlamıştım ve kullanıyordum uyuşturucu madde. Şöyle ot diye tabir edilen esrarı kullanıyordum. Daha sonra İstanbul'a geldiğimde, İstanbul daha geniş bir çevreye sahip olduğu için, kendimizde bu yola meyilli olduğumuz için kullanmaya başladım, daha çeşitler artmaya başladı derken her türlü maddeyi kullandım. Yıllarca kullandım, şöyle de bir gerçek vardı: Her içici bir satıcıdır. Bizde içmeyi yoğunlaştırdığımız dönemde tabi ki bunu içiyorsun, buna para yetiştirmek de önemli bir şey, para olmadan içemezsin. Bunun vesilesiyle içelim derken, içeceğimizi kurtaralım derken, içeceğimizin parasını çıkaralım

derken ufak ufak başlamışken belli bir zaman sonra işin tamamen içindesiniz ve para kazanmaya başlamışsınız bu şekilde para kazanmaya başladıktan sonra da daha büyük oynamaya daha büyük kazanmaya derken böyle böyle ticaretini yapmaya başladık.’ (K3, erkek, yaş 34)

Uyuşturucu ticaretinden dolayı ceza alan K4 (erkek, yaş 47) ise; K3 (erkek, yaş 34) gibi ilk başta uyuşturucu maddeyi kullanmaya başladığını, daha sonra içeceği miktarı temin edebilmek amacıyla satmaya başladığını belirtmiştir:

‘Maddi durumlar başka bir şey değil. Biraz alışkanlık, alıştık o maddeyi kullanırken. Bu sefer de içeceğimizi kurtarak derken öyle başladık. Zaten her içen bir satıcıdır.’ (K4, erkek, yaş 47)

Katılımcı, ailesinde veya çevresinde suç deneyimi olan birinin olup olmadığına ilişkin soruya ise; şu şekilde yanıt vermiştir:

‘Mahallemiz komple suç zaten Yenidoğan. Çevremizde böyle tartışma vs. hiç olmaz zaten ufak tefek şeyler anca. Bizim için en şey olan bu uyuşturucu, bu çıktı çıkmalı başımız dertten kurtulmadı.’ (K4, erkek, yaş 47)

K3 (erkek, yaş 34), ailesinde herhangi bir suç deneyimi olan birinin olmadığını belirtirken, Elazığ’dan İstanbul’a taşınmasıyla beraber farklı uyuşturucu türlerine daha kolay erişim sağlayabildiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bir anlamda uyuşturucu kullanımının veya temininin yaygın olduğu bir çevre içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumu çalışmanın sosyolojik suç teorileri bölümünde bahsedilen kontrol teorileri bağlamında ele almak mümkündür. Kontrol teorileri bireylerin suça yönelmesini engelleyen toplumsal faktörlere odaklanmaktadır. Aile, okul, sosyal çevre gibi birincil grupların ve yakın bağ ilişkilerinin suçu önleyici faktörler olduğunu savunan kontrol teorisyenlerine göre bu bağların zayıflaması durumunda suç eğilimi artmaktadır (Geçgin, 2019: 39-40). K3 (erkek, yaş 34) için de aile; suçla kendisi arasında bir engel oluştururken, Elazığ’dan İstanbul’a taşınmasıyla aile bağlarının zayıflaması ve dahil olduğu farklı sosyal çevreler suça yönelmesinde etkili olmuştur. Bununla beraber katılımcının Elazığ’dan oldukça kozmopolit bir yapıya sahip olan İstanbul gibi bir kente taşınması suç ile kentleşme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Turan (2014: 59)’ın da belirtmiş olduğu üzere büyük kentlere yerleşen farklı kültürlere ve değer yargılarına sahip insanların bir arada yaşamaları kentlerde meydana gelen suç olaylarına zemin hazırlamaktadır.

Doğma büyüme Ankara'nın Yenidoğan semtinde yaşayan K4 (erkek, yaş 47)'ün ise kendi mahallesini tamamen bir suç mahallesi olarak tanımlaması önemli bir durumdur. Kişinin suça yönelmesinde bağlı bulunduğu sosyal çevrenin oldukça etkin olduğu söylenebilir. Bununla beraber görüşme sırasında katılımcı kendi çocuğunun da uyuşturucu ticaretinden dolayı cezaevinde bulunmakta olduğunu belirtmiştir. Katılımcının çocuğunun da aynı suçtan cezaevinde bulunması suçun belli semtler özelinde adeta nesilden nesile aktarıldığını göstermektedir:

'Mesela benim çocuk da var o da cezaevinde şimdi 19 sene aldı, satıcılıktan. Bu eroin bağımlıları bunu 10 sene bıraksa da sonra içiyorlar da satıyorlar da. Bu ölünce biter anca.' (K4, erkek, yaş 47)

K5 (erkek, yaş 53) ise; cinayetten ceza almıştır. Kendisine olayın seyri sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

'Şimdi ben burada oturuyorum. Olay diyelim şurada karşıdaki binanın arkasında olmuş. Benim hiçbir alakam yok, bana telefonla bildirdiler. Oğlum karakola gidiyor. Doktor raporuna göre çocuk vurulmadan önce kemikleri kırılmış. Ölen çocuk 19 yaşında. Benim oğlum 14 yaşında. Buna kimse inanmaz diyor, imkansız diyorlar. Gerçekten de öyle yani. Çocuk karakolda sıkıştırınca biraz tabi ki katilin adını söylüyor. Hemen katilin evi arıyor. Lavaboda kanlı pantolon bulunuyor. Kuru kan örnekleri uyuşuyor. Ama buna rağmen halen elini kolunu sallıyor ve uyuşturucu satmaya devam ediyor o insan, milletin çoluğunu çocuğunu taciz etmeye ne biliyim haraç almaya devam ediyor. Benim oğlum onun yerine yatıyor. Tehdit ediyorlar, babanı da çıkartmayız cezaevinden onu da öldürürük bunu da diye.' (K5, erkek, yaş 53)

Görüşme sırasında K5 (erkek, yaş 53), oğlunun suçunu üstlenerek cezaevine girdiğini belirtmektedir. Bununla beraber katılımcı hem kendisinin hem de oğlunun böyle bir suç işlemediğini ve kendilerine yönelik iftira atıldığını belirtmektedir. Ailesinde veya çevresinde suç geçmişi olan birinin olup olmadığı sorusuna karşılık ise; babasının cinayetten dolayı ceza aldığını belirtmiştir.

K6 (erkek, yaş 54)'nın ise; silahlı yaralama suçundan başka davaları da bulunmaktadır. Toplam 7 yıl cezaevinde kalmıştır. Kişinin aynı suçtan birçok kez ceza alması, suçun mükerrer hale geldiğini göstermektedir. Katılımcı ceza almasına neden olan olayları anlatmak istememiş, şu örnek üzerinden açıklamıştır:

'Dün sana başıma gelen olayı anlattım. Benim rahmetli çocuğum var. Konya sokakta benim işim. Oraya kaldırıma arabayı koyuyorum. Geldi trafik polisi arabayı kurtarıcıya yüklemiş. Koştum gittim dedim kardeşim araba benim. Bak dedim bu benim rahmetli çocuğumun arabası. Ben dedi indiremem, bak kardeş dedim indir, bunaldım yani. Sen bu arabayı buradan götüremezsin, çünkü burada bir park yasağı yok, benim iş yerim burası. Öyle trafikle takıştık. Orada millet sever beni, çocuğun biri geldi polise iki üç tane vurdu, sen nereye götürüyorsun diye. Sonra işte 30 tane polis geldi, vay dedi sen polise hakaret ettin. Tanıdığım bir emniyet müdürü vardı, onu aradım. Müdürüm böyle böyle konu. İşte haklı polis görünüyor. Vay benim boğazıma sarıldılar, halbuki öyle bir sarılma marılma yok. Bizi karakola aldılar, vay sen polise vurmuşsun. Yandakiler vurmuş. Ben tanımıyorum dedim vuranı. Sonra dedim ben hangisine bir saygısızlık terbiyesizlik yaptım, ben burada 10 senedir dernek lokal işletiyorum. Biliyorsunuz gariban oluyor alıyorsunuz getiriyorsunuz. Polisler baktı şöyle, trafiği çağırdılar. Dediler davacı olma polise, ben de dedim olsun isterse. Benim gerçekten bir suçum yok yani. Orada yani ani dakika bir şey olsa başına iş almaya hazırsın. Yani bazen bizim çalışanlarımız, memurlar polisler kendilerini bir şey sanıyorlar. Kendi şeylerimiz yapıyor yani.' (K6, erkek, yaş 54)

Katılımcının ifadelerine bakıldığında, onu suça yönelten etkenlerin 'anlık' veya 'tesadüfi' geliştiğine yönelik bir inancı bulunmaktadır. Diğer taraftan suça yönelik bireysel sorumluluğunu reddederek, kolluk kuvvetlerinin davranış biçimlerinin olumsuz olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte katılımcı kendisinin kurmuş olduğu bir derneğin başkanlığını yürütmektedir:

'Ben Kayseri Develi Bakırdağlılar dernek başkanlığı yapıyorum. Bir lokal kurdum, memleketten gelince. Bizim Kayseri'den gelen 150-200 tane gurbetçi yanımda barınıyor. Mağdur bunların hepsi. İşte bunlara günlük yemek çıkartıyorum, garibanlara. Üstü de benim binanın pansiyon şeklinde yaptım. Orada benim 44 yatağım var, garibanlar yatıyor. Böyle işte faydalı olmaya çalışıyorum. (...) Dernekte kumar oynattırıyorum, işin gerçeği. Kumar oynattırmazsam gelir sağlayamıyorum, mecbur onları geçindirmek için. Ama

tabi emniyetle sıkıntı yaşıyoruz, baskınlar yaşıyoruz. Öyle bir mücadele veriyoruz.’ (K6, erkek, yaş 54)

İfadelerden de anlaşıldığı üzere K6 (erkek, yaş 54)’nın suç eylemi hala devam etmektedir, ancak ‘gariban’ olarak nitelendirdiği kişilere bu yolla yardım ettiğini düşünerek suç eylemini meşrulaştırmaktadır.

K7 (erkek, yaş 44) ise; farklı suçlardan birden fazla kez ceza alarak toplam 4 yıl cezaevinde kalmıştır. Suç deneyiminin olup olmadığına ilişkin soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

‘Kardeşim valla bizim hayatımız hep suçla geçti.’ (K7, erkek, yaş 44)

Kendisine yöneltilen suç işleme nedenleriyle ilgili soruya ise; şu yanıtı vermiştir:

‘Yaşam koşulları işte sonuçta o dönemki mücadele, şey değil. Balon satarken zabıta bıçakladık mesela küçük yaşta. Yaşam koşulları yani, geçim.’ (K7, erkek, yaş 44)

Katılımcının her iki ifadesinden de yola çıkarak, belli bir suç çevresi içinde olduğu ve suçun mükerrer hale geldiğini söylemek mümkündür. Bununla beraber, yine katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere düşük sosyo-ekonomik düzeye sahiptir. Dolayısıyla geçimini sağlayabilmek için çocukken sokakta çalışmaya başlaması suça itilmesindeki en önemli sebebi oluşturmuştur.

K8 (erkek, yaş 54) ise; bir astsubayla yaşadığı silah olayından dolayı yağmalama/gasp suçundan ceza almıştır:

‘2005 yılında bizim bir tane daha önceden başka bir yerden de tanıyormuş, o yüzden gelmiş. Biraz alkollü olduğundan silahını ona emanet etmiş. O da kardeşime veriyor. Kardeşim de çekmecenin gözüne koyuyor. Bu gidiyor. Gittikten sonra gittiği binada, kaynanasının binasıymış. İkiz binaymış, bu yan tarafa gidiyor. Bunu orada dövüyorlar. Daha sonra polis çağırıyorlar. Polis gelince bu asker inzibat görevinde, inzibat da önce bunun silahını soruyor. Bu da bilmiyorum diyor. Aradan biraz zaman geçiyor, hastanede dövmüşler biraz tabi. Aradan zaman geçtikten sonra bizim komşumuzda çalışan bir arkadaş vardı, o geldi bizim komşu silah kaybetmiş, astsubay kendisi dedi. Bir yere bırakmış ama nereye bıraktığını bilmiyor dedi. O da biz onu bekliyoruz silahı

bizde diye şey yapınca, gelsin biz onu bekliyoruz demiş benim birader. O da gidiyor emniyete beni döven onlardır benim silahım onlardadır diyor. Biz ondan ceza aldık ve 4 kişi ceza aldık. 3 idareci, ben o gün hiç yokum. İdarecinin biri hiç işe gelmemiş o gün, hiç yok. O yattı ben de yattım. Ben hiç dükkanda yokum. Adam şimdi gelse yine tanımam ben adamı. Bu bizde personel defteri vardı, resmi daireler gibi, o defteri bile kabul etmedi hakim. Mantık şu; gazinocudur yapar. Bu mantıkla biz ceza aldık ve inanır mısın hiçbir hakim hiçbir savcı bu dosyaya hala şu anda anlam veremiyor.’ (K8, erkek, yaş 54)

İfadelerden anlaşıldığı gibi, katılımcının kendisinin suçsuz yere ceza aldığına yönelik bir inancı bulunmaktadır. Bununla beraber katılımcının ‘mantık şu; gazinocudur yapar’ şeklindeki ifadesi, belli meslek gruplarında çalışan bireylerin, diğer bireylere göre suç eylemiyle daha çok ilişkilendirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda katılımcının ailesinde veya sosyal çevresinde suç geçmişi olan biri de bulunmamaktadır:

‘Hiç kimse yok, karakolun yolunu bilmezler’ (K8, erkek, yaş 54)

Katılımcının hem kendisi hem de aile veya sosyal çevresi itibarıyla de suç çevresi içinde bulunmaması, Becker (2017)’ın alt sınıftan bireylerin yargılama aşamasında, orta-üst sınıflara göre daha fazla ceza aldığına yönelik fikirlerinin doğruluğuna işaret etmektedir.

K9 (erkek, yaş 41)’a bakıldığında ise; cinayet ve yaralama suçlarından birden çok ceza almış ve toplamda 5-6 yıl cezaevinde kalmıştır. Kendisine olayın nasıl geliştiği sorulduğunda ses kayıt cihazını göstererek anlatmak istemediğini belirtmiş, ancak suça yönelmesindeki nedenlere ilişkin şöyle açıklama yapmıştır:

‘Gençliğin vermiş olduğu cahillik diyelim. Ortalığın şöyle böyle demesi, sen yaparsın sen edersin, ne biliyim kendi hakimiyetini güçlendirmek.’ (K9, erkek, yaş 41)

Görüşme sırasında arkadaş çevresinde de suç geçmişi olanların olduğunu belirten K9 (erkek, yaş 41)’un yukarıdaki ifadelerinden de yola çıkarak sosyal çevresinin suça yönelmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bununla beraber katılımcının görüşme sırasında arkadaş çevresine yönelik söylemiş olduğu şu ifadeler de önem taşımaktadır:

'Bu tip cezaevine girenlerin hepsinin arkadaş çevresidir. şu bile bir arkadaş çevresidir (Sigarayı göstererek) Niye içmiyor ya, içmeyen adam mı var ya, içmeyen adam değildir ya falan filan. Alkol de böyle mesela, içmiyorum aa sen ev kızı mısın ev erkeği misin halbuki adam içmiyor, bırak da içmesin yani. Sen zaten ciğerlerini bitiriyorsun, e bırak da adam iyi yaşasın. Ama işte rencide ederekten bir tane versene ya da cebine paket koymuş. Benim mesela çocukluk arkadaşım bayan kuaförü. Kırkından sonra alkole başladı. Eşi yönlendirdi onu da. Akşam diyor ki eşi mesela şu mekana gidelim, çocuk mekan bilmezdi. E dedim ki oğlum sen bu karıyı boşa (gülerek) sana dedim kötü örnek oluyor. İnsanın karısı teşvik ederse arkadaşı ne yapmasın değil mi?' (K9, erkek, yaş 41)

K10 (erkek, yaş 59) ise; kişisel verilerin kaydedilmesi suçu nedeniyle ceza almıştır:

'Ben bir albayın yazıhanesine mikrofon yerleştirdim. Mikrofon yerleştirmekten bir sene 8 ay ceza aldım. Ama bu 1 sene 8 ay 12 Eylöl darbesinde geldiği için üzerime müspet suçlar yıkılmaya çalışıldı. Tam 33 sene suçsuz yere yatırıldım. Ne yaptıysam hiçbir türlü ispat edemedim. 6 tane kız çocuğunun organlarını almışlar, albay bizi onları araştırmakla görevlendirdi. İçimdeki vatan sevgisi, insan sevgisi her şey boşa gitti. Her şeyi sildiler bir anda. Elimde belgelerim, kanıtlarım delillerim, dosyalarım, dosyamda tahribat yapıldığına dair belgelerim... Siz görseydiniz emin olun sizde şaşırırdınız. Bir sene nasıl 11 sene oluyor, 11 sene nasıl infazın infazı oluyor. Üç kere aynı infazı yapıp yatırıldım' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcı o dönem istihbarat kimliği olmasına rağmen, haksız yere ceza aldığını ve adalete olan inancının kırıldığını belirtmektedir:

'(...) bir albayın avizesine mikrofon yerleştirip, aşağı inip minibüse bindik. Ondan sonra da albay zarf attı. Ama albayın albay olduğunu bilmiyordum, doktor yazıhanesi yazıyordu. Sonradan öğrenilince iki albayın işi, olay bana döndü. Beni harcadılar işte. Adalete güvenmiyorum. Adaletin adalet olduğuna inanmıyorum Türkiye'de. Neden inanmıyorum, çünkü adaletin darbesini yemiş biriyim ben. Adalet mağduruyum.' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcının bu suçtan önce başka bir suç deneyimi bulunmamakla birlikte kendisinin bu konudaki ifadesi dikkat çekicidir:

'Ya ben hayatımda suç nedir bilmem. Abimin cebinden izinsiz bana harçlık verirlerdi, ceketi abime götürüp sen ver derdim.' (K10, erkek, yaş 59)

Bununla birlikte katılımcının ailesi veya sosyal çevresinde de suç deneyimi olan yakını bulunmamaktadır:

'Abim polisti. Ben yakalanınca istifasını verdi zaten. Öbür abim Yüksek Öğrenim Kredi Müdürlüğünde müdüdü. Ablam öğretmendi. Ben sağlık memurunun çocuğuydum ya. Bizim öyle suçla muçla ilgimiz olmaz, anlatabiliyor muyum? Suç nedir bilmiyordum ben ya.' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcının verilen ifadelerinden anlaşıldığı üzere katılımcı suç çevresine sahip olan biri değildir. Diğer taraftan 33 yıl gibi bir süre cezaevinde kalmış olması, kişinin adalete yönelik inancını büyük ölçüde değiştirmiştir.

K11 (erkek, yaş 42), 13 yaşında cinayet suçundan cezaevine girmiştir:

'Şimdi şöyle bir şey var; öldürme sebebiz Türkiye'nin iş adamlarını esir almış bir örgüt de demiyim de bir kişi, bir liderdi yani öldürdüğüm benim. 6 bin-10 bin arası iş adamını kurtardım. Tabi onlar da benim kızımın bütün masraflarını, yurtdışında okuma her şeyini onlar sağladılar. Ölmesi gerekiyordu yani. Ölme kaç kişinin kanını emip... Tefeci diyelim, ama profesyonel bir tefeci, böyle şahısları şey yapan değil de iş adamlarına yönelik tuzaklar düşürüp, ülkenin kaderini değiştirebilecek biriydi. Ondan sonra tabi cezaevinde çok iyi bakıldım ben. Çünkü kimsenin yapmadığı bir şey yaptık, gerekliydi yani. Olsa yine yaparım. Çünkü benim de çocuklarım var, benim de ailem var, benim de arkadaşlarım var. Niye gelip bizim iş adamımızı gelip koparma dediğimiz şeyleri niye yapsınlar yani.' (K11, erkek, yaş 42)

Katılımcı, gerçekleştirdiği eylemin haklılığını savunmakla beraber eylemine atfettiği anlamın oldukça büyük olduğu söylenebilir. Bu durum bir anlamda katılımcının, eylemini meşrulaştırma yolu olarak değerlendirilebilir. Özellikle de katılımcının böyle bir suçu oldukça küçük yaşta işlemiş olması ve devamında 21 yıl gibi uzun bir süre cezaevinde kalması dikkate değerdir.

K12 (erkek, yaş 43) ise; diğer katılımcılardan farklı olarak yardım ve yataklık suçu dolayısıyla siyasi suç kapsamındadır. Bununla beraber katılımcı, yine diğer katılımcılardan farklı olarak sorularda geçen ‘suç’ ifadesinden rahatsızlığını dile getirmiştir:

‘Öyle sorarsanız cevap vermem, bir suç yok ortada. Suç dediğiniz şey 8 Mart bildirisi dağıtmak. Suç yerine eyleminiz deseniz daha doğru olur ya da size isnat edilen konuyla ilişkin deneyimleriniz dersiniz daha doğru olur. Bu adli kişileri de rahatsız eder, çünkü genelde şöyle katiller dahi hiç biri kendisinin suçlu olmadığına inanıyorlar. Dolayısıyla soru rahatsız edici. Ben siyasiyim ve dolayısıyla eyleminin başlangıcı ve sonucu benim kendimi anlamam ve dünya görüşümü oluşturmamla başladı. İlk deneyim dediğiniz şey o olabilir.’ (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcının siyasi nedenlerle ceza alması ve bağlı bulunduğu ideolojik çerçeve doğrultusunda, suç ifadesine eleştirel baktığı söylenebilir. Dolayısıyla görüşmenin devamında soru içeriklerinin değiştirilerek kendisine yöneltilmesine dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda kendisini bu eyleme yönelten nedenler sorulduğunda şu yanıtı vermiştir:

‘Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal özgürlükler bir de burjuva sınıfının işçi sınıfını sömürmesine karşı çıkmam.’ (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcının hem buradaki ifadelerinden hem de yukarıda verilen ifadelerinden yola çıkarak, gerçekleştirmiş olduğu eylemleri ideolojik bir temele dayandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan kişinin ailesi veya sosyal çevresinde de benzer eylemler bulunmaktadır:

‘Çevremde, ailemde evet; çoğu sosyalist demokrat çok sayıda insan var. Tahkikata uğramış, devlet tarafından bir şekilde tutuklanmış çok sayıda insan var.’ (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcının anlattıklarından yola çıkarak sosyal çevresinin benzer ideolojik gruplardan oluştuğunu ve eylemlerinin temelinde bu çevrenin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. Cezaevi Sürecine İlişkin Deneyimler

Türkiye’de ve dünyada mevcut cezalandırma anlayışı büyük ölçüde, kişilerin belli bir süre kapatılmasına dayanmaktadır. Bu noktada, toplumsal yaşamdan mahrum bırakılan eski hükümlüler gerek cezaevi sürecinde gerekse tahliye sonrasında içinde buldukları yeni düzene adapte olmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda hükümlü gündelik hayattan uzaklaşarak, sabit bir ortam içine dahil olduğu ceza infaz kurumlarında farklı pratikler deneyimlemektedir. Bu pratikler; cezaevine alışma sürecine, cezaevinde geçirmiş olduğu ortalama bir güne, diğer hükümlüler ve cezaevi personeliyle olan ilişkisine, cezaevinde kaldığı süre boyunca ona yönelik yürütülen rehabilitasyon etkinliklerine bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Farklılaşan bu pratikler, hükümlünün tahliye sonrası toplumsal hayata yeniden katılımlarında oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Araştırmanın bu bölümünde hükümlülerin, cezaevine sürecine ilişkin deneyimleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Cezaevine Alışma Süreci

Bireyin, hukuk kurallarına aykırı bulunan ve hapsedilmesini gerektiren bir eylem gerçekleştirmesiyle ona atanan ‘hükümlülük statüsü’ ceza infaz kurumuna girdiği ilk anda başlamaktadır. Bu doğrultuda bireyin, içinde bulunduğu ortama alışma süreci ve bu süreçte cezaevine karşı geliştirdiği ilk tepki önem taşımaktadır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, cezaevine karşı olumsuz tutumları bulunmaktadır:

‘Cezaevi derken o cehennem binasını mı kast ediyorsunuz? İlk girdiğimde üzgündüm, insanları tanıımıyordum. Her memleketten insan, her çeşit insan, suçlu suçsuz psikolojisi içerisinde insanlar... Bir nevi okul gibi, bir hayat okulu gibi... Diyorlar ya hayat okulu... Öyle bir tabir vardı eskiden. Şimdi her şey bozuk, bazı cezaevleri okul gibi, bazı cezaevlerinde yaşanmaz. Ne bileyim yani, bunların hiçbiri anlatılmaz. Allah kimseyi yaşatmasın da, Allah kimseyi oraya da düşürmesin’ (K10, erkek, yaş 59)

‘Ben cezaevine ilk girdiğimde 18 yaşındaydım. Hani cezaevinin nasıl bir yer olduğunu tahayyül edemiyordum ama Ulucanlar cezaevine 5. koğuşa koyuldum. 30 kişilik yerde 90 kişinin kaldığı, sırayla uyunduğu bir ortamdı. Çok sayıda hasta tutuklu vardı, o hasta tutukluların yanımda öldüğüne tanıklık ettim. Arama vb. gibi bahanelerle devlet tarafından şiddet vb. şeylerle karşılaştım. Siyasi tutuklu olduğumuz için de hiçbir şekilde açık görüş vb. gibi

haklarımız yoktu o zaman. Hiç iyi bir yer değildi diyebilirim.’ (K12, erkek, yaş 43)

K10 (erkek, yaş 59)’un cezaevini ‘cehennem binası’ olarak tanımlaması, K12 (erkek, yaş 43)’in ‘hiç iyi bir yer değildi’ şeklindeki ifadeleri katılımcıların cezaevine ilişkin görüşlerini yansıtmaları açısından dikkate değerdir. Bununla beraber K12 (erkek, yaş 43)’in cezaevinin oldukça kalabalık olduğuna değinmesi, var olan bu olumsuz tutumun tetikleyici etkenlerinden olduğu söylenebilir.

Katılımcılardan bazıları ise; cezaevine alışma sürecini ‘uyum’ kavramından hareketle ifade etmişlerdir:

‘3 ay. Alışma süreci 3 ay. Şöyle söyleyeyim sana hocam, oraya ilk gittiğiniz zaman eyvah diyorsun zaten. Çünkü hani, korkun var. Cezaevi dedin mi korkuyorsun. Acaba bana ne olacak, ne bitecek, kaç sene alacam veya bu süreci nasıl bitireceğim diye içinde hep o korku var. Yatamıyorsun, yemek yiyemiyorsun. Bir iki üç gün dört gün dedikten sonra sana iş veriyorlar. Burayı sen temizle... Eğer sigara içiyorsan, günde bir paketse orada bir paket üç pakete çıkıyor. Gerçi ben hiç içmedim ama. Yani çok zorluklar yaşarsın. Ha ben şimdi Allah göstermesin yine gireyim hiç benim için bir zorluk yok. Gider otururum. Benim bir müebbetlik bir abim vardı, eline diline beline sahip olursan her yerde yatarsın derdi. Mesela bir koğuşa mı gittin, kenarda dur, kimseyle muhatap olma, ortamı bir tanı veya insanlara bak, kim iyi kim kötü. Yani birileri kötülüyor diye kötüleme sen de. Ben öyle bakardım.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Normalde cezaevinde harçlığın geldiği zaman, yani haftalık harçlığın yattığı zaman hiçbir sıkıntısı yok. Meydan parasını veriyorsan ondan sonra koğuştaki biraz da yani ona buna bulaşmayan bir tip olursan çok rahat edersin. Kimse sana şuradan kalk şuraya git demez. Orada anlaşmak önemli insanlarla.’ (K4, erkek, yaş 47)

Her iki katılımcının ifadelerinde de görüldüğü üzere, cezaevinin işleyiş düzenine uyum sağlandığı zaman zorluk yaşanmamaktadır. Bununla beraber, diğer hükümlülerle olan ilişkilerde de uyum ön plana çıkmaktadır.

K2 (erkek, yaş 38)'nin ifadelerinde dikkat çeken bir diğer durum, cezaevine yönelik korku hissine yapılan vurgudur. Bu korku temelde kapatılmaya ilişkin olmakla beraber, kişinin belirsiz bir durumda olması da korkuyu tetikleyen bir unsurdur.

Katılımcılardan bazıları ise; cezaevine alışma sürecini 'zorunluluk' kavramıyla ilişkilendirmiştir:

'Ya tabi bir korku var da içeriye iki-üç gün gibi belli bir sürede alışmak zorundasın. Çünkü niye alışmak zorundasın, çıkışın yok. Yani bunun da bilincindesin girerken. Cezan bitmeden çıkma şansın yok. Alışmayacağım desen ne olacak, mecbur alışacaksın yani.' (K9, erkek, yaş 41)

'Tabi, çok değişik şeyler hissettim. İlk girdiğinde inanamıyorsun hani yarın oradan çıkacakmış gibi geliyor. Çünkü bir alışma süreci var. Ve orası çok farklı bir yer. Yani kendine tamamen yeni bir dünya kurmak zorundasın, yeni bir dünya kuruyorsun ve bu dünyanın içinde özgürlük yok. İraden tamamen bir başkasının elinde, yani sen kendi iradeni kullanamıyorsun. Sana ne deniliyorsa onu yapmak zorundasın. Alışma sürecim biraz zor geçti tabi ki yani şöyle zor geçti, yani daha henüz ciddiyetini kavramadan sanki yarın çıkacakmış gibi geçti. Umut vardı, yakın zamanda çıkacağıma dair. Mahkemelere gidip geldikçe bu umudum kırılıyordu tabi ama yedi sekiz ay bu sıkıntıyı çektikten sonra artık alıştıyorsun. Gerçekten zor hani, çok zor bir şey... Düşünsenize bir odadasınız sevdiğiniz ve sevmediğinizle aynı havayı solumak zorundasınız. En nefret ettiğiniz insan sizin yanınızda onla geçinmek zorundasınız. Ne biliyim yani bu tür zorlukları vardı. Bunu 7-8 ay içinde aştık tabi ki, aşmak zorundasın. Çünkü yaşama şansın yok yani eğer aşamazsan. Daha sonra işte alışmaya başladık ve bu sefer oraya ayak uydurmaya çalıştık. (...) Belli bir süre sonra, ben kendim için konuşuyorum bunu, 1 yılı devirdikten sonra tamamen alışmış oluyorsun. Dünyayla bağın kesiliyor, bütün dünyanın orası olmuş oluyor. Normal yeni dünyanda yaşıyorsun yani.' (K3, erkek, yaş 34)

Katılımcıların, cezaevine alışmanın zorunlu bir durum olduğuna yönelik ifadelerini alışma sürecinde geliştirilen stratejilerden biri olarak yorumlamak mümkündür. K3 (erkek, yaş 34)'ün cezaevinde geçirdiği süreyi belirtirken 'yeni dünya' ifadesi ise dikkat çekmektedir. Buradan hareketle katılımcıların, cezaevi

sürecini gündelik hayattan farklı olarak inşa ettikleri ‘yeni normal düzenleri’ olarak gördüğü söylenebilir. Yukarıda bahsedilen uyumluluk haliyle beraber düşünüldüğünde bu durum hükümlülerin, cezaevine alışma sürecinde uyguladıkları pratikleri oluşturmaktadır.

4.2.2. Cezaevinde Gündelik Hayat

Ceza infaz kurumlarına giren hükümlüler, sınırları sıklıkla cezaevi yönetimi ve bağlı bulunan kurumun koşulları tarafından belirlenen yeni bir gündelik hayat akışı içerisine dahil olmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçeve kısmında ifade edildiği üzere Goffman (2015)’in total kurumlardan biri olarak tanımladığı hapishanelerde; gündelik hayata ilişkin farklı alanlar (uyumak, eğlenmek, çalışmak gibi) sabit bir mekânda ve aynı kurumda bulunan bütün mahkumlar tarafından bir yığın halinde gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan günlük faaliyetler, kurumun yönetiminde ve yönetimin belirlediği planlar doğrultusunda yürütülmektedir.

Katılımcıların cezaevinde geçirdikleri ortalama bir günde neler yaptığı sorulduğunda benzer yanıtlar alınmıştır. Genel olarak cezaevinde bir gün ilk önce sayımla başlamaktadır. Sayımın ardından kahvaltı yapılmakta ve sonrasında volta atmak, gazete okumak, bulmaca çözmek, sohbet etmek, televizyon izlemek gibi boş zaman faaliyetleri yürütülmektedir. Bazı katılımcılar kalınan cezaevinin durumuna göre spor faaliyetleri yürütüldüğünden de bahsetmiştir, ancak alanın kısıtlı olması nedeniyle daha çok voleybol oynandığı veya kişinin kendi bulduğu bir takım yollarla spor yapıldığı belirlenmiştir.

‘Günümüzü nasıl geçiyorduk; şöyle söyleyeyim sayımları veriyorduk, bahçeye çıkıyorduk, volta atıyorduk. İşte sevdiğimiz bir iki arkadaşımızla koğuştta sohbet muhabbet derken şöyle bir durum var dama oynayabiliyorduk, dama oynuyorduk. Onun dışında da zaten en büyük hobimiz sigara içmek (gülerek) birini yakıp birini söndürüyorduk, çay sigara bu yani. Tabi bu benim ilk yıllarımdı. Daha sonra daha da kendini alıştırmış, adapte olmuş oluyorsun. (...) Kendime vakit ayırmak adına kendimi bu sefer spora adadım. Mesela ağırlık yapıyordum kendime, su şişelerini tahtaya bağlayarak ağırlık yapıyordum, halter gibi düşünün bu şekilde ne oluyor, fitness mi oluyor vücut geliştirme gibi hani böyle sporlar yapıyordum. Hani o zaman vaktim daha iyi geçiyor. (...) Derken bütün cezaevi pembe dizi hastası, dediğim gibi en iyi

sosyal aktivite televizyon olduğu için mecbur her günümüze bir dizimiz oluyordu, sizde biliyorsunuz günümüzde de öyle her gün iyi bir dizi, onu sıralamışız her gün ortak bir kararla her akşam dizi saatlerinde de dizi izliyorduk. Onun dışında en büyük şeyimiz de haberlerdi, her saat başı haber izleriz yani öyle bir durum var. Böyle geçiyordu yani.’ (K3, erkek, yaş 34)

‘Sabah erkenden sayım yapılır. Sayımdan sonra kahvaltı olur. Kahvaltıdan sonra gardiyan gelir, yazdıracağımız gazeteleri, kahveleri, dondurma çikolata filan onları yazdırırız. Onlar gelir. Herkes dolabına koyar. O ara vakit geçer, voltayla falan filan. Öğle olur, tekrar yemek gelir. Ondan sonra bir sayım daha yemekten sonra... Ondan sonra sigara, volta, içerde gazete okursun, bulmaca çözersin. Herkesin ilgi alanı değişir yani. Ben volta atarken sen bulmaca çözersin, sen bulmaca çözerken ben gazete okurum. Öbürü gazete okurken bilmem abur cabur bir şey yemeye gider.’ (K9, erkek, yaş 41)

Boş zaman faaliyetlerinde televizyon izlemek ön plana çıkan bir faaliyet olmakla beraber koğuş içerisinde tek bir televizyon olması nedeniyle, ortak bir program belirlenerek o programın izlendiği görülmektedir. Bununla beraber bazı katılımcıların kendilerini geliştirebilmek adına farklı faaliyetlere yöneldiği de söylenebilmektedir.

‘Sabah kalkıp biraz spor yaptıktan sonra kitap okumak, düzenli kitap okumak ama belli bir sistematik kitap okumak, diğer arkadaşlarla sohbet, yemek hazırlama işlerine sırayla katılmak, bazen televizyon izlenirdi. Tek bir televizyon olduğu için akşamları tek bir konu veya herhangi bir program üzerine konuşurduk. Yani şöyle söyleyeyim, diğer arkadaşlarla çeşitli sosyal faaliyetler, voleybol, futbol gibi benzeri faaliyetler, görüş günleri vb. gibi rutin içerisinde bir çalışmaydı. Yani sosyolojiyi en çok cezaevinde okudum diyebilirim.’ (K12, erkek, yaş 43)

‘Gül yapıyordum, boncuktan el işleri yapıyordum, cüzdan, bayan ayakkabıları örüyordum, bayan kemerleri örüyordum, cüzdan, çanta, çeşit çeşit çantalar örüyordum. Sonra biraz sıkıldım boncuk işinden, bu sefer gemi işi, şekerlik işi, abajur, hamak, makrame işi; makrame yelekler, çantalar örmeye başladım. Ondan sonra kazak işine geçtim. El işleriyle meşgul olmak, hem para kazanıyordum hem meşgul ediyordum kendimi. Cezaevinde bayram günüydü,

yeğenlerim ziyaretime gelecekti, bir cüzdan sipariş ettim birine. Bayramın birinci gününe yetiştiremeyince gittim boncuk aldım ip aldım, nasıl dikildiğini öğrenmeden başladım kendim örmeye. Yetenek biraz da kabiliyet meselesi, herkes de şaşıtı zaten koğuştakiler, sonra hepsi bana sipariş vermeye başladılar. Ben bir tane cüzdan ördüm, herkes istemeye başladı, sonra cüzdan çeşitlerini değiştirmeye başladım, uzay mekikli cüzdan, körüklü cüzdan, mısır cüzdan örmeye başladım ve geliştirdim; kemer, patik. Açlık grevindeyken de içtiğim sigaranın külüyle duvarlara resim çizdim. Siliyor, tekrar resim çiziyordum. Öyle resim çizmeyi ilk külle öğrendim sonra kaleme döktüm. Hayatı işte bir taraftan tanıyor, bir taraftan kitap okuyor. Sürekli kitap benim için bir tutkuydu, kitaplar okudukça kendimi geliştirdim.’ (K10, erkek, yaş 59)

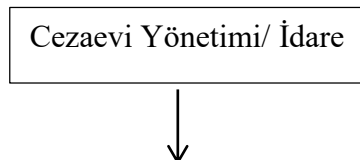
K10 (erkek, yaş 59) ve K12 (erkek, yaş 43)’nin ifadelerinde görüldüğü üzere yoğun bir şekilde kitap okumaya yöneldikleri ve böylelikle kendilerini geliştirdiklerine yönelik bir inançları söz konusudur. Diğer taraftan K10 (erkek, yaş 59) çeşitli el işleriyle uğraşmakta, bu sayede hem geçimini sağlamakta hem de vakit geçirmektedir.

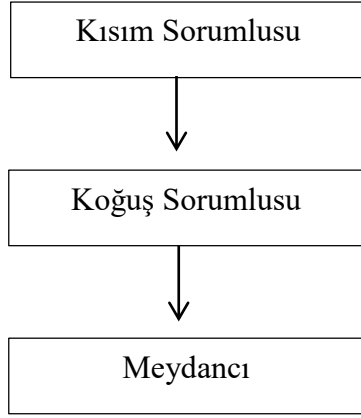
4.2.3. Cezaevi Hiyerarşisi

Ceza infaz kurumları, kurumun işleyişi ve gündelik hayatın düzenini sağlayabilmek adına belli kurallar etrafında yönetilmektedir. Yapılan görüşmelerde, cezaevi sürecinde bu kurallara uyulduğu sürece cezaevi içerisinde çeşitli sorunlarla karşılaşmadığı ifade edilmiştir.

‘Kardeşim kural nedir şimdi biliyor musun? Girersin sana oturur cezaevinde bir meydancı vardır. Çağırır seni orada koğuş sorumlusu vardır, işte sana der ki kural budur budur, yemek ortağı istiyor musun, eğer istersen salatadır şudur budur dışarıdan getiriyorsun. Bunları söylerler, bunun dışında da bir şey yoktur zaten.’ (K7, erkek, yaş 44)

Bununla beraber ceza infaz kurumlarında bahsedilen kuralların uygulanabilmesi ve günlük akışın işleyebilmesi adına belli bir hiyerarşi olduğu görülmektedir (Şekil 8.).

Şekil 8. Cezaevi hiyerarşisi

Şekil 8’de görüldüğü üzere, cezaevi hiyerarşisinin en üst kısmında cezaevi yönetimi/ idare bulunmaktadır. İdarenin akabinde koğuşların tamamından sorumlu olan kısım sorumlusu vardır. Kısım sorumlusunu kişinin kendi bulunduğu koğuştan sorumlu olan koğuş sorumlusu takip etmektedir. Hiyerarşinin en altında ise; genellikle koğuşun günlük işlerini yapan meydancı bulunmaktadır.

Meydancı olarak isimlendirilen hükümlü, maddi geliri bulunmayan ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla koğuşun günlük işlerini yapan kişidir.

‘Meydancı işte çayını getirir, çorbanı getirir. Koğuşu yıkar, koğuşa pas pas çeker sabah. Yemeği alır, ekmeği alır sabah. Kantin günü mesela cuma günleri, kaç kişi var koğuşta, 20 kişi var. 20 kişi birer paket sigara yazdırırdı buna. Onu da dedim ya zaten sigarası, permatığı, şampuanı, affedersin iç çamaşırı. Onu da yazdırıyordu, çünkü evden para alamıyorsun. Bu şekilde devam ediyordu. Meydancı hepimizden daha iyi işi götürüyordu. Ama tabi sen mişıl mişıl uyurken o çocuk sabahın altısında kalkıyordu. Ekmeğini alıyordu, yemeğini alıyordu. Saat 8 gibi sayımdan sonra, sofrayı kuruyordu. Hak ediyordu yani şimdi.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Kapalıda parası olmayan çok rahat yatıyor. Parası olan değil parası olmayan çok rahat yatıyor. Çalışıyor zaman geçiriyor. E şimdi orada çamaşırıydı bulaşığıydı, bunlar orada yıkanmak zorunda, e parası olmayanlar işte orada meydancı oluyorlar. Çayıydı, bulaşığıydı hizmetiydi. Bunları yapıyorlar, diğer mahkumlar da onun sigarasını alıyordu. Zaten orada kantin alışverişi yok. Sen yazıyorsun veriyorsun, senin hesabında para varsa, senin hesabından otomatik

olarak çekilir. Oradaki sistem farklı biraz. Ama diğer mahkumlar bakıyor tabi, orada kimseyi mağdur etmezler. Yani ben öyle gördüm. Bizim orada öyleydi. Biz 35 kişi yatıyorduk. 10 kişi kantin yapıyorduk. Diğerlerinin hiç biri kantin yapmıyordu, tamamen bizim aldıklarımızla işte, ne yiyeceksek beraber yiyoruz, sigaraysa bölüşüyoruz. Hep böyle grup grup yaptık. 3 grup yaptık, bunların başına da iki tane üç tane durumu iyi olan koyduk. İşte biz orada devletin verdiği dışında kahvaltılık alıyorduk, sebze meyve alıyorduk.’ (K8, erkek, yaş 54)

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı gibi; temizlik yapmak, bulaşık yıkamak, yemek hazırlamak gibi rutin işler meydancı tarafından, diğer hükümlülerin ihtiyaçlarını karşılaması koşuluyla gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber katılımcıların ‘*orada kimse mağdur edilmez*’ şeklindeki ifadeleri, cezaevi içerisinde hükümlüler arasında bir dayanışma ağı olduğunu göstermektedir.

Koğuş sorumlusu ise; koğuşun düzeninden sorumlu olan kişi olmakla beraber cezaevi yönetimiyle diğer hükümlüler arasındaki iletişimi de sağlamaktadır.

‘Koğuş sorumlusu senin ihtiyacını giderir, her türlü ihtiyacına bakıyor. Mesela seni rahatsız eden var mı, disiplin çok önemli cezaevinde. Yani gardiyandan çok koğuş sorumlusu ilgilenir bunlarla ve düzene sokar. Kimseye saygısızlık yapmayacaksın işte, millet olta atarken önünü kesmeyeceksin, saygılı olacaksın, küfür duymayacağım ağzından. Yani sen kabadayı olabilirsin, burada birkaç kişiye gücün yetebilir, ama burada ben varken kimseyi ezdirmem sana, der.’ (K5, erkek, yaş 53)

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla koğuş sorumlusunu idare belirlemektedir.

‘Koğuş sorumlusu birliği ve düzeni sağlar. Hani haraç kesiyim filan öyle bir şey yok. Hani o öyle televizyondakiler biraz abartılı. Böyle bir şey yok. O çünkü gardiyanların verdiği bir yetkiyle ordasın. Gardiyanların haberi var. Mesela diyelim burada bir şey oldu, kapıyı sadece koğuş sorumlusu açar. Kapıya vurur, der ki abi böyle böyle şu Ahmet sıkıntı yaratıyor. Onu gönderir veya burada hırsızlık oldu onu söyler. Mesela koğuş aranır, koğuş sorumlusu kalır, herkes dışarı çıkar. Bu şekilde devam ediyor.’ (K2, erkek, yaş 38)

Kısım sorumlusu koğuşların tamamından sorumlu olan ve koğuş sorumlusuyla idarenin arasında yer alan kişidir.

'Kimin neye ihtiyacı olursa ne sıkıntınız olursa açık kapınız burası diyor. Koğuş sorumlusu çözemezse bana gelin diyor kısım sorumlusu. Kısım sorumlusu da diyelim ki bizim orada 6 tane koğuş var, o 6 koğuştan sorumlu. Mahkumlar ama müdür gibi de bir şeyler. Sistemi ona göre yapmışlar. O da kendi çözemediği bir şey olduğu zaman idareye gidiyor, kendi çözdürüyor.' (K5, erkek, yaş 53)

Cezaevi hiyerarşisinin en üstünde idare/cezaevi yönetimi bulunmaktadır. Goffman (2015: 19)'ın belirtmiş olduğu üzere, total kurumlarda kuruma kapatılan kişiler ile 'denetleyici personel' arasında bir ayrım bulunmaktadır. Kurum içine kapatılan kişiler, bütün vakitlerini kurum içinde ve dış dünyayla sınırlı bir iletişim kurarak geçirmektedirler. Denetleyici personel ise; dış dünyayla toplumsal olarak bütünleşme imkanına sahip olan ve kurum içindeki çalışma saatleri sabit olan kişilerdir. Bununla beraber Goffman (2015: 19) iki grubun birbirine karşı olumsuz yargıları olduğunu belirtmektedir. Denetleyici personel, kapatılmış kişileri genellikle güvenilir bulmamaktayken, kapatılmış kişiler de personeli onları aşağılayan ve söz hakkı tanımayan kişiler olarak tanımlama eğilimindedirler.

'Personelle pek fazla diyalog kuramazdın kapalıda. Orada şöyle bir şey söyleyeyim bir şey gibisin, koyun sürüsü olur ya o şekilde çıkarsın sayım yapılır. Her şey zaten cezaevi yönetimindedir.' (K7, erkek, yaş 44)

Goffman (2015: 20) kuruma kapatılan kişiler ile onları denetleyen personel arasında belli ölçülerde iletişim gerekli olsa da gardiyanın temel olarak kapatılmış kişilerle daha üst düzey personel arasında bir aracı olduğunu belirtmektedir. Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla da hükümlüler doğrudan gardiyan dahil olmak üzere cezaevi yönetimiyle iletişime geçememektedir. Cezaevi içerisinde hükümlü, herhangi bir sorunu veya ihtiyacı olduğunda önce koğuş sorumlusuna durumu iletmektedir. Koğuş sorumlusu, o hükümlü için gardiyanla iletişime geçmekte, gardiyan da gerekli durumlarda daha üst düzey personele (cezaevi müdürü gibi) durumu iletmektedir. Dolayısıyla cezaevi hiyerarşisi içinde alt-üst olarak ayrılan grupların doğrudan bir teması veya iletişimi mümkün olmamaktadır.

‘Şahsen benim personelle aram iyiydi. Ama şöyle bir gerçek var ki bir mahkumla gardiyanın kolay kolay iyi geçindiği görülmez tabi. Ama benim iyiydi. Çünkü kişiden kişiye karakterden karaktere değişir bu. Ben insancılımdır, sorunlarımı çözeceğim ilk şey tatlı dil ve doğru yol olan iyilikle çözerim. Ama sizde takdir edersiniz içerde yatanların %99,9 suç potansiyeli yüksek insanlardır ve zaten suç işlemiş gelmiş oraya, hepsinin içinde kabadayılık var. Yani gardiyanlarla çok da iyi geçinildiği söylenemez.’ (K3, erkek, yaş 34)

‘Valla cezaevi personeliyle pek orada muhatap olma şansın yok. Sabah akşam sayıma geliyor o kadar.’ (K8, erkek, yaş 54)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu cezaevi yönetimiyle pek fazla iletişim kuramadıklarını belirtirken, görüşmeler sırasında personelle ilgili doğrudan olumsuz bir tutum saptanamamıştır. Yalnızca K12 (erkek, yaş 43)’nin siyasi hükümlü olması ve cezaevinde kaldığı süre içinde bir kolunu kaybetmesi gibi büyük sağlık sorunları yaşaması nedeniyle, cezaevi personeline karşı olumsuz bir tutumu bulunmaktadır.

‘Özellikle hastane ve mahkeme gidişlerinde jandarmaların saldırısı oluyordu. Çok sayıda arkadaşımız yaralanmıştı. Cezaevi içerisinde de gardiyanlar pek bize bulaşmıyorlardı o dönemde ama son bu şu F tipi zamanında daha fazla gardiyan saldırısı ve şiddeti daha fazla olduğunu biliyorum. Cezaevindeki şiddeti bizzat yaşamış bir kişiyim ben. Dozerle kolumu koparttıkları için bundan daha ötesi ne olur bilmiyorum.’ (K12, erkek, yaş 43)

4.2.4. Hükümlüler Arasındaki İletişim

Cezaevi içerisinde birlikte kalan hükümlülerin diğer hükümlülerle olan iletişim düzeyinin daha farklı bir boyutta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Goffman da bu duruma değinerek, kuruma kapatılan kişiler arasında arkadaşlık ilişkisinin yanı sıra daha farklı bir bağ oluşumu bulunduğunu ifade etmektedir. Kuruma kapatılan kişiler arasında özel dayanışmalar söz konusu olmakla beraber bu dayanışmalar koğuş gibi fiziki olarak kapalı alanlarda gerçekleşmektedir. Kapatılan kişiler belli bir ortaklığın bulunması ve tek bir birim tarafından yönetilme hissi nedeniyle ‘ortak kader’ anlayışına sahiplerdir (Goffman, 2015: 69).

'Şimdi şöyle bir durum var. İslah evinde beraber yattığımız arkadaşlarımızla da şu anda kardeş gibiyiz. Aynı ana babadan değil ama benim şu an nereden baksan 400'ün üzerinde kardeşim var. Ama öyle böyle değil, malını verir. Şimdi hiç bir kardeş kardeşe mal bile vermez. Ben derim bankada ne kadarınız var? 100 milyar. 50'sini bana gönderin derim, hiç ikiletmeden gönderirler. 50 milyar ne demek hepsini al derler. Bende de olsa aynı. Biz ıslah evindeki arkadaşlar birbirimize çok bağlıyız.' (K11, erkek, yaş 42)

'7-24 aynı yemeği yiyorsun, aynı suyu içiyorsun, sohbet ediyorsun, dertleşiyorsun. Ya düşün, affedersin, iç çamaşırımızı bile beraber yıkıyorduk. Biz böyle çamaşırımızı duvara vurup vurup atardık hani biraz daha temiz temizlesin diye. Mesela 4-5 tane leğen vardı, onların içine dökerdik. Sırayla gider gelir kaynatırdık. Bir de bizim mangal günlerimiz olurdu, K tipi cezaevlerinde. Bir gün öncesinde mesela etlerimizi alırdık kantinden. Ya tabi kötüsü olduğu kadar güzelliği de oluyordu. Mesela unutamazdım ben mangal günlerini. En son cezaevinden çıktığımda dedim ki artık cezaevi olayı benim için bitmiştir.' (K2, erkek, yaş 38)

Yukarıda verilen katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere; hükümlülerin kendi aralarındaki ilişki, içinde buldukları duruma bağlı olarak özel bir dayanışma ağı oluşmasına neden olmaktadır. Bu noktada K12 (erkek, yaş 43)'nin ifadeleri de dikkat çekmektedir:

'Bizde siyaseten dost ve yoldaş kuralı vardır. Bir komün halinde kalırız. İç çamaşırlarımız, özel eşyalarımız hariç her şeyi paylaşıyoruz, yemekler dahil, gelen bir çok şeyde dahil. Dolayısıyla içerde düzenli bir yaşam vardı. Zaman zaman tabi ki kapalı alanda kalmanın gerginlikleri anlaşılamamanın vb. şeyler oluyordu. Başka alanlarda daha katı siyasi kuralların olduğu işte benzeri şeyler duydum ama benim bulunduğum bölümde, günlük hayatımı kendimce tanımlayabildiğim çizebildiğim ama diğer arkadaşların da o hayat çizgilerini çok tecavüz etmediğim bir yaşam tarzı kurdum. Hatta onlarla bir duvar gazetesi vb. gibi şeyler de yaparak alanda kendi okuduğumuz kitapları tartışma ve birbirimize aktarma gibi hedeflerimiz olurdu. Ben gayet öğretici, hatta benim için bir üniversite gibi oldu diyebilirim. Bugün eğer az çok bir kaç söz edebiliyorsam o günün birikimleri sayesinde.' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcının anlattıklarına bakıldığında bağlı bulunduğu ideolojik görüşten kaynaklı farklı bir ilişki olduğu görülse de cezaevi içerisinde, ortak bir anlayışın hakim olduğu ve katılımcının kendini geliştirmesinde diğer hükümlülerle kurmuş olduğu ilişkinin oldukça etkili olduğu görülmektedir.

4.2.5. Ceza İnfaz Kurumlarında Yürütülen Rehabilitasyon Faaliyetleri

Hükümlülerin ceza infaz kurumlarında buldukları süre boyunca yürütülen rehabilitasyon faaliyetlerine katılımı oldukça önemlidir. Rehabilitasyon faaliyetleri, hükümlülerin kurum içindeki zamanlarını değerlendirebilmelerini sağlamanın yanında meslek edinmenin bir yolunu oluşturmaktadır. Bu faaliyetler sonucunda belli bir mesleki beceri kazanan hükümlünün, tahliye sonrası bu beceriye karşılık gelen bir alanda kamu veya özel sektörde çalışabilmesi faaliyetlerin etkinliğini kazandıracak en önemli unsurdur.

Yapılan görüşmelerde, hükümlülerin çoğunluğu ya cezaevinde bu faaliyetlerin olmadığını ya da olmasına rağmen katılmadıklarını da ifade etmişlerdir:

‘Öyle bir kurs filan yoktu. Ben Sincan’da görmedim. Şimdi şöyle Sincan’da yok o tür şeyler. Ama ufak ilçelerde ufak yerlerde var. Sincan çok kalabalık çünkü. Yoksa herkes katılmak ister, buradan çıkıyım da bir güneş göreyim, bir hava alayım, nereye gidiyorlar diye merak için gider insanlar. Çünkü hep aynı insanları görüyorsun, aynı odadasın, aynı yerdesin, sadece havayı görüyorsun. Oraya mesela top oynamaya gidenler ismini yazsın diyorsun, koğuşta 35 kişi varsa 35 kişi de yazdırır. Kimse top oynamak için gitmiyor oraya. Havayı göreyim diye gidiyor. Güneş görebileyim, değişik birini görebileyim.’ (K8, erkek, yaş 54)

‘Hapishanede öyle bir kurs murs yok, avutma yani hepsi. Cezaevinde istersen olur tabi ama genelde öyle şeyler açıkta olurdu. Kapalıda yoktu öyle bir şey.’ (K6, erkek, yaş 54)

‘Hiç katılmadım ama diyorum ya onlar şu an lüks olan cezaevinde var, bizim zamanımızda yoktu. Bizde içerde kendi kabiliyeti olan daha eski mahkumlar, ne öğrenmiş senin şu kolundaki bilekliği öğrenmiş, tığ örüyor. Kendi yapıyordu. Daha önceden başka cezaevinde senden öğrenmiş benden öğrenmiş. Yani ahşabını getirttiriyordu, boyasını getirttiriyordu ne bileyim

demir çubuğu varsa onu getirttiriyordu. Onu kendi kabiliyetiyle yapıyordu, birisi öğretmiyordu.’ (K9, erkek, yaş 41)

K9 (erkek, yaş 41), yaklaşık 20 sene önce cezaevine girdiği için kendi zamanında olmadığını belirtirken, K8 (erkek, yaş 54) ise son dönemde tahliye olduğunu ancak cezaevinin çok kalabalık olması nedeniyle bu tür faaliyetlerin yapılmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla geçen zamana bağlı olarak bu tür faaliyetlerin ne derece yaygınlaştığı tartışmalıdır.

Rehabilitasyon faaliyetleri olmasına rağmen katılmadığını belirten katılımcılardan bazılarının ifadesi ise; şu şekildedir:

‘Katılmadım. Çünkü ben suçsuz olduğum için çıkacağımı biliyordum. O yüzden de uzun süreli kurslara katılmadım. Ama öyle şenlik gibi şeylere gittik.’ (K5, erkek, yaş 53)

‘Hiç birine gitmedim ben. Sadece en son girdiğimde tapuda çalıştım ben. Sevmiyorum ya öyle şeyleri. Cezaevinde katılsam da bir şey hissetmezdim. Sıkıyor belli bir süre sonra.’ (K7, erkek, yaş 44)

‘Var tabi ki var. Kayseri kapalı cezaevinde olmuştu, orada kısım sisteminin olduğu bir cezaeviydi 9 koğuşun ortak alana açıldığı bir cezaeviydi. 80 kişiyle aynı noktada yatıyorsun, yani aynı şeyleri paylaşıyorsun. Orada atölyeye çıkarıyorlardı. Ama tabi şöyle bir durum var orada da yine kısıtlama ayırışım vardı. Mesela benim suç şeyimi almıyorlardı, uyuşturucu suçundan yatanları atölyeye almıyorlardı. Atölyede işte atıyorum saat yapıyorsun, daha değişik şeyler yapıyorsun gün içerisinde mesai saatine kadar seni atölyeye götürüp getiriyorlar. Daha sonra ara ara bilgisayar kursları oldu. Buna benzer birkaç kurs açılıyordu. Ama bunlar da kısıtlı şeyler vardı. Ben tabi bunların hiçbirine gitmedim işin gerçeği. Ama gidenler vardı.’ (K3, erkek, yaş 34)

K3 (erkek, yaş 34)’e neden bu faaliyetlere katılmayı tercih etmediği sorulduğunda ise; yanıtı şu şekilde olmuştur:

‘Özel bir sebebi yok ama ben istemedim, o dünyaya kendimi kurmuşum ya, dışarıya açılıp hani böyle farklı şeyler görünce daha fazla sıkıntı çekeceğimi düşündüğüm için gitmedim yani.’ (K3, erkek, yaş 34)

Katılımcının bu tür faaliyetlere katılımını engelleyen unsur, bu faaliyetlerin cezaevine alışma sürecini olumsuz etkileyeceğine yönelik algısı iken K5 (erkek, yaş 53)'in ise suçsuz olduğuna ve kısa sürede çıkacağına yönelik inancı bu faaliyetlere katılmamasına neden olmuştur. K7 (erkek, yaş 44)'nin ise genel olarak bu tür faaliyetlere karşı olumsuz bir tutumu olduğu söylenebilir.

Rehabilitasyon faaliyetlerine katıldığını belirten katılımcıların görüşleri ise; şöyledir:

'Oluyordu. Psikologlar geliyordu, din hocaları geliyordu. Bize moral vermek için geliyorlardı, kafasını kapıdan uzattı bize baktı baktı, geri çekti kafasını sonra tekrar baktı. Sonra içeri girdi, ağlamaya başladı. Ben dedi kusura bakmayın, ben alışmamışım cezaevine böyle. Ben dedim hocam yamyam değiliz. Böyle yaparak bizi de üzüyorsunuz, bizi dışlamış oluyorsunuz. Sonra rahatladı tabi hoca. Böyle şeylerimiz oluyordu, bilgisayar kursu, biçki dikiş kursu, sosyal faaliyetlerde tiyatrolara katıldım. Tiyatrolarda görev aldım, şiir okudum. Bazı etkinliklere, sosyal faaliyetlere katıldım. Voleybol turnuvalarına katıldım. Çok güzel servis çekerdim. Bunlarla uğraşırdım. Açlık grevindeyken bile voleybol oynamaya çıkardım. Çünkü spor tutkumdu benim. Kitap okumayı sevdiğim kadar sporu da seviyordum. Kendimi meşgul etmeseydim ya kanser olurdu ya verem olurdu. Ama bunlar kendi yaptığım faaliyetlerle oldu. Yoksa cezaevinin bana sağlamış olduğu daktilo kursu, muhasebe kursu ne fayda sağlardı ki. Muhasebe kursundan aldığım diplomam var ama yok elimde.' (K10, erkek, yaş 59)

'Yumurta bile kıramazken revani tatlısı yapmayı öğrendim. Ben ütü yapamazdım. Dikiş dikmeyi öğrendim, yani hep kendimi geliştirdim. 4-5 tane sertifikam var. (...) İçerde çeşitli kurslar var işte, yani sen istersen. İstemezsen yapacak bir şeyin yok. Zorunluluk yok. İster bilgisayar kursuna git, ister gemi atölyesine git, ister mobilya kursuna git, ister terzihaneye git, o sana kalmış bir şey. İster aşçıhaneye git. Yani, dilekçe veriyorsun. Ben diyorsun ki; çiçek kursuna gidiyorum, yapay çiçek yapmak istiyorum. Kimisi gümüş atölyesine gitsin ister. Benim elim biraz daha marangoza yatkındı. Ben daha çok gemi yapmayı tercih ettim. Bir sene boyunca hiç çıkmadım. Biz gemi yapardık, açık görüş günlerinde seyyar koyardık, satılırdı mesela. Tekstile gittim, mobilyaya

gittim, gümüşlüğe gittim, yemekhaneye gittim. Bunlar zaten yeterince benim zamanımı almıştı. Hepsinde de 2 sene 3 sene devam ettim. Öğretmenlik de yaptım. Mesela yeni gelenlere ben yardımcı oluyordum. Mesela ütü nasıl tutulur, çift dikiş yapılmamasını hepsini göstermişim ben.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Bilgisayar kursuna katıldım. İşte spora çıkıyorduk, voleybola filan çıkarıyorlardı. Başka da bir faaliyetim yoktu. Ha mesela tiyatroya çıkardıldardı. Öyle üç dört tane şeye katıldım.’ (K4, erkek, yaş 47)

K4 (erkek, yaş 47) bu faaliyetlere katılımının ona fayda sağlayıp sağlamadığı sorusuna ise; şu şekilde yanıt vermiştir:

‘Kafayı dağıtıyorsun yani başka da bir şey olmadı. En azından gün bitiyor, diğer türlü onun bunun tartışmasına şahit olacaksın en güzeli gidiyorsun geliyorsun sabah geliyorlar akşam bırakıyorlar.’ (K4, erkek, yaş 47)

Rehabilitasyon faaliyetlerine katılmış olan katılımcılar; spor faaliyetleri, el becerisine yönelik faaliyetler ve tiyatro gibi çok çeşitli sosyal etkinliklerde yer almışlardır. Katılımcıların cezaevinde gerçekleşen bu etkinliklere katılım sağlamaları oldukça önem taşımakla beraber, bu faaliyetlerin sağladığı faydaya ilişkin bakış açıları tartışmalıdır. Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, katılımcılar bu faaliyetleri büyük oranda cezaevinde geçirdikleri süreyi değerlendirebilecekleri boş zaman etkinlikleri olarak görmektedirler. Bir anlamda, bu faaliyetlere katılmış olmalarının tahliye sonrasında bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. K10 (erkek, yaş 59)’un ‘cezaevinin bana sağlamış olduğu daktilo kursu, muhasebe kursu ne fayda sağladı ki’ ifadesinde de görüldüğü üzere, katılımcılar bu faaliyetler sonucunda aldıkları diplomaların veya sertifikaların bir faydası olamayacağına inanmaktadırlar. Bu doğrultuda cezaevinde gerçekleştirilen rehabilitasyon faaliyetleri hükümlülerin boş zamanlarını etkili değerlendirebilmek adına önemli olsa da bu faaliyetlerin esas etkililiği tahliye sonrası iş bulma sürecinde görülmelidir.

4.3.Cezaevinden Sonraki Sürece İlişkin Deneyimler

Hükümlülerin, cezaevinden tahliye olmalarıyla beraber toplumsal hayata yeniden adapte olma süreçleri oldukça önem taşımaktadır. Tahliye sonrasında hükümlü bireyin cezaevinden önce sahip olduğu kimliği değişime uğrayarak, birey ‘eski hükümlü’ statüsü kazanmaktadır. Bireyin tahliye sonrasında beraber gelen bu

statüsel değişimi başta mesleki alan olmak üzere pek çok alanda kendini göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın bu bölümünde hükümlülerin tahliye sonrası yaşamış olduğu deneyimler ele alınmıştır.

Hayatlarının belli bir bölümünü kapalı bir kurumda, sınırlı iletişim ve sosyalleşmeyle geçiren hükümlülerin, tahliye oldukları ilk anın oldukça zor geçtiğini söylemek mümkündür.

‘Çıktığımda bocaladım bir sene. Bocaladım, evimi bulamadım. Geldim, dört beş kere taksikle dolandım, evi bulamadım. Geri Etlige kız kardeşime döndüm. Dedim ki evi bulamadım ben.’ (K1, kadın, yaş 58)

‘Şimdi şöyle o psikoloji çok farklı anlatamam, dışarıya alışman zaten zor. O son üç ay geçmek bilmiyor, çünkü dışarıya çıkacağını biliyorsun, ne yapacaksın? Anne baba yok, bitmiş artık. Ne yapabilirim, nasıl edebilirim diye onun hayaline başlıyorsun. Cezaevini unuttun, yatamıyorsun. (...) Ama tahliye olduğum o günü hani derler ya anlatılmaz, yaşanır. Hiç ummadığın an tahliye oluyorsun. Ben artık kaç bin kişi gönderdim onu hatırlamıyorum. Benim ama psikolojimde her zaman şu vardı; ben hiçbir zaman çıkamayacağım. Odaklanmıştım. Ben çıktığımda 110 kiloydum, yürüyemiyordum bile.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Bir yere gidemedim. Kapıya çıktım, hangi yöne gideceğimi bilemedim. Arka kapıdan çıktım, ön kapıdan çıkmadım. Arka kapıdan çıktım yönümü bulamadım. Bir saat sonra filan arkadaşlarım geldi beni almaya.’ (K11, erkek, yaş 42)

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere, tahliye sonrası kişi büyük bir bocalama süreci içine girmektedir. Özellikle de cezaevinde kalınan sürenin uzunluğuna bağlı olarak, toplumsal hayata alışma sürecinin de o kadar uzun süreceği söylenebilir. Örneğin, K11 (erkek, yaş 42)’in çok küçük yaşta cezaevine girmesi ve 21 yıl gibi uzun bir süre cezaevinde kalması kişinin pek çok açıdan zorluk yaşamasına neden olmuştur.

‘13 yaşını hiç atlatamadım. Daha hala da öyledir. Mesela geçen burada bir sakalaştık, elma yiyorduk biri elimden alacak gibiydi hemen kaptım o benim elmam diye. Yani o çocukluğun şeyini hala atlatamadım. Şöyle oldu ama 13

yaşındayken 50 yaşında bir adam oldum. Çıktıktan sonra çocuk oldum. Mesela benim oğlum var küçük Antalya'da o. Didişiyorum onunla, o benim arabam o benim bilmem ne, o benim giysim. Koluma giyiyorum giysisini ortalık karışıyor. Halbuki giyilecek şey mi? Çok duygusalımdır ben, ama çok büyük işler içindeyim de aynı zamanda. Orada da çok olgunuz. Uçurum, iki uç kısımdayım yani arası yok.' (K11, erkek, yaş 42)

Benzer şekilde K10 (erkek, yaş 59)'un ise 33 yıl cezaevinde bulunması, tahliye sonrasındaki süreci oldukça zor geçirmesine neden olmaktadır. Kişinin bu denli uzun bir süre cezaevinde kalması cezaevine girdiği zamanla, tahliye olduğu zaman arasındaki sosyal yaşam farkını da derinleştirmektedir. Bu noktada katılımcının buna ilişkin ifadelerinin tamamının verilmesi gerektiğine inanılmaktadır:

'Bir eskiden yaşadığım ülkeye bak, bir de şimdiye bak. Hani derler ya ben Paris'te mi yaşıyorum diye. Her yer çok güzel olmuş. Kim derdi ki eskiden bankaya kartı koyacaksın da para alacaksın. Ben tahliye oldum, deniz kenarına gittim. Gençler el ele tutuşmuşlar, banklarda oturmuşlar, hayatı yaşıyorlardı. Beni görünce şaşırıldılar, hepsinin gözü bendeydi yani dikkat çekiyordum, cezaevinden çıktığım için. Ben de deniz kenarına çekildim. Valizimi koydum, soyundum, denize atladım. Dediler ki amca intihar ediyor, hayır dedim intihar değil 33 senenin acısını çıkarıyorum. Polis çağırdılar, intihar ediyor diye. Çıktım, giyindim. Oradan sonra da hayata başladık. Bir çıktım ki metrolarda kayboldum, başka bir dünyada gibiydim. Bilmediğim bir şey; yerin altına iniyorsun, merdivenle iniyorsun, merdivenle çıkıyorsun. Ben girmeden önce de vardı yoktu değildi öyle yürüyen merdiven, ama bir tane vardı, bu kadar gelişmiş değildi. İki günde bir arıza veriyordu. Şimdikiler yerden geliyor, gidiyor. Bir acayip. Bir sürü araba markaları, sigara markaları... Düşünebiliyor musunuz bir sürü bisküviler, şekerler, çikolatalar... Her şey değişmiş, eskiden monoton bir hayat yaşıyordum. Çikolatalarımızın hepsi sabit belliydi, yaşantımız belli, gördüklerimiz belli... Bisküvi çeşitleri, Ülker vardı bir, bunların hepsi belliydi yani. Sonra süt çeşitleri, marketlerde süt çeşitleri, pastane çeşitleri... Her şey değişmiş; yazılar, tabelalar... İnsanlar değişmiş, örf, adetler değişmiş, insanların hareketleri değişmiş, tavırları değişmiş, insanlık değişmiş. Metroya biniyorsun, 15 yaşında genç elinde telefon ne sana

bakıyor, ne sağa sola, ayakta da bir hamile kadın var, dedim ki kardeşim bir yer verir misin? Dedi ki ben de para verdim, ben buradan taksime kadar ayakta mı gideyim, bekleyeydi dedi bana. Dedim kaç para verdin? E dedim al bu parayı in, sen bir dahakine binersin. Bayana dedim gel otur. Amca dedi sen benden yaşlısın otur, ben de dedim sen hamilesin. Bir sonraki durakta indim, gözlerim doldu ağlamak için indim insanlığın bu haline.’ (K10, erkek, yaş 59)

4.3.1. Tahliye Sonrası İş Yaşamı

Eski hükümlülerin toplumla bütünleşmelerini sağlamada en önemli araç düzenli bir işte çalışmalarıdır. Özellikle de işsizliğin suçu tetikleyen bir unsur olduğu göz önünde bulundurulduğunda önemi daha iyi anlaşılabilir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde Dönmezer (1975: 306)'in çalışmasında düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin, yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip sınıflara göre suç işlemeye daha fazla yatkın oldukları ortaya konmuştur. Güngör (1997: 21) de işsizliğin bireyi suça yönelten en önemli faktörlerden olduğunu ve suç işlemeye eğilimli bireylerin daha çok işsizler arasından çıktığını belirtmektedir. Eski hükümlülerin tahliye sonrasında istihdam edilememeleri toplumdan soyutlanma başta olmak üzere toplumsal ilişkilerin giderek zayıflaması ve yeniden suç işleme ihtimalini arttırmaktadır (Güngör, 1997: 21). Bu doğrultuda, bireyleri suç işlemeye iten ekonomik faktörlerin göz ardı edilmesi ve var olan durumun bireyin tahliyesi sonrasında da devam etmesi suçun önlenememesine neden olmaktadır. Suç tekrarının fazla olması durumunun ise bireyin yeniden sosyalleşmesini büyük ölçüde engelleyebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yapılan bu çalışmada eski hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçlerini anlayabilmek adına, çalışma yaşamlarının ve bu yaşam içinde karşılaştıkları zorlukların ortaya konması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda eski hükümlülere tahliye sonrasındaki iş yaşamlarıyla ilgili çeşitli sorular yönetilmiştir. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğu, tahliye sonrasında iş bulamadıklarını ve başvuru yaptıkları iş yerlerinden eski hükümlü olmalarından dolayı olumsuz cevap aldıklarını ifade etmişlerdir.

‘Şöyle isterseniz sıralayayım nasıl bir süreç geçirdiğimi. Şimdi ben tahliye oldum, memleketimde yani ailem istemedi başka bir yerde olayım kendileriyle yaşamamı istedikleri için memleketim olan Elazığ’a geldim ve zaten denetim

büro üç gün süre veriyor başvurmanız için. Denetim büroya gittim dediler ki bir hafta içinde sigortalı bir iş buldun buldun ya da vergi levhali dükkân açtın açtın yoksa bunları yapamıyorsan seni kamu hizmetine vereceğiz. 4 ay kamu hizmetinde çalışacaksın ve ben o ara tabi kamu hizmetine başlamak zorunda kaldım çünkü bir hafta sürede iş bulmak çok zor. İstanbul'da filan olsa tamam diyeceğim de ama Elazığ'da böyle bir imkan yoktu. Ben de tabi bu sefer semtim olan Hilalkent'de camiye verdiler. Sabah 8-12 arası oraya gidiyordum ben. O ara tabi iş aramaya başladım ben ve şöyle bir şey İstanbul'da makinecilik tekstil alanında çalıştığım için burada Elazığ'da bir fabrika tekstil üzerine geldi dediler, gittim oraya iş görüşmesine içeri girdim böyle böyle dedim ben makinede çalışmak istiyorum. Tabi şaşırdılar çünkü Elazığ'da makine bilen orada çalışacak olan yok, çünkü o zamana kadar Elazığ'a böyle bir iş gelmediği için makineci yok. Usta mısın dediler evet ustayım dedim. Nereden çalıştınız, öğrendiniz dediler. Dedim ben İstanbul'daydım. İstanbul'da çalıştığım bir iki firmanın ismini verince adam beni anlamış oldu. Her şey çok iyi, çünkü mesela normalde makineden anlıyor mu götürüp denettirirler ama müdür beni hiç makineye göndermeden denettirmeden direk kabul etti. Fakat dedim müdür bey benim böyle bir durumum var bunu açıklamam lazım, bilmeniz gerekiyor. Benim durum böyle böyle ve ben bir yıl denetim göreceğim. (...) Tabi böyle deyince adam koltuğunda geri yaslandı, tamam dedi ben buraya isminizi telefon numaranızı not alıyorum, işverenle görüşüp size döneceğim dedi. Tabi işte sonra dönmedi. Aynı şekil bir firmayla da öyle görüştim, onlar da aynısını yaptı. Uzatmadan şöyle söyleyeyim, özetlersek iş bulamadım. Daha sonra İŞKUR'a başvurmuştum zaten. İŞKUR'da Elazığ'dan alımlar yapılıyordu, geçici iş altı aylık olan Elazığ Belediyesi'ne ismimi yazdırmıştım. O çıktı şu an 6 aylık. Şu an 4 ayı geçti, iki ayım kaldı.' (K3, erkek, yaş 34)

Katılımcının anlattıklarından anlaşıldığı üzere, tahliye sonrasında iş bulmakta oldukça zorlandığı ve düzenli bir işi olmadığı görülmektedir.

Uyuşturucu ticaretinden dolayı cezaevine girmeden önce sosyal sigortalar hastanesinde çalıştığını belirten K4 (erkek, yaş 47)'ün ifadeleri ise; şu şekildedir:

'Emekli sandığında, sosyal sigortalar hastanesinde çalıştım. Ya ben kendim hep arkadaş kurbanı oldum diyebilirim. Önceden ufak tefek alkol içerdim. Bizim bir arkadaşımız var, ismi önemli değil. Ben dedi yeni bir şey keşfettim dedi. Ne baş ağrısı yapıyor sabah dedi çok da güzel oluyor derken filan biz de deneyek derken öyle ufak ufak başladık.' (K4, erkek, yaş 47)

Katılımcının suça yönelmesinde arkadaş çevresinin etkinliği göze çarpmakla beraber, bu suçtan önce düzenli bir işinin olması da dikkat çekmektedir. Diğer taraftan işini kaybetmesi ve cezaevinden çıktıktan sonra da iş bulamaması kişinin gelirinde de belli bir kayba neden olmuştur:

'Tabi maddi sıkıntılar yaşıyor, mesela belli başlı maaşımız olmadığı için. Zaten sabıkalı insanı kimse işe almıyor bu belli bir şey zaten. Diyorlar çıkınca devlet yardımcı oluyor, bir yerlere şey yapıyor. Dilekçe de verdim. Kesinlikle ne bir haber ne bir şey geldi.' (K4, erkek, yaş 47)

K5 (erkek, yaş 53) ise; iş sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

'Ben inşaatlarda çalışırdım. Normalde benim mesleğim pastacılık. Küçükken pastalar yapardım. Sarayhalı fabrikası var Develi'de orada çalıştım, birincilik ödülü aldım. Ben her girdiğim yerde başarılı olduğum halde bu durumlara düştüm. Cezaevine düştükten sonra en kötü gününün bile güzel olduğunun farkına varıyorsun.' (K5, erkek, yaş 53)

K6 (erkek, yaş 54) ise; cezaevinden tahliye olduktan sonra işini değiştirdiğini belirtmiştir:

'Önce ben araba alım satımı yaptım, inşaat demirciliği yaptım. Tahliye olduktan sonra da bir kahve açtım idareten, ondan sonra dernek lokale başladım. İşte Kayseri'den hep hemşerilerimi topladım.' (K6, erkek, yaş 54)

Katılımcının neden iş değiştirdiği sorusuna yanıtı ise; şu şekilde olmuştur:

'Valla ne biliyim işte hayat şartları cezaevinden çıktıktan sonra. Eskiden paramız vardı, paralar bitiyor. Para bitince de mecbur ne yapacaksın, işte kahve mahve.' (K6, erkek, yaş 54)

Gelirinde de iş değişikliğine bağlı bir azalma olduğunu belirten K6 (erkek, yaş 54), konuya ilişkin soruya şu yanıtı vermiştir:

'Tabi canım bitiyor, hayatın bitiyor. Evin geçimi gelirin yok giderin yok, mağdursun.' (K6, erkek, yaş 54)

K9 (erkek, yaş 41) ise; şu an kendi işini kurmuş olmasına rağmen cezaevinden çıktıktan sonra iş bulamadığını belirtmektedir:

'Cezaevine girmeden önce yer yer garsonluk yapıyordum. Çıktıktan sonra iş bulamadım. Mesela ben kaliteli yerlerde çalışıyordum. İstanbul'u bilir misin? Moda Deniz kulübü var, Kadıköy'de. Ben orada garsonluk yapıyordum, oraya çuvalla para sokamayan giremez. İlle üye olacaksın. Burada Ankara'da Süreyya Gazinosunda garsonluk yapıyordum. Çoluğunu çocuğunu al gel, öyle gidilecek nezih bir yerdi. E şimdi benim buralardan kazandığım para, mecliste çok sevdiğim bir abim seni işe aldirayım mecliste garson olarak, bir de böyle hava attım bir memur ne kadar alıyor dedim, işte söyledi bir rakam o dedim para mı ya ben onu 2-3 günde kazanıyorum. Ben dedim koskoca Süreyya Gazinosunda çalışıyorum. Ben onun aylık parasını 10 kere kazanıyorum. (...) Biz maaş ne zaman gelmiş unutturduk, ben 6 aylık maaşı çektiğimi bilirim, çünkü unuttuyorduk maaş ne zaman yatmış diye, çünkü maaşa ihtiyaç yok ki.' (K9, erkek, yaş 41)

Katılımcının çıktıktan sonra garsonluğa neden devam etmediği sorusuna yanıtı şöyledir:

'Almadılar. Diyorlar ki mesela, bizim garson açığımız yok. Halbuki her türlü alınmam lazımdı.' (K9, erkek, yaş 41)

Katılımcıya bunun sebebinin suç geçmişiyile bir ilgisi olup olmadığı ve başka yerlere başvuru yapıp yapmadığı sorulduğunda ise; yanıtı şu şekilde olmuştur:

'Tabi tabi, aynen öyle. Çünkü oradakiler biliyor yani. Başvursan bile senden temyiz kağıdı istiyor, nasıl alacaksın onu? Diyor ki kusura bakma diyor, biz size haber veririz. Devlette de gideceksin yazdıracaksın, sıra gelecek. Yani yine üzmeden tatlı bir şekilde yol veriyor sana. 'Biz sizi ararız.' (K9, erkek, yaş 41)

Katılımcının ifadelerinde görüldüğü gibi; cezaevine girmeden önce garsonluk mesleğinde başarılı olduğu ve yüksek bir maaşı olduğu, ancak tahliye sonrasında bu mesleğine devam edemediği görülmektedir. Bununla beraber katılımcı işsiz olduğu dönemde ailesinden destek gördüğünü ve geçici işlerde çalıştığını belirtmiştir:

'Yüksel caddesinde bir simitçi var. Tesadüf geçerkene gördüm. Garson aranyor diye. İçeriye girdim dedim ki camdaki ilan için gelmişim. 650 mi 700 mü ne maaş, yalan olmasın. 45 gün çalışacaksın, 15 gün içeri. Ondan sonra 30 gün çalışacaksın. Onu da kabul ettim. İlla çalışmam gerektiği için. Sabah sen açacaksın, temizliği sen yapacaksın, akşam sen kapatacaksın dediler. (...) Ben restoran garsonuydum, simitçiye mecbur kaldık, iş bulamadığımızdan dolayı. Sonra hatırdan dolayı, Sheraton'a kayıtsız, ekstraya gidiyordum. Ekstrada kayıta gerek yok.' (K9, erkek, yaş 41)

Cezaevine girmeden önce mobilya dükkanı olan ve buradan geçim sağlayan K10 (erkek, yaş 59) ise cezaevi sürecinde iflas etmiş, tahliye sonrasında yaptığı çeşitli el işlerini satarak geçim sağlamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere katılımcı, el işlerine cezaevi sürecinde kendi ilgisi doğrultusunda başlamıştır. Cezaevinden tahliye olduktan sonra da cezaevi sürecinde geliştirdiği el becerilerine dayalı işler yaparak geçimini sağlaması önem taşımaktadır.

'Mobilya dükkanım vardı, istihbarattan kazandığım paralarla bir eczane dükkanı açtım. Bir avukat vardı, abime gelip kardeşini kurtaracağım şu kadar para ver derken bütün mağazalar battı. Ondan sonra kiraya geçtik, abim rahatsızlandı annem rahatsızlandı, vefat etti. Çıktıktan sonra da tespih satıyorum, semaverde çay satıyorum, boncuk diziyorum, gül yapıyorum, ufak tefek şeyler örüyorum. Onları satarak geçim sağlıyorum.' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcının her ne kadar cezaevinde kendini geliştirmiş olduğu faaliyetlere tahliye sonrasında da devam ediyor olması olumlu bir durum olsa da, düzensiz bir gelirin olması kişinin maddi sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Bununla beraber katılımcı eski hükümlülere sağlanan kadrolar için devlete başvurduğunu, ancak sonuç alamadığını belirtmektedir:

'İzmir'de iş bulma kurumuna sorun, Kayseri'ye gidin sorun, Yalova'ya gidin sorun hepsinde kaydım var. Ankara iş ve işçi bulma kurumuna sorun, Adana'ya, İstanbul'a gidin sorun kaydım var. Ama nerede iş? Hani nerede hükümlüye öncelik? Geçenlerde facebook'a ilan verdim iş arıyorum diye. Adamın biri geri döndü. Çimento fabrikasında yük indirip bindirme işiydi. Gittim 10 taneden sonra kesildim, yapamadım. Dedim ben yoruldu bir sigara içip geleceğim deyip çıktım geldim.' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcının ifadelerinde görüldüğü üzere; katılımcı resmi kurumlardan bir yanıt alamadığı için kendi imkanlarıyla iş bulma durumunda kalmıştır, ancak bulduğu işlerin de oldukça ağır ve geçici işler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan katılımcı iş bulma sürecinde karşılaştığı zorlukları şu şekilde ifade etmektedir:

'Ben gidiyorum şimdi iş ve işçi bulma kurumuna. Siz işverensiniz, ben geldim sizin yanınıza, şu formu doldur diyorsunuz; adım soyadım yaşım, ne iş yaptığım, kefiliniz var mı? Ya ben cezaevinden çıktım sana nasıl kefil getiriyim? Kimi kefil getiriyim? Bana kim kefil olur, cezaevinden çıkmışım ben. E bu sefer ne yapıyor, sınıfta kalıyor insan. İş yok, bitti. Umut kırıldı. Hangi dala gitsen, aynı şey. "Öncelik tanınıyor hükümlüye", aslı astarı yok. "Kredi veriliyor", aslı astarı yok. Cezaevinden çıkacak mahkum, iş yeri kuracak, işi hazırlayacak, mekanı tutacak, kirasını verecek, açlıktan ölen bir mahkum nasıl işyeri kursun? Hadi hibe etmeyin de borçlandırın. Bana 50 bin verme, 10 bin ver işyerimi kurayım. Gelin görün, inceleyin. Teşvik edin ya, bir teşvik kurun, bir şey yapın. Ben işyerini kurduktan sonra hibeye ne gerek var. Krediyeye ne gerek var? Bankadan alırım, senden alacağıma.' (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcının ifadelerinde görüldüğü gibi; katılımcı iş bulma sürecinde eski hükümlüye yönelik uygulanan faaliyetleri oldukça yetersiz görmektedir. Aynı zamanda katılımcının iş bulamadığından dolayı umutsuzluğa düştüğü de söylenebilir. Dolayısıyla kişinin iş bulamaması, güvensizlik ve umutsuzluk hisleri başta olmak üzere pek çok farklı soruna yol açmaktadır.

K12 (erkek, yaş 43) ise; cezaevi sürecinde bir kolunu kaybederek, tahliye sonrasında hem engelli hem de eski hükümlü kimliği edinmesi nedeniyle görece daha zorlu bir süreç geçirmiştir:

'Şöyle ben yaralandıktan sonra yaklaşık 25 gün hastanede kaldım, kolumun ampütasyonu ile ilgili, yanlış hastaneye sevk olmama sebep olmaları filan ayrı bir mesele, orada ayağım kelepçeli bir şekilde hücrede kaldım ve kolum koştuktan sonra da 6 ay daha cezaevinde kaldım. Sonra Rahşan affi filan diyorlardı o dönemde çıktım ben. Cezamın bitmesine 6 ay kalmıştı. Çıktığımda yani cezaevinde kendimi sürece hazırlamıştım. Yazı yazmayı vb. pek çok şeyi öğrenmiştim, günlük hayatı yaşamayı. Çıktığımda da tabii ki estetik anlamda tek kollu olmak, sürekli toplumsal alanda da özellikle insanların sürekli koluna

ne oldu demesi sıkıcı bir hal yani. Bir kaç kişiye cevap veriyorsunuz ama 100 bin kişiye veremezsiniz. Bir de çocuklara vermedikleri eğitim işte tek kollu olmak filan böyle sıkıntılar var ama esasen işsiz kaldım uzun yıllar. 2001-2006 arasında tamamen işsiz kaldım, sebebi hem hükümlü olmam hem de engelli olmam. Hükümlü olduğum için işe giremedim. Hükümlü girebileceğim yere de engelli olduğum için giremedim. O dönemde tamamen bir aç bırakma politikası işlemiş oldu üzerime. Dolayısıyla zor bir hayattı. O zaman ailemin durumu da epey zordu. Babam işçidir, başka da bir geliri yok. En son beraat edip, Avrupa Birliği'ne dilekçe verip o yasalarla beraat ettikten sonra 2006'da girdiğim KPSS'yle Çankaya Nüfus Müdürlüğü'nde memur olunca işsizlik meselesini kapatmış oldum.' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcı işsiz olduğu dönemde ailesinden destek görmeye beraber geçici bir takım işlerde çalışmıştır:

'Bir iki küçük bir stant açıp kitap satmaya çalıştım, ama o tip işlerin hepsinde battım yani, bir geçim sağlanmadı' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcı memur olduktan sonra 2016 yılında KHK'yla ihraç edilmiş ve daha sonrasında kendine ait bir cafe açarak, geçimini sürdürmeye çalışmaktadır:

'Burayı ihraç olduktan sonra geçen yıl başladık biz buraya. Ailemden çevremden bulduğum borçlarla böyle başladık ufaktan müşterilerle başladık. Şimdi de zor bela ucu ucuna geçiniyoruz. Burası çok kazandıran bir yer değil.' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcının tahliye sonrasında bir taraftan engelli olmanın bir taraftan da eski hükümlü olmanın getirdiği dezavantajlara karşı mücadele ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla katılımcının damgalanma süreci çift taraflı devam etmiş ve daha yoğun bir sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır.

Katılımcıların verilen ifadelerinden yola çıkarak, hükümlülerin tahliye sonrasında ekonomik alanda pek çok farklı zorlukla karşılaştıkları söylenebilmektedir. Bu zorlukların başında işsizlik, maddi sıkıntılar ve düzensiz gelire sahip olma gelmektedir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde Karakartal (2018: 78)'ın çalışmasında hükümlülerin tahliye sonrası yaşadıkları ekonomik sorunların başında işsizlik ve maddi sıkıntılarının geldiği saptanmıştır. Diğer taraftan eski hükümlülerin

istihdam edilme süreçlerinde devlet tarafından destek almaları oldukça önemlidir. Yukarıda da yer verildiği üzere katılımcılar iş bulma sürecinde devlet desteği alamadıklarını belirtmişlerdir. Savaş ve Eryalçın (2020: 345)'ın eski hükümlülerin istihdamına ilişkin yapmış oldukları çalışmada da katılımcıların büyük bir çoğunluğunun İŞKUR'a başvuru dahi yapmadıkları, başvuru yapanların ise yalnızca %16,74'ünün bir işe yerleştirildiği saptanmıştır.

Bununla beraber hükümlülerin iş yaşamında ve özellikle iş bulma sürecinde karşılaştıkları önyargılı tutum bir diğer ana sorunu teşkil etmektedir. Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi işverenin, hükümlü çalıştırmaya ilişkin olumsuz bir yargısı bulunmaktadır. Bu durum da hükümlülerin iş bulma sürecini oldukça etkileyen bir unsurdur. Güngör (1997: 24)'ün çalışmasında da işverenlerin, eski hükümlülerin işlemiş oldukları suçlardan dolayı bu kişilere karşı güvensizlik ve kuşku duydukları ve bu nedenle eski hükümlüleri işe alma konusunda isteksiz davrandıkları belirtilmiştir. Savaş ve Eryalçın (2020: 350)'ın yapmış olduğu çalışmada da eski hükümlüler düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli nedeni olarak işverenlerin önyargıları ve olumsuz tutumları olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla bu çalışmadan elde edilen bulgular, literatürde konuya ilişkin yer alan diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

4.3.2. Eski Hükümlülere Yönelik Aile ve Sosyal Çevre Tutumu

Eski hükümlülerin toplumsal boyutta sahip olduğu dezavantajlı konumun, birincil ilişkilere de yansiyebileceği; aile ve sosyal çevrenin kişiye karşı olumsuz bir tutumu olabileceği varsayılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada yer alan katılımcılara suç deneyimlerine bağlı olarak, aile ve sosyal çevrelerinin nasıl bir tutum sergilediklerine ilişkin çeşitli sorular yöneltilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerinin olumsuz bir tutumuyla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

'Yok, hiç olmadı ne bir dışlanma. Sadece rahmetlinin bana şu, oğlum ne yaptın dedi. Bir tek o hep kulağımda küpe olarak kalmıştır. Bir o, hani onun haricinde benim ailem beni hiçbir zaman dışlamadı. Çünkü dışlanacak bir şey değildi. Ben bunu hani cezaevindeyken de hiç dışlanmadım. Hep el üstünde tutuldum. Hani dışarda cinayet işlediğin zaman belki dışlıyorlar ama içerde öyle bir şey

yok. Sana diyor ki niye adam vurdun. Kız arkadaşşıma laf attılar diyorum, helal olsun diyorlar.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Tepkisi nasıl oldu? Bir şey olmadı. Ekmek için yaptık, zaten ekmek suçu yani. Balon satıyorsun onun için işledik suçu.’ (K7, erkek, yaş 44)

‘Geçmiş olsun demek zorundalar. Çünkü bitti. Cezaevinde yatmışım, bana geçmiş olsun denir. Aaa niye yattı vs. diye bir dışlama olmaz. Niye olmaz? Kötü bir suçum yok çünkü. Dışlanacak bir suçum yok.’ (K9, erkek, yaş 41)

Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, birincil ilişkilerinde olumsuz bir tutumla karşılaşmamışlardır. Bunun nedeni katılımcıların işlemiş oldukları suçu yukarıda da bahsedildiği gibi, çeşitli şekillerde meşrulaştırma eğilimleridir. Dolayısıyla ailenin veya sosyal çevrenin de bu duruma olumsuz bir tepkisi olamayacağına yönelik örtük bir anlatım söz konusudur.

Katılımcılardan bazıları ise; ailelerinin belli bir süre tepki gösterdiğini, ancak zaman içinde ilişkilerinin düzeldiğini belirtmişlerdir.

‘Bir müddet tavır aldılar, sonrasında yumuşadılar. İlk başlarda aileme biraz kızgındım, daha doğrusu kafam farklı çalışıyordu. Çünkü kafamda farklı şeyler vardı. İşte suçumla dosyamla ilgisi olan kişileri çıkınca vuracağım, hayatımı öyle idame ettireceğim, yani onlardan intikamımı alacağım muhabbeti gibi şeyler düşünüyordum. (...) Daha sonra oradaki bir abim beni telkin ederek babamla konuşmama döneminde beni ikna etti ve mektup yazmama vesile olmuştu o zaman. Daha o zamana kadar benim ziyaretime gidip gelen olmamıştı. Daha sonra bu mektuptan sonra işler rayına girmeye ve düzelmeye başlamıştı. Yanlış hatırlamıyorsam çok da uzun sürmedi, bir ay sonra mı iki ay sonra mı açık görüşe ziyaretime geldiler. Şu anda da çok iyi aramız, onlar benim düzelmiş olduğumu geçmiş hayatımı bıraktığını gördükçe daha çok mutlu oluyorlar.’ (K3, erkek, yaş 34)

‘Böyle bir suça nasıl girdin utanmadın mı diye kızıyorlardı, gelmek istemiyorlardı. Bir süre de gelmediler zaten. Ama kardeş kardeştir ne olursa olsun, et tırnaktan ayrılmaz. Öğrendiler bir süre sonra suçsuz olduğumu, sonra kendilerini affettirmek istediler. Şimdi her gün arayıp soruyorlar, ne yapıyorsun ne ediyorsun diye.’ (K10, erkek, yaş 59)

Katılımcılardan yalnızca K11 (erkek, yaş 42), aile ilişkilerinin iyi olmadığından bahsetmiştir:

‘Şimdi benim annem babam ayrı. Zaten sokaktaydım girmeden önce de. Ondan sonra ailem işte şey yani, aileyle kopuktuk biz, çok kopuktuk. Ben sülalemi tanımam. Yeni yeni tanışıyorum sayılır.’ (K11, erkek, yaş 42)

Katılımcının kardeşleriyle ilişkisinin nasıl olduğu sorusuna ise; yanıtı şu şekilde olmuştur:

‘İyi değil. Diğer kardeşimle de yeni yeni biraz işte. O da mimar oldu. Onu okuttum mesela ama kardeşimle yabancı gibiyiz biz.’ (K11, erkek, yaş 42)

Katılımcı bu durumun sebebini çok küçük yaşta cezaevine girmesi ve uzun yıllar cezaevinde kalmasına bağlamaktadır.

‘Görüşmüyoruz ki. Çocukluğumda benimle olması gereken zamanda ben onun yanında değildim.’ (K11, erkek, yaş 42)

Katılımcının ifadelerinden hareketle, kişilerin uzun yıllar cezaevinde kalmasının aile ilişkilerinin belli oranda zarar görmesine neden olduğu söylenebilir. Kişilerin, cezaevinden tahliye olmaları durumunda da birincil ilişkilerin yerine konması zaman alabilmektedir.

Yapılan görüşmeler sonucunda eski hükümlülerin aile ve sosyal çevre ilişkilerinin; işlenen suç türü, ceza infaz kurumlarında kalınan süre gibi durumlara göre farklılaştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla araştırmada belirtilen, aile ve sosyal çevrenin olumsuz bir tutuma sahip olduğu yönündeki varsayımın doğruluğuna ilişkin bir yorum yapılamamaktadır.

4.3.3. Eski Hükümlülerin Mekansal Dışlanmaları

Eski hükümlülerin toplumsal düzeyde dezavantajlı grupta yer almaları beraberinde sosyal dışlanmayı getirmektedir. Sosyal dışlanmanın en büyük göstergelerinden biri hükümlünün suç deneyiminden önce yaşadığı mekânı değiştirmek zorunda kalması olduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada yer alan katılımcılara tahliye olduktan sonra mekânsal bir değişim gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri sorulmuştur. Mekânsal bir değişim yapmadığını ifade eden

toplam altı katılımcı varken, dört katılımcı suç deneyimine bağı olarak bir değişim gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Uyuşturucu ticaretinden dolayı ceza alan K3 (erkek, yaş 34) tahliye olduktan sonra ailesinin isteği üzerine, onların yanına taşındığını belirtmiştir. Cinayet suçundan ceza alan K5 (erkek, yaş 53) ise; karşı tarafın tehditleri nedeniyle Kayseri'den Ankara'ya geldiğini belirtmiştir:

'Ben katil olmayım diye ya da öldürülmeyim diye. Ya katil olacağım ya öleceğim. Bir de oğlum burada yatıyordu. Sürekli gidip gelebiliyordum.' (K5, erkek, yaş 53)

Benzer şekilde K6 (erkek, yaş 54) da tahliye olduktan sonra Ankara'ya geldiğini belirtmektedir.

'Ya işte Ankara'ya geldik memleketten, tahliye olduktan bir yıl sonra geldim. Küçük yerdı ora, bir de işte hasımlık oldu bizde. Hasımlık olunca mecbur çıktık. Ya o beni öldürecek ya ben onu öldüreceğim, o şekil' (K6, erkek, yaş 54)

K11 (erkek, yaş 42) ise; tahliyesinin ardından Antalya'dan Ankara'ya gelme sebebini şöyle açıklamıştır:

'Bütün şeyler burada. Bir de burada benim hiç tanıdığım yoktu. İlk geldiğimde kimseyi tanıımıyordum. Antalya'da herkes tanıyor, İstanbul'da da öyle. Burayı seçmemin sebebi şey, kimseyi tanımamam. Yolda beni tanıyacak kimse yok. Daha rahat edeceğimi düşünüdüm. Bir de bürokrasi buradan yürüyor. Derneği burada açmam daha uygundu.' (K11, erkek, yaş 42)

Mekân değişikliği gerçekleştiren katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, böyle bir değişiklik yapmanın sebebi temel olarak suçtan uzaklaşabilmektir. Bununla beraber katılımcıların doğrudan herhangi bir sosyal dışlanmaya maruz kalarak, mekân değiştirdiklerine yönelik bir bulgu elde edilememiştir.

Görüşme gerçekleştirilen katılımcılardan K4 (erkek, yaş 47) ve K7 (erkek, yaş 44)'nin ise; mekânsal olarak suç çevresi içinde büyüdüleri, dolayısıyla da mekânsal dışlanma yaşamadıkları saptanmıştır. Ankara'nın Yenidoğan semtinde yaşayan K4 (erkek, yaş 47) yaşadığı mekânı değiştirmeye ilişkin şunları söylemiştir:

'Yenidoğan'a gidiyorum geziyorum. Ama takılmıyorum kimseye. Mahalleyi özliyorum öyle bir tur atıyorum. Zaten mahallemizi de yıktılar. Bu operasyonlardan filan bitti yani mahalle diye bir şey kalmadı. Arkadaş çevresi de bitince, ufak ufak mahallemizi unuttuk.' (K4, erkek, yaş 47)

Katılımcı mahallesinin yıkılmış olması nedeniyle yaşadığı yeri değiştirmek zorunda kalmış olsa da, mahallede yaşamaya devam etseydi tekrar suç işleyebileceğini ifade etmektedir:

'Şimdi ben mahallede olsaydım kesin içecektim. Mutlaka üstümde de bulunacaktı, ama takılmadığım için bulaşmıyorum.' (K4, erkek, yaş 47)

Araştırmada yer alan katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak, eski hükümlülerin suç geçmişlerinden dolayı mekânsal dışlanma yaşadıklarına ilişkin net bir yorum yapılamamaktadır. Bununla beraber sosyal dışlanmanın birey özelinden daha çok mahalle veya semt eksenli olduğu söylenebilir. Şehirlerde yer alan belli yoksul semtler, bir anlamda suçla özdeşleşmiştir. Bu durum da bireyin dışlanmasından ziyade bütün bir mahallenin dışlanmasını beraberinde getirmektedir.

4.3.4. Eski Hükümlülerin Suç Deneyimlerini Paylaşmaya İlişkin Durumları

Eski hükümlülerin sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarının en önemli belirtilerinden biri, yeni dahil oldukları sosyal ortamlarda suç deneyimlerini paylaşmaya yönelik çekince duyup duymamalarıdır. Bir anlamda kişilerin suç deneyimlerini paylaşma konusunda isteksiz olmalarının, karşılaşacakları tepkilerden çekinmeleri nedeniyle olduğuna inanılmaktadır. Bu doğrultuda katılımcılara suç geçmişlerini yeni dahil oldukları sosyal ortamlarda paylaşmaya ilişkin tutumlarını algılamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bir kısmı suç deneyimlerini paylaştıklarını ve bu konuda bir çekinceleri olmadığını belirtirken, bir kısmı yeni tanıştığı bütün insanlarla paylaşmadığını, ancak gerekli bir durum olduğu zaman paylaştığını belirtmiştir.

'Benim bütün komşularım bilir. Yatıp çıktığımı hepsi bilir. Yeni tanıştığıma da söylerim. Hiç umursamam.' (K1, kadın, yaş 58)

'Yok. Hiç umursamam. Çünkü ben yüz kızartıcı bir suç işlemedim. Tamam, belki bir 17 yaşında delikanlının canını almış olabilirim. Ama kimsenin namusu kimsenin iki dudağı arasında değildir. Ben bunu yeğenlerime de söylerim,

eşime dostuma da söylerim. Beni bilen biliyor zaten, benim geçmişimi bugüne kadar kimse karşıma çıkartmadı. İşte sen şunu yapmışsın diyen olmadı. Hayatımda tabi bayan arkadaşlarım oldu. Ben yaptığımı her zaman söylerim. Çünkü hırsızlık yapmadım, arsızlık yapmadım. Bu şekilde de hiç kimse bana geçmişimi öne sürmedi.’ (K2, erkek, yaş 38)

‘Yok, yani söylerim. Zaten gizlemeye gerek yok. Yatmışız çıkmışız belli. Mutlaka bir arkadaşımız gelecek pot kıracak. Saklamaya gerek yok.’ (K4, erkek, yaş 47)

‘Sohbet esnasında işte konuşulması gereken bir şey varsa konuşulur. Ama durduk yere bir insana diyemezsin ki benim suçum şu. Herkes kendi suçunu işler, cezayı da kendisi yatar. Mesela bir yerde oturursun, bir muhabbet açılır ben şurada yatmıştım dersin. Ama haricinde bir insan gidip de o zaten mahkum kuralında da ahlaksızlıktır. İşlediğin suç cinayet olsun ırz olsun anlatmazsın. Sorulursa söylenir. Bir adam girip de ben adam öldürdüm derse bu şeydir, çok yadırganır yani. Herkesin işlediği suç da yattığı ceza da kendinedir yani.’ (K7, erkek, yaş 44)

‘Ben özellikle şu anda toplumsal ortamda koluna ne oldu dediklerinde direk herkese anlatmıyorum. Dozerle duvar arasında kaldı diyorum, ortama göre. İhtiyaç duyduğumda anlatıyorum. Türkiye’de böyle politik bir saçmalık içerisinde insanlar siz mağdurken, başınıza kötü şeyler başkaları tarafından getirilmişken bundan dolayı suçlanırsınız. O yüzden ben çekinmem konuşmaktan ama şunu da söyleyeyim; cezaevinde kaldım, şu kadar yattım, anılarım buydu filan diye pek konuştuğum olmaz.’ (K12, erkek, yaş 43)

Yalnızca K9 (erkek, yaş 41), sosyal çevresi dahil suç geçmişini hiçbir ortamda anlatmayı tercih etmediğini belirtmiştir:

‘Yok. Şu an Ömür’ü kıramadığımdan bu röportajı veriyorum. Ben nasıl deyim yeni tanıştığım bir insana, kız arkadaşım olsun erkek arkadaşım olsun bana böyle bir muhabbet olduğunda herkes bir şeyler anlatıyor. Ben diyorum; hayatımda karakol yüzü görmedim. Gerek duymuyorum. Çünkü bitmiş, maziye tazeledikçe kime neyi ispat ediyorsun veya ne demek istiyorsun?’ (K9, erkek, yaş 41)

Katılımcıların genelinin suç deneyimlerini paylaşma konusunda olumsuz bir tavırları bulunmazken, paylaşmadığını belirten ve gerekli durumlarda paylaştığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Bununla beraber katılımcıların suç deneyimlerini paylaşma konusundaki tutumları işlemiş oldukları suç türüne göre değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla eski hükümlülerin yeni dahil oldukları sosyal ortamlarda suç geçmişlerini ve kimliklerini saklamayı tercih ettiklerine yönelik varsayımın doğruluğuna ilişkin bir yorum yapılamamaktadır.

4.3.5. Eski Hükümlülerin Toplumun Hükümlülere Yönelik Bakış Açısına İlişkin Algıları

Eski hükümlülere yönelik toplumsal boyutta bir önyargı olduğunu ve bu önyargının pek çok alanda etkinliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi özellikle iş yaşamında işverenin hükümlü çalıştırmaya yönelik olumsuz tutumları, eski hükümlülerin işgücü piyasasında oldukça kısıtlı yer almasına neden olmaktadır. Dolayısıyla hükümlülere yönelik bu önyargı, hükümlülerin pek çok alanda dezavantajlı bir konumda yer almalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada yer alan katılımcılara, toplumun hükümlülere yönelik ne yönde tutum geliştirdikleri sorularak, eski hükümlülerin bu konuya ilişkin bakış açılarının anlaşılması amaçlanmıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun, toplumun eski hükümlülere yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğuna ve eski hükümlülere önyargılı yaklaşıldığına ilişkin inançları bulunmaktadır.

'Ben karşılaşmamış olabilirim, karşılaşmamış derken ben de karşılaşmışımdır ama bizim toplumumuzda çok büyük bir önyargı vardır, cezaevinde mahkum suçlu hükümlü gibi bakıyorlar. Bunun içeriğinin ne olduğunu bilmiyor ki. Şu an siz bile belki oradan çıktıktan sonra Allah göstermesin başınıza bir iş gelecek gideceğiniz yer orası. Bunu her insan yaşayabilir. Orayı yaşamadan da ne olduğunu anlayamaz. Bu yüzden bizim toplumumuzda ve halkımızda çok büyük bir önyargı var.' (K3, erkek, yaş 34)

'Ya şimdi suçun ne olursa olsun, yapmışsın yapmamışsın belki iftirasın ama sonuçta suçlusun. Suçun olmasa cezaevine girmezdin gibi bir tabir vardı ya eskiden yani ateş olmayan yerden duman çıkmaz hesabı. Tabi ki öyle tepkiler

aluyorsun. Bana öyle bir durum olmadı ama sen onu hissediyorsun. Bazen öyle oluyor. Kendi aileme karşı değil de diğer insanlara karşı.’ (K8, erkek, yaş 54)

‘Söylemezsen bir şey olmaz, söylediğin zaman değişik algılanıyorsun. Yani mesela benim sevgilim ilk duyduğunda bir korku hissetmiş. Ben de dedim ki benden niye korkuyorsun insan insandan korkar mı? Sende de bir can var, bende de bir can var. İşte her insan suç kapasitesine yatkındır, hiç kimsenin en iyi tarafı yoktur.’ (K9, erkek, yaş 41)

‘İyi bakmıyorlar ya. Ben değiştiriyorum ama benimle tanışınca değişiyorlar da suça bağlı biraz. Cinayete kimse bir şey demez de ama öbür suçların hepsi kötü yani, uyuşturucu kötü yani, taciz zaten hiç konuşmamıza bile gerek yok. Ondan sonra hırsızlık, hırsızları ben yine ikiye ayırıyorum. Hırsızların bir kısmı şey, aç yani, açlıktan yapıyor.’ (K11, erkek, yaş 42)

‘Ya kimse suç işlemek istemez ama mutlaka işleniyor suç. Bunun önüne geçebilecek şeyin yok. Kimi maddesel kimi başka şekilde kazara bile olabiliyor. Bir insan arabayla birine çarpıyor. Yine cezaevine giriyor. Bunda yapacak bir şey yok.’ (K4, erkek, yaş 47)

Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere toplumun genel tutumunun olumsuz olduğuna inanmaktadırlar. Bununla beraber suç işlemeye yönelik kaderci bir yaklaşım da söz konusudur. Herkesin bir şekilde suç işleyebileceği ve cezaevine girebileceği yönündeki inanç, kendi eylemlerini meşrulaştırma yöntemlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan katılımcıların birincil ilişkilerinde olumsuz bir tutumla karşılaşmadıklarını ve sosyal çevrelerine karşı suç deneyimlerini gizleme ihtiyacı hissetmediklerini belirtmelerine rağmen, toplumun hükümlülere yönelik önyargılı yaklaşımını düşünmeleri dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi, birincil ilişkiler söz konusu olduğunda bireylerin eski hükümlülere yönelik daha toleranslı yaklaşımları olabilir. Bununla beraber toplumun eski hükümlülere yönelik bilgi eksikliğinin önyargıyı da beraberinde getirdiği düşünülebilir.

4.3.6. Eski Hükümlülerin Yaşadığı Psikolojik Sorunlar

Eski hükümlülerin yaşamış olduğu psikolojik sorunlar incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğu herhangi bir psikolojik sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Bu noktada K4 (erkek, yaş 47)’ün ifadesi dikkat çekicidir:

'Yok yok, alışkınız biz böyle.' (K4, erkek, yaş 47)

Katılımcının içinde bulunduğu koşulları 'alışkanlık' olarak ifade etmesi düşük beklenti düzeyiyle ilişkili olabileceği gibi, kendisinin suç çevresi içerisinde yetişmiş olması nedeniyle suçun normal olduğuna yönelik inancının da etkili olduğu söylenebilir.

K6 (erkek, yaş 54) neden psikolojik sorun yaşamadığını şu şekilde ifade etmiştir:

'Yok, yaşamadım. Ekmeğimizin peşine düştük biz, nasıl geçiniriz, nasıl kimseye muhtaç olmayız, nasıl mücadele ederiz.' (K6, erkek, yaş 54)

Psikolojik sorun yaşadığını belirten katılımcıların ifadeleri ise; şu şekildedir.

'Kapalı yeri sevmiyorum. Camı çerçeveyi kapıyı açarım ben. Cezaevinden sonra oldu. Ev üstüme geliyor sanki yaz kış açarım o pencereyi kapıyı.' (K1, kadın, yaş 58)

Katılımcının bu sorunun üstesinden gelmek için herhangi bir destek alıp almadığına ilişkin yanıtı ise; şu şekilde olmuştur:

'Şöyle, bir insan kendi kendinin psikoloğudur. Ben daha bir tane psikoloğa gitmedim, psikiyatriye filan gitmedim. Millet hapla yattı cezayı. Ben de örgüyle, benim terapim oydu.' (K1, kadın, yaş 58)

Bir diğer katılımcının ise; yaşadığı sorunlara ve bunlarla mücadele etme yöntemlerine ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

'İki kere intihara teşebbüs ettim. Annem öldüğünde cenazesine gitmeme izin verilmeyince kendimi kestim. Nişanlımın nişanı bıraktığı akşam da bütün koğuştaki ilaçları içtim. Ama ölmeyince ölinmüyor. Ondan sonra da yaşam mücadelesine sarıldım. Ondan sonra da kitaplar benim arkadaşım oldu, dersler, el işlerim meşguliyetim oldu. Kötü düşüncelerden arınmaya her şeye güzel bakmaya, insanı ve hayatı sevmeye başladım.' (K10, erkek, yaş 59)

Her iki katılımcının da profesyonel anlamda bir destek almadıkları ancak, kendilerini meşgul etmeye yarayacak çeşitli faaliyetlerle sorunlarının üstesinden gelmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür. Buradan da hareketle rehabilitasyon faaliyetlerinin kişilerin psikolojik sorunlarını aşmalarında etkili olduğu söylenebilir.

Psikolojik sorunlar yaşıyan K11 (erkek, yaş 42) ise; cezaevinde profesyonel destek aldığını belirtmiştir.

'Mesela ben şu anda %40 bir engelliyim aynı zamanda, psikiyatriden dolayı. Şeydi, benim şeyim; çok hırçın, sinirlilik, depresifti benim. Benim şeyim depresif epizotlar diye bir hastalık. Çok aşırı sinir, çok aşırı şey stres, sinir, gerginlik, o yüzden şeker oluştu zaten.' (K11, erkek, yaş 42)

K10 (erkek, yaş 59) 33 yıl ile, K11 (erkek, yaş 42) ise; 21 yıl ile katılımcılar arasında en uzun süre cezaevinde kalan kişilerdir. Aynı doğrultuda iki katılımcı da diğer katılımcılara göre daha yoğun psikolojik sorunlar yaşamışlardır. Dolayısıyla yalnızca çalışmada yer alan katılımcı grubu üzerinden uzun süre cezaevinde kalmak ile yaşanan psikolojik sorunlar arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Cezaevi sürecinde tek kolunu kaybeden K12 (erkek, yaş 43) ise; yaşadığı sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

'Şöyle, özellikle şimdi fiziken bir uzvun kaybedilmiş olması belli sorunları beraberinde getiriyor. Mesela kol varmış hissi ondan dolayı küçük bir gerilmeye ya da sinirlenmeye ya da benzeri şeyde kolda aşırı ağrı, kramp girmesi, soğukta bu daha çok artıyor. Bu tabii günlük hayatı zora sokan bir şey, bu ayrıca tabii ki yetememezlik duygusu, eskiden şöyle fikren tavşan kadar hızlısınız ama uzuvlarınız yeterli olmadığı için kaplumbağa gibi davranmak zorundasınız. Böyle bir arada sorun oluyor, yani günlük hayatta tabii ki bunun getirdiği belli sorunlar var ama benzer durumdaki vakalar için söyleyeyim herhalde en fazla adaptasyonu ben yaşadım diye düşünüyorum. Ben bir süre sonra protez de kullanmamaya başladım, artık bunun bir estetik problem olmadığını düşündüm.' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcı yaşadığı sorunlarla mücadele etme yöntemlerini şu şekilde ifade etmiştir:

'Bu biraz da hayatı algılamakla ilgili, bir kolunuzu kaybedip her şeyinizi kaybettiğinizi düşünebilirsiniz, böyle bir saplantıya girebilirsiniz, ama ben böyle olmadığını düşünüyorum. Ayrıca hayata anlam vermekle birlikte hayatın böyle sonsuz biçimde sevilmesi gerektiğini düşünmüyorum. Biz faniler genç ölen birisinin başında yazık oldu gibi cümleler kuruyoruz, ben hep derim 20 yıl

daha yaşasaydı bonus mu kazanacaktı. Neticede yaşamı biz yaşadığımız sürece anlamlı kılarız. Onun ötesinde bir şeye inanmıyorum zaten. O yüzden yaşadığım zamanı, içinde bulunduğum anı anlamlı kılmaya çalışıyorum, yapmak istediğim şey budur. Sevdiklerim ya da sosyal ilişkilerde olduğum insanlara ağırlık olmak yerine onlara umut olmayı tercih ediyorum.’ (K12, erkek, yaş 43)

4.3.7. Eski Hükümlülerin Geleceğe Yönelik Beklentileri

Eski hükümlülerin geleceğe yönelik beklentileri, var olan toplumsal konumlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ekseninde önem taşımaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların bir kısmı geleceğe yönelik herhangi bir beklentilerinin olmadığını ifade ederken bir kısmı ise; geleceğe yönelik beklentilerini iş ve aile üzerinden ifade etmiştir.

‘Geleceğe yönelik beklenti meklenti kalmadı artık bitti.’ (K, kadın, yaş 58)

‘Bizde bir beklenti kalmamış kardeşim zaten bitmiş her şey anladın mı?’ (K7, erkek, yaş 44)

‘Valla benim bir beklentim yok, bu yaştan sonra ne beklentisi. Ne olabilir ki? Bekleyecek bir şey yok.’ (K8, erkek, yaş 54)

‘Dedim ya işimde şu an zaten çok güzel yerdeyim. Tabi yaş geçiyor şimdi, arkamda biri kalmayacak. Ben ölürsem bilemedin bir iki sene sonra S... diye bir şey kalmayacak. Ama bir çocuğum olursa, ha bu rahmetlinin oğluydu veya kızıydı diyecekler. Evliliği düşünürsem sade çocuk için düşünürüm. Yani ama seviyim de filan asla. O sevgi artık bitmiş ben de körelmiş. Sevgi diye bir şey yok. Evlenirsem sadece çocuk için olur. Benim mesela iki üç tane takıntım var sadece, mesela sabah kalktığımda o yastığın bana bakması. Uyanıyorsun direk sana bakan yastık oluyor ya da tavan oluyor. Mesela eve girdiğin zaman o evde bir sessizlik var. Bunlar haricinde hayatımda bir değişiklik yok. Tabi arkadaşlarla bazen otururken cafede bir yerde, eşi arıyor canım gelirken tatlı al şunu al filan diyor. Tabi bir hüzünleniyorsun, benim niye olmasın diyorsun. Ama işte olmayınca olmuyor, nasip kısmet işi.’ (K2, erkek, yaş 38)

'Şu an benim gelecekle ilgili beklentim şu evlenip bir yuva kurmak, ekmeğimi helalinden kazanacağım bir iş sahibi olmak bunun dışında ailemle mutlu olmak. Bunun dışında herhangi bir beklentim yok.' (K3, erkek, yaş 34)

'Valla şimdi gelecekle ilgili düşüncelerimiz var da olur mu bilmiyorum. Mesela dükkan açmak isterdim, cep telefonu dükkanı, böyle bir ticaretle uğraşacağım dükkan. Uğraşıyorum şimdi de ufak tefek, ikinci el cep telefonu alıp satıyorum ben. O işleri bıraktıktan sonra işte hep bu işlerle uğraşıyorum. Ha bir gün iki gün olmadı üçüncü gün mutlaka satıyorum yani.' (K4, erkek, yaş 47)

'Gelecekte beklentilerim büyük. Bir kitap dükkanım olsun isterdim, ama işte olmadı. Kitaplarımı göreceksin evde, abimin evi soyulmuş belki 100-150 tane kitap hepsi çalınmış. Gitti bir baktık ki bütün eşyaları kırmışlar, değerli olanların hepsini götürmüşler.' (K10, erkek, yaş 59)

'Geleceğe dair beklentim öncelikle işe geri dönmek. O kesin çünkü anayasal genel haklar açısından işe kesin geri döneceğimi düşünüyorum. Kızımın iyi bir eğitim alacağını umuyorum. Bu cafecilik meselesini bir an önce bırakmak istiyorum. Yazı ya da siyaset alanında biraz daha kendimi geliştirmek istiyorum. Siyasetle aslında çok o kadar ilgili değilim, aktif siyasete katılmak zorunda kalıyorum çoğu zaman. Daha çok düşünsel alanda ya da tartışma ya da fikri alanda olmayı, bir şeyler üretebilmeyi isterim. Bazen bunun için çabalıyorum ama onun ötesinde büyük büyük planlarım yok, ama genel geçim sağlayabildiğim bir yayınevi kurmaya çalışıyorum vb. gibi bunları başarabilirsem güzel olur.' (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında bir kısmının geleceğe yönelik beklentilerinin oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu düşük beklenti düzeyinin hükümlü olarak toplumsal alanda dezavantajlı bir konumda olmanın sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Geleceğe yönelik beklenti düzeyleri daha yüksek olan katılımcıların ise büyük çoğunlukla iş ve aileye yönelik hedefleri bulunmaktadır.

4.3.8. Eski Hükümlülerin Hükümlülere Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Faaliyetleri Yeterli Bulma Düzeyleri

Eski hükümlülerin, eski hükümlülere yönelik olarak ceza infaz kurumlarında ve tahliye sonrasında olmak üzere iki ana eksen üzerinden gerçekleştirilen faaliyetleri

yeterli bulma düzeylerine bakıldığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun faaliyetleri yetersiz bulunduğu söylenebilmektedir.

'Ben size bir şey söyleyeyim mi? En büyük suç devletin suçu. Bak ülkemizde illa ki yapılacak şeyler var. Bol bol okul yapılıyor bol bol cami de yapılıyor. Cezaevi dersiniz daha fazla yapılıyor, okul cami değil de en çok cezaevi yapılıyor. Fabrika hiç yapılmış mı? Ben fabrika yapıldığını duymadım kaç senedir Türkiye'de. E fabrika yapın hükümlüleri de koyun çalışsınlar 4-5 milyar da maaş verin. Bu insanlar suç işlemesin. Yokluktan yapıyor herkes. En büyük suç devletin yani bence, e ben rahat olsam neden yapayım? E ben şimdi gidip birini gasp etsem; param yok, karnım acıktı, işim de yok. Mecbur bir yere gözümü dikeceğim. Yani gasp olsun hırsızlık olsun. Devletin sürüklemesi bunlar.' (K4, erkek, yaş 47)

'Devletin en büyük hatası, millete bir iş bulma, kurma derdi yok. Habire hapisaneler yapıyorum diyor, olmaz. Önce bir fabrika yap üretim yap, bu insanları bir işte çalıştır, meslek sahibi yap, yok. Yukardakiler anca ceplerini doldurma peşine düşmüşler.' (K6, erkek, yaş 54)

'Valla şimdi hiçbir mahkum açık cezaevlerinde filan çalışmak istemiyor. Devletin en büyük gelirlerinden bir tanesi, adam aylık 120 lira para alıyor 30 gün boyunca devlette çalışıyor. Devlet her mahkumdan 2 bin küsur lira alıyor. Yani devlet 1870 lira her mahkumun başından para kazanıyor. Kamuda çalışanlar, ne biliyim işte temizlik şirketlerinde çalışanlar, mahkumun %80'i memnun değil bu olaylardan.' (K7, erkek, yaş 44)

'Gitsen şimdi siyasilerle görüşsen beni her türlü ezerler bizim yasalarımız var diye, ama ben olmadığımı biliyorum. Ben gönderiyim birini hadi alın, alamazlar. Almıyorlar, zaten İŞKUR şunu diyor, senin buraya kaydını yaparım. İş sen bulacaksın diyor. Ben sana iş bulmam diyor İŞKUR. Adamlara iş bulma olayı yok. Sana bir kağıt veriyor, evrak. Bununla gideceksin işi sen bulacaksın diyor, o evrakta ne? Üç yüz tl sigortadan düşüyor işveren. Şimdi seni işe aldım, İŞKUR'dan gelmediğin zaman 800 lira ödüyor sigorta parası, İŞKUR'dan gidersen 500 lira sigorta ödüyor. İŞKUR'un yaptığı sadece bu. Hayatta işe almıyorlar, öyle bir şey yok yani, ama devlete bakarsan yasasını

gösterir maddesini gösterir, her şeyiyle ezer bizi, ama iş uygulamada yok.’
(K11, erkek, yaş 42)

‘Özellikle adlilerle karşılaştığımda, eğer bir kişi adli ceza aldıysa kesin onu işte çalıştırmıyorlar. Devletin de topluma verdiği bir bilinç yok bu konuda, bu kişi şu süreçleri yaşadı, biz onu gözlemledik durum budur işte onu çalıştırırsanız bunu sağlarım filan, kağıt üzerinde var ama fiiliyatta yok. (...) Devletin bu konuda sistematik, gerçekten bu sorunu çözebilecek bir mekanizması olduğunu düşünmüyorum. Dışarda bir infaz sistemi kurmuşlar. Polise gidip imza ver vb. gibi bunu böyle algılıyorlar yani. Bir mevzuat çıkıyor kanun çıkıyor ama kanun aslında mevcut durumu çözmek yerine memur onu yeni bir bürokrasi yeni bir kağıt hazırlama dönemi olarak görüyorlar. Devletin işleyişi böyle, sizinle ilgili bir şey yapılması düşünülüyorsa sizin adınızı yazarlar, mühür basarlar, şeklen kağıt üzerinde görüştük biz onla deyip konuyu kapatırlar.’ (K12, erkek, yaş 43)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, iş ve meslek alanı yetersiz görülen alanların başında gelmektedir. Özellikle K4 (erkek, yaş 47) ve K6 (erkek, yaş 54) ifadelerinde suça yönelmenin temel sebeplerinden birinin ekonomik yetersizlikler olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla suçun önlenemesinin kişilerin iş sahibi olmalarıyla mümkün olabileceğine yönelik bir inançları bulunmaktadır. K7 (erkek, yaş 44) ise; açık cezaevlerinde hükümlüleri rehabilite etmek ve meslek kazandırmak amacıyla çeşitli kamusal alanlarda hükümlü çalıştırılmasına ilişkin memnuniyetsizliğini ifade etmektedir. Bu memnuniyetsizliğin en büyük nedeni ise; çeşitli işlerde çalışan hükümlülerin oldukça düşük ücret almasıdır. K11 (erkek, yaş 42) ve K12 (erkek, yaş 43) ise; devletin politikalarının yalnızca kağıt üzerinde olduğunu ve uygulamaya yönelik çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Bu doğrultuda katılımcıların gerçekleştirilen faaliyetleri yeterli bulma düzeylerinin oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Nitel araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada toplumda dezavantajlı grupta yer alan eski hükümlülerin toplumla bütünleşme süreçleri ele alınmıştır. Bireyin çeşitli sebeplerden dolayı, hukuki kuralları ihlal ederek suç işlemesi ve bunun karşılığında kapatılmayı içeren bir ceza almasıyla hükümlü statüsü elde etmesinin toplumsal düzende bir karşılığı olmaktadır. Bu karşılık bireyin, suçtan önceki toplumsal kimliğinin büyük oranda zedelenmesi ve sosyal dışlanmaya maruz kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada da bireylerin suç geçmişleri ve cezaevi sürecindeki deneyimleri de göz önünde bulundurularak tahliye sonrasında

hangi süreçlerden geçtikleri, sosyal dışlanmanın temelde hangi boyutlarına maruz kaldıklarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Yapılan çalışma nitel araştırma yöntemine göre kurgulanmış olup, iki yıl ve daha fazla ceza alan hükümlülerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı grubunun ulaşılması oldukça zor bir grup olması nedeniyle amaca yönelik örneklem yoluyla 12 eski hükümlü çalışmaya dahil edilebilmiştir. Çalışmada ele alınan konunun bütün hatlarıyla beraber ele alınabilmesi için bir taslak oluşturabilmek adına yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak, görüşmeyi kabul eden katılımcılarla kendi özel alanlarında derinlemesine görüşme yöntemiyle bulgular elde edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir.

Araştırmada yer alan 12 eski hükümlünün demografik özelliklerine bakıldığında, 12 katılımcının yalnızca biri kadın, on biri ise erkektir. Katılımcıların eğitim ve gelir düzeyleri düşüktür. Araştırmada yer alan katılımcıların mesleklerine bakıldığında ise; hiçbirinin kamuda çalışmadığı, geçici işler yaptıkları, özel sektörde veya kendi imkanlarıyla kurmuş oldukları işlerde çalıştıkları görülmektedir. Eğitim düzeyi ve gelirin düşük olması bireyleri suça yönelten faktörlerin başında gelmekle beraber, kişinin tahliye sonrasında da iş imkanlarının kısıtlı olması hükümlülerin toplumsal boyutta dezavantajlı konumda yer almalarının başlıca nedeni olabilmektedir.

Araştırmada yer alan katılımcıların çoğunluğu cinayet, yaralama ve uyuşturucu ticareti suçları işlemişlerdir. Bazı katılımcıların küçük yaşlarda cezaevine girmiş olması dikkat çekici bir durumdur. Bireyin çocuk yaşta suça yönelmesindeki sebeplerin başında, ekonomik yetersizlikler ve aile başta olmak üzere sosyal çevrenin desteğinin yetersiz olması gelmektedir. Cinayet suçu işleyen erkek suçlular toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkekliğe yüklenen anlamlar doğrultusunda böyle bir suça karışmışlardır. Örneğin, K2 (erkek, yaş 38)'nin kız arkadaşına karşı olumsuz bir davranışta bulunan birisini öldürmesi namus meselesi olarak algılanmakta ve çoğunlukla erkekliğin bir işareti sayılmaktadır. Uyuşturucu ticaretinden dolayı ceza alan katılımcılara bakıldığında ise; sosyal çevrenin büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla uyuşturucu ticareti başta olmak üzere, suç işlemede sosyal çevrenin etkisi de dikkate değer bir konudur.

Katılımcıların cezaevine ilk girdikleri anda başlayan ‘kapatılma’ ve bir anlamda ‘yeni hayatlarına’ alışma sürecinde çeşitli stratejiler geliştirdikleri söylenebilir. Bu stratejileri uyum ve zorunluluk kavramlarıyla açıklamak mümkündür. Katılımcıların cezaevinde var olan kurallara uyum sağlamak ve cezaevine alışmak zorunda olduklarına yönelik inançları yoluyla, cezaevi koşullarına alışma pratikleri geliştirdikleri görülmektedir. Diğer taraftan alışma sürecinde, cezaevine ilişkin korku duygusu bazı katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır.

Katılımcıların cezaevinde ortalama bir günlerini nasıl geçirdiklerine bakıldığında, hepsinin hemen hemen ortak günlük etkinlikler yaptığı görülmektedir. Başka bir deyişle hükümlüler ‘kapatıldıkları’ kurum içinde kendilerine tahsis edilen alanın sınırları doğrultusunda aynı günlük pratikleri gerçekleştirmektedirler. Kapatılmanın kendine ilişkin doğası, bireyin birden fazla kişiyle sınırları belli olan bir alanı paylaşmak durumunda kalmasını ve böylelikle de özel alanının bütünüyle ihlal edilmesini gerektirmektedir. Bu durum da kişilerin toplu yaşama alışmalarını ve kuruma kapatılan diğer kişilerle benzer eylemler gerçekleştirmelerine neden olmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulardan bir diğeri de; cezaevinde belli bir hiyerarşi sisteminin olmasıdır. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak bahsedilen hiyerarşi sistemi, alt-üst ilişkisini beraberinde getirmekte ve özellikle hiyerarşinin tepesinde bulunan cezaevi yönetimiyle sınırlı bir iletişim kurulmasına etki etmektedir. Diğer taraftan bahsedilen hiyerarşi, kişilerin sosyo-ekonomik statülerine göre şekillenmektedir. Cezaevi yönetimi daha yüksek eğitim ve gelir durumuna sahipken hiyerarşinin en alt basamağında bulunan meydancının oldukça düşük gelir durumuna sahip olduğu görülmektedir. Kısım sorumlusu ve koğuş sorumlusu ise; cezaevinde kişinin kaldığı yıllara bağlı olarak elde edilen bir statü olsa da katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla ekonomik statüsü yüksek kişiler de bu statüde yer almaktadır.

Hiyerarşinin en alt basamağında bulunan meydancının, koğuş içerisinde günlük işleri yapmasına karşılık diğer hükümlüler tarafından ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bununla beraber katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere, aynı koğuşta bulunan hükümlüler hem maddi hem de manevi olarak birbirlerine destek olmaktadır. Bahsedilen bu iki durum hükümlüler arasında bir dayanışma ağının

varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan hükümlülerin hemen hemen aynı şartlar içinde bulunmaları, kendi aralarında farklı bir bağlılığa ve 'ortak kader' hissine neden olmaktadır. Hükümlüler arasında dayanışma ağının da oluşmasına neden olan bu bağlılığın, hükümlülerin tahliye sonrasında şartlarının iyileştirilmesi noktasında sivil toplum oluşumunun sağlanabilmesi için yol gösterici olduğuna inanılmaktadır.

Günümüzde kapatmaya dayalı cezalandırma anlayışının etkinliğinin tartışılması, cezaevinde uygulanan rehabilitasyon faaliyetlerinin önem kazanmasına neden olmuştur. Rehabilitasyon faaliyetleri; hükümlülerin cezaevi şartlarına olabilecek en iyi şekilde adapte olabilmeleri, cezaevinde geçirdikleri süreyi verimli kullanabilmeleri, tahliye sonrasında kişinin bocalama dönemini en hafif şekilde atlatabilmesi ve tahliye sonrasında kişinin toplumsal hayatla bütünleşmesini sağlayabilecek en önemli araçtır. Bu doğrultuda katılımcıların bir kısmının cezaevinde rehabilitasyon faaliyetlerinin olmadığını, bir kısmının da bu faaliyetlere katılım göstermediğini belirtmesi oldukça önemlidir. Rehabilitasyon faaliyetlerine katıldığını belirten kişiler ise; bu faaliyetleri yalnızca cezaevinde vakit geçirmek için bir araç olarak görmektedir. Aynı zamanda kişilerin tahliye sonrasındaki iş yaşamlarında bu faaliyetlerin hiçbir etkisinin olmadığını görülmektedir. Bu bulgular sonucunda çalışmanın başında ele alınan, kişilerin toplumsal bütünleşmelerini sağlamak adına gerçekleştirilen rehabilitasyon faaliyetlerinin yeterli olmadığına ilişkin varsayım doğrulanmaktadır. Buradan hareketle rehabilitasyon faaliyetlerinin ne denli etkin yürütüldüğü, hükümlülerin bu faaliyetler konusunda ne derece bilinçlendirildiği ve tahliye sonrası kişinin kurum içinde aldığı eğitimlerin iş bulmasında etkili olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Hükümlülerin tahliye sonrası yaşadıkları deneyimler ise; kişinin suç geçmişi ve cezaevinde geçirmiş olduğu sürece bağlı olarak ayrıca önem taşımakla birlikte, tahliye sonrasında cezaevinde kalınan sürenin uzunluğu nedeniyle kişinin büyük bir bocalama dönemine girdiği anlaşılmaktadır. Cezaevi sürecine çeşitli stratejiler yoluyla adaptasyon sağlamaya çalışan hükümlü, tahliye sonrasında toplumsal hayata tekrar uyum sağlamaya çalışmaktadır. 33 yıl gibi oldukça uzun süre cezaevinde kalan K10 (erkek, yaş 59)'un belirtmiş olduğu gibi, kişinin cezaevinde kaldığı süre sırasında sosyal yaşam oldukça değişkenlik gösterebilmektedir. Kişinin bu süreyi kapalı bir ortamda, toplumsal yaşamdan uzak geçirmiş olması da bahsedilen değişimlerden

haberdar olmamasını beraberinde getirmekte ve bireyin toplumsal hayata katılımını derinden etkileyebilmektedir.

Yapılan görüşmeler sonucunda tahliye sonrasında hükümlülerin, zorluk yaşadığı alanların en başında iş yaşamı gelmekte, toplumsal hayata katılım ve başkalarına muhtaç olmadan yaşamlarını sürdürebilmelerinin en büyük aracı meslek sahibi olup düzenli bir gelir elde edebilmeleridir. Cezaevine girmeden önce ekonomik anlamda zorlanan hükümlüler, tahliye sonrasında 'eski hükümlü' olmanın getirdiği dezavantajlara bağlı olarak daha fazla zorlanmaktadırlar. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu özel sektörde çalışmakta olup, bu durum da geçici işlerde çalışmalarına ve düzensiz gelir elde etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin düzensiz gelire sahip olması geçimlerini sağlayamamalarına da neden olmaktadır.

Çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde ifade edildiği üzere özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu yasa gereği kaldırılmıştır. Eski hükümlü istihdamı zorunluluğunun özel sektörde kaldırılarak kamuda böylesi bir zorunluluğunun devam ediyor olması, eski hükümlülerin istihdamında kamu kuruluşlarının ağırlıklı rol oynadıklarını göstermektedir. Kamuda var olan bu zorunluluk sosyal devlet anlayışıyla uyumlu görünmektedir, ancak eski hükümlülerin istihdamının yalnızca kamuyla sınırlı kalması oldukça yetersizdir. Eski hükümlülerin topluma uyum sürecinde özel sektörde istihdam edilebiliyor olmaları büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla özel sektörde eski hükümlü istihdamına ilişkin olarak teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır (Engin, 2012: 34).

Katılımcıların anlattıklarından anlaşıldığı üzere; iş yaşamında karşılaşılan bir diğer zorluk, işveren tarafından eski hükümlüye yönelik olumsuz tutumların bulunmasıdır. Bahsedilen bu önyargı, eski hükümlülere karşı toplumda var olan önyargıların bir uzantısıdır. Bununla beraber katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından İŞKUR'a dilekçe verildiği, ancak geri dönüş yapılmadığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada belirtilmiş olan, eski hükümlülerin tahliye sonrasında iş bulmakta zorlandıklarına ilişkin varsayım doğrulanmaktadır. Dolayısıyla devletin eski hükümlülere yönelik kamuda sağlamış olduğu kontenjanların ve tahliye sonrasındaki sosyal desteğin ne derece etkili olduğunun tartışmalı olduğunu söylemek mümkündür.

Eski hükümlülerin tahliye sonrasında mekânsal dışlanmayla karşılaşmadıkları saptanmıştır. Bununla beraber bazı katılımcıların suç mahallesi olarak adlandırılan

semtlerde yaşamış oldukları, dolayısıyla suç çevresi içinde yetiştikleri görülmektedir. Bu durum kişinin suça yönelmesindeki en büyük sebeplerden birini oluşturmakla beraber, birey özelinde bir mekânsal dışlanmadan ziyade kentteki bazı mahallelerin yoksulluk ve suça bağlı olarak dışlandığını söylemek mümkündür. Belli mahallelerin dışlanmasındaki sebepler ve diğer mahallere göre suç oranlarındaki değişimler ayrıca araştırılmalıdır.

Çalışmada yer alan katılımcıların, aile ve sosyal çevrelerindeki tutum değişikliğine bakıldığında ise; büyük çoğunluğu ailelerinden herhangi bir olumsuz tutumla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Yalnızca K11 (erkek, yaş 42)'in küçük yaşta cezaevine girmesi ve uzun yıllar ceza almış olması nedeniyle aile ilişkilerinde bir kopukluk olduğu görülmektedir. Aile ilişkilerinin sıkı olması ile bireyin suçtan uzaklaşması arasındaki ilişki konusunda bir yorum yapılabilmesi için bu çalışmada elde edilen veriler yetersizdir, ancak yapılacak olan diğer çalışmalara bir temel teşkil edebilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Katılımcıların büyük oranda suç geçmişlerini yeni dahil oldukları sosyal ortamlarda paylaşmaya ilişkin olumsuz bir tutumları bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konudaki varsayım doğrulanmamaktadır. Bununla beraber katılımcıların, toplumun eski hükümlülere yönelik olumsuz bir tutumu bulunduğunu belirtmeleri ise dikkate değerdir. Katılımcıların birincil ilişkilerinde olumsuz bir tutumla karşılaşmamış olmalarına rağmen, toplumun eski hükümlülere önyargılı yaklaştığına yönelik algıları söz konusudur.

Eski hükümlülerin, kendilerine yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetleri ve politikaları yeterli bulma düzeylerine bakıldığında ise; büyük bir memnuniyetsizliğin söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. En temelde görülen memnuniyetsizlik iş yaşamındadır. Katılımcılar eski hükümlülerin istihdam edilmelerinin oldukça yetersiz olduğunu ve bu konuda çeşitli teşviklerin yapılmadığını vurgulamışlardır. Buradan hareketle eski hükümlülerin devletten en büyük beklentisinin istihdam alanında olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada elde edilen bulgular, nitel araştırmanın doğası gereği yalnızca araştırmada yer alan katılımcılar özelinde geçerlidir. Dolayısıyla bu çalışmanın sınırlılığını, araştırmada yer alan 12 eski hükümlü oluşturmaktadır. Bununla beraber

bu çalışmada elde edilmiş olan sonuçların, bu konuda yapılacak olan diğer çalışmalara temel oluşturabilecek olması çalışmayı önemli kılan etkenlerden biridir.

Yapılan çalışmada katılımcı grubunun ulaşılması zor bir grup olması nedeniyle cinsiyet, suç türleri, cezaevinde kalınan yıllar, cezanın geçirildiği kurum gibi çeşitli değişkenler konusunda herhangi bir ayrıma gidilememiştir. Suçluluk söz konusu olduğunda kadın, erkek ve çocuk suçluluğu arasında yaşanan deneyimler ve suç işleme nedenleri bazında çeşitli farklılaşmalar meydana gelmektedir. Diğer taraftan cezaevinde kalınan yıllara göre rehabilitasyon faaliyetlerinde iyileşme veya gerileme olması muhtemeldir. Yapılan çalışmada bahsedilen bu farklılaşmaların ortaya konamamış olması, çalışmanın diğer bir sınırlılığını teşkil etmektedir.

Suçluluk konusunun pek çok süreci bir arada içermesi nedeniyle bu süreçlerin kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmesi ve bu doğrultuda çalışmalar yapılması gerekmektedir. İlk olarak bireyleri suç işlemeye götüren sebepler detaylı bir şekilde analiz edilerek, bu sebeplerin ortadan kaldırılması öncelik olmalıdır. Bir anlamda suçu önleyici uygulamaların etkin bir şekilde gerçekleştiriliyor olması büyük önem taşımaktadır. Bireyin suç işlemesi durumunda ise pek çok farklı değişken söz konusu olmaktadır. Yine bu noktada bireyin neden suç işlediğinin iyi tespit edilmesi ve gerekli durumlarda bireye özel uygulamalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle suç çevresine sahip olan bireylerin suçtan uzak tutulabilmesi, suç tekrarının azaltılması noktasında etkili olabilecektir. Bireyin bir kez suç işledikten sonra 'suçlu' damgasıyla beraber tekrar suç işleme ihtimalinin oldukça arttığı göz önünde bulundurulduğunda bireylerin topluma kazandırılması gerekliliğe de ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada ortaya konduğu üzere hükümlüler, kendilerine yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetleri yetersiz bulmaktadırlar. Dolayısıyla hükümlülerin bu konudaki beklentileri dikkate alınarak çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle istihdam alanında karşılaşılan zorlukların giderilebilmesi hükümlülerin toplumsal bütünleşmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu konuda, cezaevi sürecinde meslek kazandırmaya ilişkin rehabilitasyon faaliyetlerinin etkinliği arttırılmalı ve tahliye sonrasında kişi, cezaevi sürecinde geliştirdiği becerileri doğrultusunda istihdam edilmelidir.

Eski hükümlülerin toplumsal bütünleşmelerinin önündeki en büyük engellerden birisi, toplumun eski hükümlüye yönelik önyargısıdır. Bu önyargılar,

özellikle iş alanı başta olmak üzere pek çok alanda hükümlü bireyin dezavantaja sahip olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumda var olan bu önyargıların azaltılabilmesi için çeşitli çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kitle iletişim araçlarında konuya ilişkin yayınlar yapılması, sosyal bilimler alanında suç ve suçlu psikolojisine ilişkin derslerin verilmesi etkili olabilir.

Çalışmada saptanan bir diğer eksiklik ise eski hükümlülerin ve hükümlü yakınlarının sivil toplum kuruluşları aracılığıyla örgütlenememesidir. Eski hükümlülerin kurmuş olduğu bazı dernekler söz konusu olsa da etkin bir şekilde faaliyet yürütememektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının belli bir konu üzerinde insanların birlik olmasını sağlayan en etkili yol olduğu düşünüldüğünde, eski hükümlülerin de bir dernek çatısı altında birlikte hareket etmelerinin önemi anlaşılacaktır. Özellikle toplumsal yaşamda karşılaşılan sorunların gündeme getirilmesi ve bu konudaki taleplerin devlete iletilebilmesi noktasında örgütlenmelerinin etkili olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Akgün, R., ve Çiftçi, E. (2014). “Kadınlar Neden Adam Öldürür: Suça Götüren Dokuz Sebep”, *Adli Bilimler Dergisi*, 13(2), 13-21.
- Akyayla, A. (2019). “E. Durkheim ve B. Malinowski Ekseninde ‘Sapma’ ve ‘Suç’ Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 68-76.
- Atamer, A. ve Oral, G. (2010). Cezaevlerinde Rehabilitasyon Programları., E. G. Naskali ve H. O. Altun (Editörler). *Hapishane Kitabı* içinde (s. 335-346). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aytaç, S. (2019). Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar., A. Tokol ve Y. Alper (Editörler). *Sosyal Politika* içinde (s. 457-468). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Bakacak, A. G. (2002). Modern Dönemde Becker ve Goffman’ın Yaklaşımlarında Etiketlenmiş Suçlu Anlayışı ve Günümüzdeki Yansımaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bal, H. (2015). *Kent Sosyolojisi*, Bursa: Sentez Yayınları.

- Bal, H. (2016). *Suç Sosyolojisi*, Bursa: Sentez Yayınları.
- Barmaki, R. (2017). "On the Origin of Labeling Theory in Criminology: Frank Tannenbaum and the Chicago School of Sociology", *Deviant Behavior*, 40(2), 1-16.
- Bayır, M. (2018). "Egemenlik ve Gözetimin Çağdaş Biçimleri: Total Kurum, Disiplinci İktidar ve Kamp", *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 46-61.
- Becker, H. (2017). *Hariciler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. (Çev. Ş. Geniş ve L. Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayınları. (Eserin orijinali 1963'de yayımlandı).
- Bedük, M. N. (2010). "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Eski Hükümlü Çalıştırılması", *Kamu-İş*, 11(2), 47-87.
- Berg, B., ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. H. Aydın). Konya: Eğitim Yayınevi. (Eserin orijinali 1989'da yayımlandı).
- Bilgiç, Ş. (2012). *Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Black, P. (2014). "Conflict Theories of Crime", M. Miller (Editör). *The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Blackwell Publishing.
- Cansuvar, N., Aşırdizer, M., Aycan, N., Balcioğlu, İ., ve Batuk, G. (1997). "Kadının Suça Yönelimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(3), 341-351.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr> Erişim tarihi: 02.04.2020.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2016). 2016 Yılı Birim Faaliyet Raporu. <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/19> , Erişim tarihi: 05.04.2020.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/>, Erişim tarihi: 26.03.2020.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. Eğitim Servisi Faaliyetleri. <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/egitim-servisi-faaliyetleri>, Erişim tarihi: 05.04.2020.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. Psiko-Sosyal Servis Genel Bilgi. <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/psiko-sosyal-servis-genel-bilgi>, Erişim tarihi: 06.04.2020.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. Koruma Kurulları. <http://www.cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/koruma-kurullari> , Erişim tarihi: 02.04.2020.
- Çakır, Ö. (2002). "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 83-104.
- Demirbaş, T. (2016). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dolu, O. (2013). Suç ve Sapma Teorileri., A. Geleri (Editör). *Suç Sosyolojisi* içinde (s. 2-24). Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

- Dolu, O. (2015). *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, Ankara: Global Politika ve Strateji.
- Dönmezer, S. (1975). *Kriminoloji*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal İşbölümü*. (Çev. Ö. Ozankaya). İzmir: Cem Yayınevi. (Eserin orijinali 1893’de yayımlandı).
- Dursun, H. (1997). “Damgalama Teorisi ve Suç”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3(4), 309-322.
- Engin, M. (2012). “Suçu Önleyici Tedbirler Bağlamında Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışma ve Eski Hükümlü İstihdamı”, *Çalışma ilişkileri Dergisi*, 3(2), 24-35.
- Erez, R. (2019). Toplumda Damgalama Eğilimi ve Hükümlülere Yönelik Sosyal Mesafe ile İlişkili Faktörler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erusta, M. (2016). Türkiye’de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Freundenberg, N., Daniels, J., Crum, M., Perkins, T. ve Richie, B. E. (2005). “Coming Home From Jail: The Social and Health Consequences of Community Reentry for Women, Male Adolescents, and Their Families and Communities”, *American Journal of Public Health*, 95 (10), 1725-1736.
- Geçgin, E. (2019). Sapma ve Suç Sosyolojisinde Teorik Güzergahlar., E. Geçgin (Editör). *Kenardakiler: Teoriden Uygulamaya Suç ve Sapma Üzerine Sosyolojik Araştırmalar* içinde (s. 25-85). Ankara: Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. H. Özel). İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Eserin orijinali 1982’de yayımlandı).
- Goffman, E. (2015). *Timarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*. (Çev. E. Arıcan). Ankara: Heretik Yayınları. (Eserin orijinali 1961’de yayımlandı).
- Goffman, E. (2018). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev. L. Ünsaldı, Ş. Geniş ve S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları. (Eserin orijinali 1963’de yayımlandı).
- Güçlü, İ. ve Akbaş, H. (2019). *Suç Sosyolojisi: Kavram, Teori ve Uygulama*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güngör, Ö. (1997). Türkiye’de Hükümlülerin Meslek Edindirilmelerine Yönelik Hizmetler ve Eski Hükümlülerin İstihdam Edilebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- İçli, T. (2011). *Türkiye’de Hükümlü Profili: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikler*, Ankara.
- İçli, T. (2016). *Kriminoloji*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İl, S. (1990). Türkiye’de Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- İnternet: <https://www.mevzuat.gov.tr>, Erişim tarihi: 03.04.2020.
- İŞKUR, (2007). 2007 Yıllık Tabloları. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>, Erişim tarihi: 27.06.2020.
- İŞKUR, (2019). 10. Genel Kurul Çalışma Raporu. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/raporlar/>, Erişim tarihi: 27.06.2020.
- Karaca, M. (2012). “Farklılaşma, Bütünleşme ve Birlikte Yaşama Üzerine”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 226-238.
- Karakartal, D. (2018). “Cezaevinden Çıkan Eski Hükümlülerin Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(9), 72-85.
- Karğın, V. ve Tosun, H. (2016). Sosyal Güç ve Suç Oluşumu: Çatışma Teorileri., E. Muş (Editör). *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar* içinde (s. 191-216). İstanbul: Karınca Yayınları.
- Kılıç, O. (2016). Öğrenme Teorileri., E. Muş (Editör). *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar* içinde (s. 173-189). İstanbul: Karınca Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2005). “Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.
- Kızmaz, Z. (2007). “Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 44-68.
- Koçak, O. ve Altun, S. (2010). “Ceza İnfaz Kurumundaki Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Hükümlü İstihdamına Katkıları”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1(1), 95-117.
- Kongar, E. (2014). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Lemert, E. M. (1967). *Human Deviance, Social Problems and Social Control*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Merton, R. (1938). “Social Structure and Anomie”, *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası. (Eserin orijinali 1991’de yayımlandı).
- Park, E. R., ve Burgess, E. W. (2018). *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*. (Çev. P. Kayalığıl). Ankara: Heretik Yayınları. (Eserin orijinali 1925’te yayımlandı).
- Poloma, M. M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık. (Eserin orijinali 1993’de yayımlandı).
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Eserin orijinali 1998’de yayımlandı).
- Ritzer, G. ve Stepnisky J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. (Çev. I. Ertuna Howison). Ankara: De Ki Yayıncılık. (Eserin orijinali 2002’de yayımlandı).

- Sampson, R. J. ve Groves, W. B. (1989). "Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory", *The American Journal of Sociology*, 94(4), 774-802.
- Savaş, G. ve Eryalçın, T. (2020). "Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 336-367.
- Sevim, K. (2020). "Sosyal Çalışma ve Damga", *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 44-54.
- Siegel, L. J. (2010). *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*. Tenth Edition. Wadsworth: Cengage Learning.
- Skyles, M. G. ve Matza, D. (1957). "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency", *American Sociological Review*, 22 (6), 664-670.
- Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev. Ş. Özkan). Bursa: Sentez Yayıncılık. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı).
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S., ve Aktin, S. (2017a). "Hükümlü Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 138-157.
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S., ve Aktin, S. (2017b). *Denetimli Serbestlikte Yeniden Sosyalleşme: Suç ve Dezavantajlılığın Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Turan, B. (2014). Kent ve Suç. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkmen, M. (2017). "Topluma Geri Dönüş Yapmaya Çalışan Suçlular: Sivil Toplum ve Sosyal Devlet Açısından Eski Hükümlülerin İstihdam Sorunu", *The Journal of Social Science*, 4(14), 123-145.
- TÜİK, (2019). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2018. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, Erişim tarihi: 26.03.2020.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> Erişim tarihi: 04.02.2020.
- Ünal, H. (2012). Sapma ve Suç. M. Tuna (Editör). *Sosyolojiye Giriş* içinde (s.326-349). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wallace, R. A. Ve Wolf, A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. (Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Eserin orijinali 1980'de yayımlandı)

EKLER

EK-1. GÖRÜŞME FORMU

1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1.1.Cinsiyetiniz?

- a. Erkek ( )
- b. Kadın ( )
- c. Diğer ( )

1.2.Yaşınız? (belirtiniz).....

1.3.Eğitim Durumunuz?

- a. Okuma-yazma bilmiyorum ( )
- b. İlkokul terk ( )

- c. İlkokul mezunu ( )
- d. Lise terk ( )
- e. Lise mezunu ( )
- f. Üniversite veya Yüksekokul mezunu ( )
- g. Yüksek Lisans ve üstü mezunu ( )

1.4.Mesleğiniz? (belirtiniz).....

1.5.Aylık Geliriniz? (belirtiniz).....

1.6.Medeni Durumunuz? (belirtiniz).....

1.7.Çocuğunuz Var mı?

- a. Evet (belirtiniz).....
- b. Hayır

2. SUÇ GEÇMİŞİNE İLİŞKİN BİLGİLER

2.1.Hangi suçtan dolayı tutuklandınız veya hüküm giydiniz? Belirtiniz...

2.2.Ne kadar süre ceza aldınız? (belirtiniz).....

2.3.Daha önce bir suç deneyimi yaşadınız mı? Yaşadıysanız hangi suçtan dolayı ceza aldınız? Açıklayınız...

2.4.Suç işlemenizde etkili olan nedenler nelerdi? Açıklayınız...

2.5.Ailenizde veya çevrenizde suç deneyimi olan var mı? Cevabınız evet ise;

- a. Yakınlık dereceniz nedir? Belirtiniz...
- b. Hangi suçu işledi? Belirtiniz...
- c. Ne kadar süre ceza aldı? Belirtiniz...

3. CEZAEVİ SÜRECİNE İLİŞKİN DENEYİMLER

3.1. Cezaevi ortamına alışma sürecinizden bahseder misiniz? Bu süreçte yaşadığınız zorluklar nelerdi? Açıklayınız...

3.2. Cezaevinde, ortalama bir gününüzü nasıl geçirdiğinizi anlatır mısınız?

3.3. Cezaevinde size çeşitli rehabilitasyon faaliyetleri (kurslar, sosyal aktiviteler vb.) sağlandı mı? Cevabınız evet ise;

a. Bu faaliyetlere katılım sağladınız mı? Cevabınız hayır ise nedenleri nelerdi? Açıklayınız...

b. Katılım sağladıysanız, hangi faaliyetlere katıldınız?

c. Bu faaliyetlerin size bir fayda sağladığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız...

3.4. Cezaevindeki diğer insanlarla ilişkiniz nasıldı? Açıklayınız...

3.5. Cezaevi personeliyle ilişkiniz nasıldı? Açıklayınız...

4. CEZAEVİNDEN SONRAKİ SÜRECE İLİŞKİN DENEYİMLER

4.1. Cezaevinden tahliye olduğunuz ilk anda ne hissettiniz, ilk olarak neler yaptınız? Açıklayınız...

4.2. Tahliye olduktan sonra işinizi değiştirdiniz mi? Değiştirdiyseniz, bu değişikliğin sebepleri nelerdi? Açıklayınız...

4.3. Tahliye olduktan sonra gelirinizde bir azalma meydana geldi mi? Geldiyse, bu azalmanın sebepleri nelerdi? Açıklayınız...

4.4. İş yaşamınızda çeşitli zorluklarla karşılaşıyor musunuz? Karşılaşıyorsanız en çok hangi alanda sorun yaşıyorsunuz? Açıklayınız...

4.5. Cezaevinden tahliye olduktan sonra ailenizin size yönelik tutumunda bir değişiklik oldu mu? Açıklayınız...

4.6. Cezaevinden tahliye olduktan sonra sosyal çevrenizin (arkadaşlar, akrabalar, komşular vb.) size yönelik tutumunda bir değişiklik oldu mu? Açıklayınız.....

4.7. Cezaevinden tahliye olduktan sonra yaşadığınız yeri değiştirdiniz mi?

- a. Değiştirdiyseniz bunun sebepleri nelerdi? Açıklayınız...
- b. Yeni taşındığınız yere ilişkin olarak taşınma öncesinde veya sonrasında zorluklarla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız en çok hangi alanda sorun yaşadınız? Açıklayınız...

4.8. Yeni dahil olduğunuz sosyal ortamlarda suç deneyiminizi diğer insanlarla paylaşıyor musunuz? Cevabınız evet veya hayır ise nedenleri nelerdir? Açıklayınız.....

4.9. Cezaevinden tahliye olduktan sonra çeşitli psikolojik sorunlar (yalnızlık hissi, kapalı alan korkusu vb.) yaşadınız mı? Cevabınız evet ise;

- a. Temelde ne tür sorunlar yaşadınız?
- b. Bu sorunların nedenleri nelerdir?
- c. Bu sorunlarla baş etme yöntemleriniz nelerdir? Açıklayınız...

4.10. Geleceğe yönelik beklentileriniz nelerdir? Açıklayınız...

4.11. Toplumun, suç deneyimi olan kişilere karşı ne yönde bir tutum geliştirdiğini düşünüyorsunuz? Açıklayınız...

4.12. Eski hükümlülere yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetleri, politikaları yeterli buluyor musunuz? Geliştirmek için sizce neler yapılmalı? Açıklayınız...

EK-2. ETİK KURUL ONAYI

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı : 11054618-302.08.01-
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 25.02.2019 tarih ve E.6624 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı **Yüksek Lisans öğrencisi Kıymet GÖKÇEN SEÇEN, Prof.Dr. Hacer TOR'un** danışmanlığında yürüttüğü "*Eski Hükümlülerin Toplumsal Bütünleşmeleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*" adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun 19.04.2019 tarih ve 07 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

Etik Komisyonunca onaylanan ilgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş; karara ilişkin imza listesi ve onaylanan çalışmalar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Aydın KARAPINAR
Komisyon Başkanı

Araştırma Kod No: 2019-82

Ek:
1- İmza Listesi
2- Onaylı Çalışma

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yücepete Mahallesi 85. Cadde No 8 06570 Çankaya /
Ankara
Tel:+90 (312) 231 73 60

Bilgi için :Saliha GEMALMAZ
Genel Evrak Sorumlusu

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-3. CEZA VE TEVKİFEVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARAŞTIRMA TALEBİ
SONUCU

T.C.
ADALET BAKANLIğI
Ceza ve Tevkifevleri Genel M¼d¼rl¼đ¼

Sayı : 69421317-204.04-E.204/77882
Konu : Araştırma Talebi

13/05/2019

Sayın Kıymet G¼k¼en SEVEN
(Kuyuyazı Caddesi ¼er¼i Sokak 9/24 Etlik/ANKARA)

İlgi : 08/05/2019 tarihli dilek¼eniz.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansst¼ Eğitim Enstit¼s¼ Sosyoloji Anabilim Dalı y¼ksek lisans ğrencisi olarak danışmanınız ile y¼r¼tmekte olduğunuz "Eski H¼k¼ml¼lerin Toplumla B¼t¼nleřmeleri zerine Sosyolojik Analiz" konulu teziniz i¼in ceza infaz kurumlarından tahliye olan eski h¼k¼ml¼lerin iletişim bilgilerini talep eden ilgi dilek¼eniz incelendi.

Söz konusu talep uygun gr¼lmemiřtir.
Bilgilerinize rica ederim.

Namık Kemal VAROL
H¼kim
Bakan a.
Genel M¼d¼r Yardımcısı

Anafartalar Mahallesi Agah Efendi Caddesi No:70/1 Altındağ/ ANKARA
Eğitim ve İyileştirme Stratejileri B¼rosu Telefon No: (0 312) 507 0 403-463
İnternet Adresi: www.ctc.adalet.gov.tr

Bilgi i¼in: El¼in ¼AKAR TERZIOğLU
şube M¼d¼r¼
Telefon No: (0 312) 507 0 509

UYAP Bilişim Sistemindeki bu dok¼mana <http://vatandas.uyap.gov.tr> adresinden goUEXUa - SW1Q9Bj - VfheuX/ - lcl5e0= ile erişebilirsiniz.

ÖZGE¼Mİř

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: Seçen, Gökçen

Uyruğu: T.C.

Doğum tarihi ve yeri:

Medeni hali: Bekar

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet

Tarihi

Yüksek Lisans:
ediyor

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

devam

Lisans:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

2017

Lise:

Kızılcahamam Anadolu Lisesi

2013

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

Tor, H., ve Seçen, G. (2019). "Türkiye'de Kadın Profili". Z. Gölen, H. Babacan (Editörler). *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. Ivpe Yayınevi, s. 818-835.

Seçen, G. (2019). "Adam Öldürme Suçu İşlemiş Kadınların Medyada Temsil Ediliş Biçimleri Üzerine Bir İçerik Analizi" IX. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara.

